

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

ابراهیم متقی^۱

محمد بالا زاده^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۲۵

چکیده

با تحولات در حوزه قدرت و روابط بین‌الملل، شکل جدیدی از دیپلماسی، مطرح شده است که به دیپلماسی عمومی شهرت دارد. این مفهوم به آن بخش از برنامه‌های دولتی گفته می‌شود که به اطلاع‌رسانی و یا اعمال نفوذ بر افکار عمومی سایر کشورها انجام می‌شود. با درک این تحولات از سوی مسئولان آمریکا و تغییر رویکرد آن‌ها از سخت‌افزارگرایی به نرم‌افزارگرایی در پایان دوره ریاست جمهوری بوش پسر و به ویژه با به قدرت رسیدن باراک اوباما که با شعار تغییر آغاز شد، اهمیت دیپلماسی عمومی که از ابزار قدرت نرم آمریکا محسوب می‌شود دوچندان شده است. دیپلماسی عمومی در واقع نمایشگر مشروع جلوه دادن اهداف هژمونی آمریکا و بسط آرمان‌ها و ارزش‌های لیبرالیستی‌ای است که ایالات متحده در مقام هژمون بین‌الملل درصدد است تا از طریق آن «قلب‌ها و دل‌های» مردم جهان را به سوی خود سوق دهد. اکنون آمریکا برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران علاوه بر ترسیم چهره جدید از خود، فعالیت‌های فراوانی را آغاز کرده تا با مشروعیت‌زدایی و تغییر رفتار سیاسی، امنیت سیاسی ایران را مورد خدشه قرار دهد و در نهایت براندازی نظام جمهوری اسلامی را نظاره‌گر باشد. این راهبرد از طریق استراتژی‌های مختلفی دنبال می‌شود که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به دیپلماسی عمومی اشاره کرد.

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه تهران؛

۲. کارشناس ارشد مطالعات دفاعی استراتژیک.

کلید واژه‌ها: افکار عمومی، امنیت سیاسی، دیپلماسی عمومی، نظام جمهوری اسلامی ایران.

نژولیبیرالیسم.

مقدمه

یکی از مقولات جوهری و ریشه‌ای در هر حکومتی مقوله امنیت است. امنیت سنگ زیربنای حیات فرد و جامعه است و پیش شرط هر گونه توسعه و رشد و رفاه و ارتقای مادی و معنوی به حساب می‌آید. با توجه به تغییر مفهوم امنیت پس از جنگ سرد و حرکت از سخت‌افزارگرایی به نرم‌افزارگرایی و تحولات عرصه علم و فن آوری به ویژه در عرصه ارتباطات و اطلاع‌رسانی موجب بروز تغییراتی عمیق در عملکرد روابط بین‌المللی شده است.

مطرح شدن بازیگران جدید و اهمیت یافتن افراد و نهادهای غیر دولتی در جهان موجب شده است تا کشورها برای تأمین امنیت و افزایش حیطه منافع ملی خود سیاست‌ها مختلفی را در نظر بگیرند که غالباً این راهبردها در عصر کنونی مردم‌نهاد می‌باشند، تا بتوانند از آن طریق اذهان و افکار عمومی کشور هدف را تحت تأثیر خود قرار دهند. یکی از مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان بهره‌گیری از دیپلماسی عمومی دانست.

بیان مسأله

در آخرین دهه‌های قرن بیستم به دلیل تغییر عمده در ساختار نظام بین‌الملل و پیشرفت فناوری و اطلاعات تحولات عمیقی در عرصه بین‌المللی به وجود آمده که باعث کاهش نسبی نقش کنترلی دولت‌های ملی شده است. دولت‌های امروز با رقابت شدید از طرف سایر بازیگران روبرو هستند که در تلاش هستند افکار عمومی کشورهای مورد نظر خود را متناسب با منافع ملی خود تغییر دهند و بخش خصوصی، گروه‌های مذهبی، مهاجران، رسانه‌ها و سایر پدیده‌های موجود در جامعه مدنی از دولت‌ها می‌خواهند که با تمام آسیب‌پذیری‌هایی که در این عرصه وجود دارد، مورد نظر باشند و آنان نیز در اتخاذ سیاست خارجی و اجرای آن نقش ایفا کنند. مردم می‌خواهند که آزادانه مسافرت کنند و در خارج کشور دارای فعالیت‌های اقتصادی باشند و در مبادلات فرهنگی نیز مؤثر باشند.

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

اما در عرصه نظری پیرامون امنیت، امنیت ملی از حصار تنگ نظریه‌های واقع‌گرا که همه چیز را در امنیت حکومت می‌نگریست رها گشته و در نظریه‌های جدید، امنیت مردم و جوامع به عنوان مهم‌ترین بعد امنیت مطرح شده است. به بیان روشن‌تر، شاهد حرکتی از سخت‌افزار گرایي به نرم‌افزار گرایي در عرصه مطالعات امنیت ملی بوده‌ایم، یعنی به جای مسایلی نظیر ارتش، تسلیحات و استراتژی نظامی، بر مسایلی نظیر مشروعیت نظام‌های سیاسی و مقبولیت و کارآمدی آن‌ها، توان سیاست‌سازی و ملت‌سازی و گنجایش و ظرفیت نظام‌های سیاسی در جذب مردم و حتی مخالفان بوده‌ایم. جمهوری اسلامی ایران به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فرد و جهت‌گیری‌های مستقل سیاست خارجی خود که برگرفته از آرمان‌های اصیل انقلاب اسلامی و آموزه‌های مکتب تشیع است، محدودیت‌ها و چالش‌های گوناگونی را در عرصه بین‌الملل تجربه می‌کند. تقابل سیاست‌های کشورمان با منویات قدرت‌های برتر جهانی که در پی بسط و گسترش سلطه خود در نقاط مختلف جهان به ویژه خاورمیانه هستند، منجر به بروز اصطکاک زیادی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی گشته است.

سؤال‌های پژوهش

سؤال‌های پژوهش در واقع چارچوب و سمت و سوی پژوهش را معماری می‌کند و محقق را ملزم می‌سازد تا مطالب و مباحثی که به آن پرداخته می‌شود در راستای پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها باشد.

سؤال اصلی تحقیق

چگونه دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیر به جای می‌گذارد؟

سؤال فرعی تحقیق

- ۱- دیپلماسی عمومی چه نقشی در سیاست‌های خارجی و امنیتی آمریکا دارد؟
- ۲- دیپلماسی عمومی آمریکا چگونه در جهت مشروعیت‌زدایی ساختاری ایران بوده است؟
- ۳- دیپلماسی عمومی آمریکا چگونه در جهت تغییر رفتار سیاسی ایران بوده است؟

فرضیه پژوهش

به نظر می‌رسد هدف دیپلماسی عمومی آمریکا در جهت مشروعیت‌زدایی ساختاری و تغییر رفتار سیاسی در ایران بوده است.

روش شناسی پژوهش

نوع و روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی می‌باشد و به دنبال آن است که با جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها و بررسی میزان تأثیرگذاری، بتواند نتایج تحقیق خود در جامعه آماری را مشاهده نماید و از این رهیافت، راه کارهایی را ارائه نماید که این فرایند و پژوهش از طریق روش توصیفی - تحلیلی صورت می‌گیرد.

جامعه آماری، جامعه نمونه و روش نمونه‌گیری

در این پژوهش جامعه آماری خبرگان و افراد آگاه در موضوع تحقیق می‌باشند که دارای این مشخصات هستند: خبره و آگاه در حوزه تهدیدهای امنیت سیاسی و تهدیدهای نرم، دارای مدرک تحصیلی دکتری و یا دانشجوی دکتری، رشته تحصیلی مرتبط با موضوع پژوهش. با توجه به مشخصات ذکر شده برای جامعه آماری، تعداد ۴۰ نفر به عنوان جامعه نمونه انتخاب و پرسش‌نامه در بین آن‌ها توزیع شد.

ابزار و روش‌های جمع‌آوری اطلاعات

در این پژوهش با توجه به ماهیت مسأله و فرضیه‌های طراحی شده دو ابزار گردآوری اطلاعات طراحی شده است تا پس از پردازش و تحلیل این داده‌ها، بتوان در مورد فرضیه تحقیق قضاوت کرد. بنابراین در این پژوهش، پژوهشگر برای گردآوری اطلاعات از دو روش موجود استفاده نموده است.

۱. روش کتابخانه‌ای و اسناد

در این روش از تمامی کتاب‌های علمی و تخصصی در زمینه مورد پژوهش، مقالات علمی و پژوهشی، پایان‌نامه‌های مرتبط با موضوع، اسناد و مدارک، آرشیو سازمان‌های رسمی و وبگاه‌های اینترنتی معتبر مورد استفاده قرار گرفته است.

۲. روش میدانی

در این روش از ابزارهای مختلفی استفاده می‌شود که محقق از ابزار پرسش‌نامه استفاده کرده است. پرسش‌نامه به کار رفته در این تحقیق شامل ۲۵ سؤال می‌باشد. لازم به یادآوری است که تعدادی از سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش دو کارکردی می‌باشند و به بررسی دو سؤال فرعی پژوهش پرداخته است که این امر موجب شده تعداد سؤال‌ها در پرسش‌نامه به ۳۰ سؤال افزایش یابد. در این تحقیق نیز از طیف لیکرت برای پاسخ به سؤال‌ها استفاده شده است.

مفاهیم نظری پژوهش

از اوایل دهه ۹۰ میلادی، در نتیجه توسعه فناوری‌های نوین اطلاعاتی، عرصه سیاست بین‌الملل که مبتنی بر قدرت سخت و نیروهای مادی بود، تغییر یافته و عرصه سیاست اندیشه‌مند که از جنس هنجاری، فرهنگی، معنایی و متکی بر قدرت نرم است، شکل گرفته است. شکل‌گیری این فضا موجب شده تا دیپلماسی کلاسیک که مبتنی بر قدرت سخت بود، دچار چالش شود و دیپلماسی نوینی، مبتنی بر عرصه سیاست هنجاری و نرم تکوین یابد. در نتیجه تغییر محیط بین‌الملل، ماهیت دیپلماسی نیز از نظر شکلی و محتوایی دگرگون شده است. توانایی دیپلماسی برای مقابله با تهدیدها و بهره‌برداری از فرصت‌های محیط جدید، نیازمند انجام اصلاحات ساختاری، تغییر در رویه‌ها و کارکردهای گذشته و استفاده از ابزارها و تکنیک‌های نوین است. (وحیدی، ۱۳۸۶: ۳۵۷)

مفاهیم

۱. مفهوم قدرت نرم

موضوع قدرت نرم موضوعی تازه در علم سیاست به‌ویژه در حوزه منازعات بشری نیست و از گذشته مطرح بوده است؛ به‌ویژه با ظهور اسلام و غلبه بر امپراتوری‌های ایران و روم و گسترش سریع آن، این موضوع اهمیت ویژه و سرنوشت‌سازی پیدا کرد؛ اما با سلطه افکار و اندیشه‌های مادی‌گرایانه از قرن پانزدهم به بعد به ویژه در اروپا، به تدریج قدرت نرم به فراموشی سپرده شد یا تحت‌الشعاع قدرت سخت قرار گرفت. (محمدی، ۱۳۸۷: ۲۰) با این همه، قدرت نرم از سال‌های پس از جنگ سرد و به ویژه

پس از حادثه ۱۱ سپتامبر دوباره مورد توجه گسترده محافل سیاسی و اجتماعی بین-المللی قرار گرفت و برای اولین بار به‌عنوان یک تئوری منسجم مطرح شد. پروفیسور مولانا برای اولین بار در غرب در کتاب «اطلاعات و ارتباطات جهانی: مرزهای نو در روابط بین‌الملل» در تعریف قدرت نرم از واژه قدرت ناملموس استفاده می‌کند و منابع آن را دین، ارزش‌ها و باورها، ایدئولوژی و دانش معرفی می‌نماید در ضمن او معتقد است قدرت نرم زیربنای قدرت سخت است و ماهیت آن را مشخص می‌نماید. (محمدی، ۱۳۸۷: ۲۴) جوزف نای^۱ تئوری پرداز واژه قدرت نرم در تعریف آن می‌گوید: «قدرت نرم عبارت است از توانایی کسب مطلوب از طریق جاذبه؛ نه از طریق اجبار یا تطمیع». (نای، ۱۳۸۹: ۲۴)

۲. مفهوم دیپلماسی عمومی

با تحولات در حوزه قدرت و روابط بین‌الملل و پررنگ شدن نقش بازیگران غیر دولتی و افکار عمومی، شکل‌های جدیدی از دیپلماسی، مطرح شده است که به دیپلماسی عمومی شهرت دارد، این واژه یکی از مفاهیمی است که در دوره‌های اخیر از حوزه نظریه‌پردازی به حوزه سیاست‌گذاری و راهبردها وارد شده است و آن را همچون ابزاری برای قدرت نرم و سیاست خارجی در نظر می‌گیرند.

در هر تحقیق و پژوهشی برای درک مفهوم و ادبیات موضوع نیازمند تعریف عملی و قابل استفاده‌ای است که به طور گسترده‌ای مورد مقبولیت قرار گرفته باشد و با توجه به رویکرد و عنوان موضوع، در تبیین این واژه بر دیدگاه ابداع‌کنندگان امریکایی تأکید می‌شود.

اصطلاح دیپلماسی عمومی نخستین بار در سال ۱۹۶۵ از سوی ادmond گیلیون^۲ کارمند سابق وزارت امور خارجه امریکا و رییس وقت «مدرسه حقوق و دیپلماسی فلچر»^۳ در «دانشگاه تافتس»^۴، مورد استفاده قرار گرفت؛ در مراسمی که طی آن «مرکز دیپلماسی عمومی ادوارد مورو»^۵ افتتاح می‌گردید. مورو، اسطوره سخن‌پراکنی در CBS News،

-
1. Josephs Nye
 2. Edmund Gillion
 3. Fletcher School of law and Diplomacy
 4. Tufts University
 5. Edward R. Murrow Center for Public Diplomacy

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

مدیریت سازمان مستقل دولت آمریکا در زمینه دیپلماسی عمومی، یعنی «سازمان اطلاع‌رسانی ایالات متحده»^۱ (USIA)، را از سال ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۳ بر عهده داشت. در آن زمان دفترچه راهنمای مرکز مورو، دیپلماسی عمومی را «تلاش دولت‌ها برای پرورش افکار عمومی در کشورهای دیگر و نیز تعامل گروه‌ها و منافع خصوصی در یک کشور؛ گروه‌ها و منافع خصوصی کشور دیگر... و جریان اطلاعات و ایده‌ها در فراسوی مرزها تعریف کرد». (نانسی، ۲۰۰۸: ۱۰۰) مطابق تعریف وزارت خارجه [ایالات متحده]، «دیپلماسی عمومی به آن بخش از برنامه‌های دولتی گفته می‌شود که به قصد اطلاع‌رسانی و یا اعمال نفوذ بر افکار عمومی سایر کشورها انجام می‌شوند.» (U.S. Dep1987,85) حسام-الدین آشنا از پژوهشگران این حوزه در تفسیر این تعریف می‌گویند: کتاب فرهنگ اصطلاحات روابط بین‌المللی که به وسیله وزارت امور خارجه آمریکا منتشر شده است، دیپلماسی عمومی را برنامه‌های مورد حمایت دولت تعریف کرده است که با هدف اطلاع‌رسانی یا تأثیرگذاری بر افکار عمومی در کشورهای دیگر انجام و شامل انتشارات، تصاویر متحرک، مبادلات فرهنگی، رادیو و تلویزیون می‌شود. (آشنا، ۱۳۸۳: ۲۳۹)

۳. مفهوم امنیت ملی

امنیت در لغت به معنای در امان بودن، آسایش، بی‌هراسی، اطمینان و سکون قلب است. (معین، ۱۳۸۷: ۳۵۴) در فرهنگ لغت آکسفورد آمده است: امنیت عبارت است از رهایی از خطر و ناراحتی، و نیز تدابیری که برای حفاظت در برابر جاسوسی، حمله، تهاجم، دزدی و نظایر آن اتخاذ می‌شود. (کویی، ۱۹۸۹: ۱۱۴۳) امنیت عبارت است از رهایی نسبی از تهدیدات زیان‌بخش (مورتز، ۱۹۸۰: ۱۰۵) و یا در تعریف دیگر امنیت در معنای عینی آن یعنی فقدان تهدید نسبت به ارزش‌های کسب شده و در معنای ذهنی آن یعنی فقدان هراس از این که ارزش‌های مزبور مورد حمله قرار گیرد (ولفرز، ۱۹۶۲: ۱۰۵) آورده شده است.

اما امنیت در یک معنای گسترده‌تر دارای دو جنبه ایجابی و سلبی است. ایجابی یعنی احساس رضایت و اطمینان خاطر در نزد دولت مردان و شهروندان و سلبی به معنای عدم وجود ترس، اجبار و تهدید می‌باشد. (تلاشان، ۱۳۸۵: ۷۹) آرنولدولفرز امنیت ملی را

1. The United States Information Agency (USIA)

بدین شکل تعریف می‌کند: امنیت در یک مفهوم عینی به فقدان تهدیدها نسبت به ارزش‌های اکتسابی تلقی می‌شود و در یک مفهوم ذهنی، امنیت بر اساس فقدان دلهره و نگرانی از به مخاطره افتادن ارزش‌ها و توانمندی لازم در کسب نتایج منصفانه ارزیابی می‌شود. (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۱) بر اساس تعریف یادشده یک ملت زمانی از امنیت برخوردار است که بتواند بدون هیچ گونه خطری از ارزش‌های مطلوب و اساسی خود حفاظت کند. در تعریف دیگر امنیت ملی، یعنی دستیابی به شرایطی که به یک کشور امکان می‌دهد از تهدیدهای بالقوه و یا بالفعل خارجی و نفوذ سیاسی و اقتصادی بیگانه در امان باشد و در راه پیش‌برد امر توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی و تأمین وحدت و موجودیت کشور و رفاه عامه، فارغ از مداخله بیگانه گام بردارد. (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۳) یا باری بوزان در یک تلاش نظری ارزشمند سعی در تقسیم بندی تهدیدات در پنج گروه کلی کرده است. نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی. (تریف و همکاران، ۱۳۸۱: ۴۹)

مبانی نظری پژوهش

۱. هنجارهای دیپلماسی عمومی آمریکا

برای تحلیل و بررسی سیاست‌ها و راهبرد های هر کشوری در ابتدا نیاز به شناخت هنجارها و ایدئولوژی سیاسی حاکم بر آن کشور می‌باشد؛ چون این هنجارها هستند که نوع نگاه و رفتار هر فرد و کشور را نسبت به جهان پیرامون خود و تعامل و یا تقابل با سایر کشورها را تبیین می‌کند. ایدئولوژی سیاسی، یعنی نظریه واحدی که شالوده و اساس حکومت یک ملت یا کشور بر مبنای آن شکل می‌گیرد. با اندک تأمل در تاریخ و چگونگی به وجود آمدن ایالات متحده، می‌توان به ایدئولوژی سیاسی این کشور پی‌برد. از مبانی اساسی ایدئولوژیکی آمریکای‌ها اعتقاد به لیبرالیسم است. مکتبی که در آن تئولوژی (خداشناسی)، لوگولوژی (کیهان شناسی) و هیومئولوژی (انسان شناسی) خاصی وجود دارد. در چارچوب جهان بینی لیبرالی، انسان از «اصالت فردی» برخوردار است و حاصل تأکید بر اصالت فردی در آن، دستیابی به اصالت فایده و سود یا یوتی لیتاریتیسم و اصالت لذت است. (مطهرنیا، ۱۳۸۴: ۵۸)

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

لیبرالیسم را می‌توان محصول تحولات بعد از رنسانس دانست که طی قرون اخیر در غرب حاکمیت یافته است. این مکتب که با آدام اسمیت انگلیسی و رساله معروف وی با عنوان «ثروت ملل» در سال ۱۷۷۶ شناخته می‌شود، بر اساس «آزادی فردی» و محکومیت هر نوع دخالت برای محدود کردن آن استوار است. این آزادی بی حد و حصر در حقیقت، عنوان عامه پسندی بود برای شمار اندکی که می‌خواستند هرگونه مانعی را در جهت سلطه اقتصادی و پیشبرد اهداف تجاری خویش از میان بردارند. آیین لیبرالیسم اعلام می‌داشت، دولت در امور اقتصادی نباید هیچ مداخله‌ای داشته باشد و باید محصولات آزادانه میان کشورها به گردش درآید تا بتوان از امتیازهای تقسیم کار بین‌المللی برخوردار شد. (لاژوژی، ۱۳۶۷: ۲۰)

امریکا در دوره‌های مختلفی به حسب تغییرات نظام بین‌الملل و گسترش فناوری، رویکردهای مختلفی را در سیاست خارجه برگزیده است این سیاست‌ها گاه جنبه سخت افزاری و یا جنبه نرم افزاری داشته است. اما در طول دهه گذشته و در عصر حاضر «نئولیبرالیسم تأثیر به‌سزایی بر سیاست خارجی ایالات متحده داشته» (لمی، ۱۳۸۳: ۴۱۱) که با حاکم شدن این تفکر، جنبه نرم افزاری دیپلماسی آمریکا که در تلاش است «دولت سازی بر بستر قالب های نئولیبرال» (دهشیر، ۱۳۸۱: ۷) را صورت دهد، با مطرح شدن مفهوم قدرت نرم از سوی جوزف نای این راهبرد تشدید شده است. به سبب اهمیت این موضوع و نقش این نظریه در سیاست‌های داخلی و خارجی این کشور به بررسی و شناخت نئولیبرالیسم پرداخته خواهد شد.

نئولیبرالیسم در دهه ۱۹۷۰ و مقارن با مشکلات اقتصادی غرب و آمریکا در این دهه به ظهور رسید. نئولیبرال‌ها مشکلات دهه ۱۹۷۰ را ناشی از گستردگی زیاده از حد دولت می‌دانستند و بدین سبب آن‌ها خود را متعهد به اصول بازار آزاد و جدایی بی‌چون و چرای اقتصاد و دولت می‌دانند. (تونکس، ۱۳۸۸: ۶۳)

در دنیای آکادمیک، اصطلاح نئولیبرال به طور کلی به معنی نهادگرایی نئولیبرالی است. به علاوه امروزه کسانی که در این حوزه نظری به نگارش می‌پردازند آن را نظریه نهادگرا می‌نامند. سیاست خارجی نئولیبرال طرفدار تجارت آزاد یا بازارهای باز و ارزش و نهادهای دموکراتیک غربی می‌باشند.

نئولیبرال‌ها بر این امر تمرکز دارند که نظام بین‌الملل آنارشیک است و اصل خودیاری بر آن حاکم می‌باشد و همچنین دولت‌ها کنشگران اصلی در روابط بین‌الملل هستند. (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۶۶) آن‌ها به صورت منفرد و مانند اجزای اتم که تلاش می‌کنند منافع منفرد و مطلق خود را به حداکثر برسانند و نسبت به منافع دیگران بی‌تفاوتند. عقلانیت نیز به معنای وجود (ترجیحات منافع و یکپارچه)، قدرت (محاسبه سود و زیان) و تلاش برای به حداکثر رساندن سود است. با افزایش دستاوردها، دولت‌ها به منابع بیشتری دست می‌یابند. پس اگر همکاری منجر به افزایش سود و منابع بیشتر شود باید به آن تن داد. (کوهان، ۱۹۸۴: ۲۷)

هچنین دولت‌ها در این محیط رقابت آمیز (هرج و مرج) به دنبال افزایش منافع مطلق از طریق همکاری هستند و بزرگ‌ترین مشکل دستیابی به همکاری موفقیت آمیز، پایبند نبودن و تقلب دیگر کشورها می‌باشد که نهادهای بین‌المللی می‌توانند بر این مانع فایق آیند. (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۶۷) به رغم تردید جدی رئالیست‌ها در امکان تأثیرگذاری نهادهای بین‌المللی در ایجاد صلح و امنیت، نهادگرایان نولیبرال، نهادهای بین‌المللی را ساز و کاری مؤثر در افزایش همکاری دولت‌ها برای ایجاد صلح و امنیت می‌دانند. در حالی که در رئالیسم مشکل فریب کاری و عدم اعتماد دولت‌ها به همدیگر مطرح می‌شود، نهادگرایان معتقدند، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی به روش‌های مختلف می‌توانند بر این مشکل فایق آیند و زمینه همکاری مؤثر دولت‌ها را فراهم سازند. از جمله این روش‌ها عبارت‌اند از: ارایه اطلاعات لازم به تمامی اعضا برای اطلاع دولت‌ها از شرایط همدیگر و در نتیجه کاهش احتمال فریب و ناامنی؛ دادن اطمینان و آرامش به دولت‌ها با وضع ضوابط و برخورد با بازیگران مختلف؛ تجمیع توانمندی‌ها و تهییج دولت‌ها به ایفای نقش‌هایشان در نتیجه ایجاد یک ساختار واحد و در نتیجه ایجاد اطمینان در دولت‌ها و ایجاد ساز و کارها و بسترهای مناسب برای مذاکره و گفت‌وگوی دولت‌ها با همدیگر و در نتیجه کاهش هزینه‌های آغاز همکاری و افزایش منافع متقابل. (تریف و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۶۹)

براین اساس در سطح منطقه‌ای نیز ایجاد نهادها و ساز و کارهای منطقه‌ای در جهت افزایش همکاری‌ها و تعاملات منطقه‌ای و کاهش بی‌اعتمادی‌ها می‌تواند به تدریج باعث گسترش فضای همکاری و اعتماد و کاهش ناامنی‌های منطقه‌ای شود. این امر کاهش

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

تهدیدها معطوف به امنیت ملی کشورها در اثر تأثیرگذاری تحولات و روندهای محیطی منطقه‌ای به دنبال خواهد داشت.

همکاری فارغ از مشکلات نیست؛ اما دولت‌ها وفاداری و منابع را به نهادها منتقل خواهند ساخت. البته در صورتی که نهادها به طور متقابل سودمند باشند و برای دولت‌ها فرصت‌های روزافزون جهت مصون ساختن منابع بین‌المللی آن‌ها فراهم آورند. از مبانی و اندیشه‌های لیبرالیسم و بین‌الملل‌گرایان نئولیبرال که با تمسک به آن تلاش می‌کنند، ارزش‌های لیبرالیسم را اشاعه و به عبارتی جهان را لیبرالیزه کنند، صلح دموکراتیک می‌باشد. هسته اصلی این نظریه از سوی کانت در خصوص «صلح جاودان» باز می‌گردد. کانت معتقد است رسیدن به صلح همیشگی و جاودان مستلزم تغییر در «خود آگاهی افراد»، «قانون‌گرایی جمهوری خواهانه» و «قرارداد فدرالی» بین دولت‌ها می‌باشد. این نظریه بر معنای فرضیه عدم جنگ دموکراسی‌ها با همدیگر قرار دارد. نظریه صلح دموکراتیک در قالب رویکردهای ساختارگرا، هنجارگرا و رویکرد گسترده‌تری با عنوان صلح لیبرال دموکرات مطرح شده است. رویکرد ساختارگرا فشارها و محدودیت‌های نهادها در دموکراسی‌ها را عامل پیشگیری از جنگ و کار پایه فرضیه صلح دموکراتیک می‌داند. در حالی که رویکرد هنجارگرا علت را در عقاید و هنجارهایی می‌داند که زمینه‌های بروز جنگ را از بین برده و جوامع را به سوی صلح سوق می‌دهد. در نهایت رویکرد صلح لیبرال دموکرات سعی در پیوند میان این دو رویکرد و قرار دادن هنجارهای لیبرالیستی در کانون فرضیه خود دارد. (عبدالله خانی، ۱۳۸۳: ۱۰۷-۱۰۸)

یکی از نظریات مهم در رویکرد نهادگرایی لیبرال (نئولیبرالیسم)، وابستگی متقابل است که از سوی رابرت کوهن و جوزف نای (۱۹۷۲ و ۱۹۷۷) مطرح شده است. در این نظریه بر شرایط جدید جهانی، بازیگران غیردولتی و تعاملات غیرنظامی از حوزه سیاست ملایم تأکید می‌شود. از جمله مفاهیم این نظریه وابستگی متقابل یا پیوند منافع، حساسیت و آسیب‌پذیری بازیگران نسبت به همدیگر، هزینه‌ها، تقارن یا وابستگی دوجانبه دولت‌ها و عدم تقارن یا وابستگی یک‌جانبه یک دولت به دولت دیگر است. از مفروضه‌های اصلی نظریه وابستگی متقابل می‌توان به پیوند جوامع با کانال‌های متعدد

اشاره کرد: اقلام متعدد سیاست خارجی و اهمیت مسایل اقتصادی و رفاهی (سیاست ملایم) نسبت به مسایل امنیتی - نظامی می باشد. (اسدی، ۱۳۸۹: ۴۹)

کاهش هزینه‌های ارتباطات، شمار بازیگران شرکت کننده در آن را افزایش داده و همین امر به «پیچیده شدن وابستگی متقابل» موضوعیت بیشتری بخشیده است. (نای، ۱۳۸۷: ۳۲۵) نظریه پردازان این گروه مباحثی را ارایه می کردند که به اعتقاد آن‌ها دنیا به دلیل بازیگرانی که در تعاملات بین‌المللی درگیرند و این بازیگران به یکدیگر وابسته شده‌اند، بیشتر حالت تکثرگرا پیدا کرده است. وابستگی پیچیده متقابل^۱، جهان جدیدی را ترسیم می‌کرد که دارای چهار مشخصه بود: ۱) ارتباط روز افزون بین دولت‌ها و بازیگران غیر دولتی ۲) دستور کار موضوعات بین‌المللی بدون تمایز بین سیاست عالی و دانی ۳) شناسایی مجاری متعدد برای تعامل بین بازیگران، و رای مرزهای ملی ۴) کاهش تأثیر نیروی نظامی به عنوان ابزار حکوت داری. (لمی، ۱۳۸۳: ۴۲۷)

همچنین نئولیبرال‌ها و به ویژه نئولیبرال‌های معاصر به نقش هنجار و فرهنگ در سیاست خارجی توجه ویژه‌ای را دارند. از نظر آن‌ها، هنجارها منشأی کاملاً کارکردی دارند و منافع (ذاتی یا عرضی) کنشگران استراتژیک را تأمین می‌کنند. هنجارها هزینه مبادله را کاهش می‌دهند و توافق نظر میان کارگزاران سیاسی را تسهیل می‌کنند و علاوه بر این، رفتار سازگار با منابع و هویت آن هژمونی را که (که به زعم نئولیبرال‌ها) این هنجار را خلق کرده است تشویق می‌کنند. (کورت و لگرو، ۱۳۹۰: ۳۱۲)

جوزف نای یکی از اندیشمندان مطرح و به نام معاصر در مکتب نئولیبرالیسم، بر اهمیت نهادها و فرهنگ برای دگرگونی قدرت پای می‌فشارد. وی استدلال می‌کند که اهمیت قدرت «سخت» رو به تحلیل است حال آن که اهمیت قدرت «نرم» رو به افزایش است. قدرت سخت با اتکا به منابع ملموس و تهدیدها یا تشویق‌های نظامی و اقتصادی می‌تواند بر رفتار دیگران تأثیر مستقیم بگذارد. قدرت نرم مبتنی بر منابع ناملموس است؛ این منابع ناملموس در برگیرنده فرهنگ، ایدئولوژی و نهادهایی‌اند که به ترجیحات شکل می‌دهند و بر همین اساس رفتار را به طرف خود سوق می‌دهند. (کتزنشتاین، ۱۳۹۰: ۳۱۲) او با توجه به جایگاه فکری که به آن (نهادگرایی نئولیبرال) تعلق دارد می‌کوشد نقش نهادهای بین‌المللی را که به بسیاری از ارزش‌ها و منافع امریکا

1. Politics of complex interdependence

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۰۷-۲۰۱۱)

تجسم می‌بخشند حمایت و تقویت کند. نای ایجاد مؤسسات و نهادها را باعث افزایش منابع قدرت نرم آمریکا در نظر می‌گیرد و به عملکرد انگلستان در قرن نوزدهم و ایالات متحده در نیمه دوم قرن بیستم می‌پردازد که با ایجاد ساختاری از نهادها و قواعد بین-المللی که با ماهیت دموکراتیک و لیبرال انگلستان و سیستم‌های اقتصادی آمریکا سازگار بودند، باعث افزایش قدرت نرم این کشورها شده است.

نهادگرایان نئولیبرال، نهادهای بین‌المللی را به عنوان ابزاری برای مشروعیت بخشی بر سیاست‌ها و اهداف خود در نظر می‌گیرند، که کاهش مقاومت سایر کشورها را در بردارد. در این خصوص جوزف نای در کتاب قدرت نرم ابزار موفقیت در نظام بین-الملل، چنین می‌آورد «هنگامی که کشورها قدرت خود را در نظر دیگران مشروع جلوه دهند، با مخالفت کمتری با خواسته‌های خود روبه‌رو خواهند شد. اگر فرهنگ و ایدئولوژی یک کشور جذاب باشد، دیگران با میل و رغبت بیشتری از آن تبعیت می‌کنند. اگر یک کشور بتواند قواعد بین‌المللی را به گونه‌ای که متناسب با منافعش باشد، شکل دهد؛ به صورت طبیعی سیاست‌های اجراییش به دلیل انطباق با قواعد بین‌المللی مذکور از مشروعیت بیشتری نزد دیگران برخوردار خواهد بود. بر همین سیاق اگر چنین کشوری از این سازمان‌ها و قواعد برای ترغیب دیگر بازیگران برای تهدید رفتارها و یا اصلاح سیاست‌هایشان در راستای اهداف مورد نظرش بهره‌گیرد، به طور طبیعی به میزان بیشتری از اهدافش با صرف هزینه‌های کمتر نایل خواهد آمد.» (نای ج. ۱۳۸۹: ۵۱)

باید یادآور شد، قدرت نرم بر رویکرد نئولیبرالیستی مبتنی است و به مجموعه‌ای از مؤلفه‌های فرهنگی - اصولی اشاره می‌کند؛ مؤلفه‌هایی مانند ترویج دموکراسی در سطح جهان، گسترش حقوق بشر، اشاعه اقتصاد بازار آزاد، خاص‌گرایی آمریکایی و رسالت آمریکایی که از بدو تکوین کشور آمریکا، نقش مهمی در هویت‌سازی و هویت بخشی به این کشور و سیاست‌های آن ایفا کرده است. (سلیمانی پورلک، ۱۳۸۹: ۱۵)

اتخاذ چنین رویکردی از سوی آمریکا و به‌ویژه در خاورمیانه، را می‌توان از ظهور بازیگران متعدد و گسترش ارتباطات در این منطقه دانست. بازیگرانی که دارای نقش هویتی بوده و براساس الگوهای مقاومت به مقابله با سیاست امنیتی آمریکا مبادرت

می‌نمایند. در چنین شرایطی، نئولیبرال‌ها به ویژه جوزف نای و کوهن بر این اعتقادند که کنترل بازیگران حاشیه‌ای از طریق ابزارهای سخت قدرت امکان‌پذیر نخواهد بود. آنان تلاش دارند تا زیرساخت رفتار بازیگران منطقه‌ای را در قالب «کنش غریزی» تبیین نمایند. به عبارت دیگر، هرگاه کنش بازیگران ماهیت ایدئولوژیک و هویتی پیدا کند، در آن شرایط مقابله با آنان از طریق ابزارهای سخت قدرت، دشوار خواهد بود. به همین دلیل است که ضرورت کاربرد «قدرت نرم» و «دیپلماسی عمومی» به عنوان ابزارهای جنگ نرم در محیط منازعات منطقه‌ای که دارای شاخص‌های منازعه نامتقارن هستند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. (امینان، ۱۳۹۰: ۱۷۷)

دیپلماسی عمومی که از ابزار مهم سیاست خارجی آمریکا و قدرت نرم آن کشور می‌باشد، با اتکا به هنجارهای نئولیبرالیستی تلاش می‌کند تا به ارتقای منافع این کشور در عرصه جهانی کمک کند. حفظ نظم جهانی کنونی تحت رهبری آمریکا نقشی راهبردی در ارتقای منافع این کشور را در بردارد و در این راستا گسترش ارزش‌ها، هنجارها و الگوهای نئولیبرالیستی و امریکایی‌عاملی اساسی در حفظ و تداوم نظم بین‌المللی موجود تلقی می‌شود.

۲. نقش دیپلماسی عمومی در امنیت ملی آمریکا

نقش دیپلماسی عمومی آمریکا در امنیت ملی این کشور انکارناپذیر و از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد؛ چرا که آمریکا برای دوام امنیت ملی و (حفظ هژمونی) خود شدیداً نیازمند کنترل افکار عمومی ملت‌ها و دولت‌های جهان است. این مسأله به‌ویژه زمانی جدی خواهد بود که در نظر بگیریم افکار عمومی خارجی‌ها و رفتار کشورهای متبوع ایشان تأثیر بسیاری بر امنیت ملی آمریکا داشته باشد. (روزن، ۱۳۸۴: ۹۳)

درباره اهمیت و نقش دیپلماسی عمومی در امنیت ملی آمریکا، سازمان اطلاع‌رسانی ایالات متحده (USIA) از دیپلماسی عمومی تعریفی را ارائه کرده است که این کارکرد را نشان می‌دهد: «دیپلماسی عمومی به دنبال آن است که منافع ملی و امنیت ملی ایالات متحده را از طریق شناخت، اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر مردم کشورهای دیگر و گسترش گفتگو میان شهروندان و نهادهای امریکایی و هم‌تایان خارجی آن‌ها ارتقا دهد». (شو، ۲۰۰۵: ۱۰۲)

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

«تارا دایان سونن‌شاین» معاون دیپلماسی عمومی آمریکا در سخنانی در کمیته روابط خارجی سنای آمریکا، دیپلماسی عمومی را ابزار مشترکی برای تحقق هدف مشترک، افزایش نفوذ و امنیت آمریکا از طریق تأثیرگذاری بر ملت‌های جهان معرفی می‌کند تا بدین وسیله ارزش‌ها و اهداف آمریکا را شناخته و درک کنند. او در ادامه راهبرد دیپلماسی عمومی، را جزو لاینفکی از امنیت ملی آمریکا دانسته و آن را بخش مهمی از فن و هنر سیاست‌مداری در قرن بیست و یکم معرفی می‌کند و این که در داخل و خارج از مرزها آمریکا تا چه اندازه احساس امنیت دارد، بیانگر منافع و ارزش‌های مشترک جامعه جهانی است که به درک واحدی از تعهدات و مسؤولیت‌های مشترک منتهی خواهد شد. (www.mashreghnews.ir, 1390)

۳. شاخص‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

گزاره‌های اعتقادی و نمادهای مذهبی و ملی در هر کشور با توجه به نام‌گذاری‌ای که بر محیط پیرامون و فرایندهای مختلف آن انجام می‌دهند، می‌توانند مشخص کنند که چه شاخص‌ها و مؤلفه‌هایی امنیت ملی آن را تأمین می‌کنند. نظام جمهوری اسلامی ایران نیز به طبع آن دارای خصوصیت‌های خاص ایدئولوژی، ملی و سرزمینی منحصر به فردی می‌باشد. که توجه و تقویت آن منجر به افزایش ضریب امنیتی در داخل و خارج و در صورت کم‌توجهی و تهدید این شاخص‌ها بقا و امنیت کشور به چالش و خطر می‌افتد.

۱- اصل اسلام ۲- اصل نظام جمهوری اسلامی ایران ۳- دفاع از تمامیت ارضی
۴- مردم و هویت ملی ۵- موقعیت سرزمینی و ژئوپلیتیکی ایران ۶- ژئوانرژی (نفت و گاز) این موارد از شاخص‌های مهم امنیت ملی ایران می‌باشد.

۳-۱- اصل اسلام

اولین قسمت از شاخص‌های امنیت ملی هر کشوری، منافع بنیادین آن نظام می‌باشد. این منافع در برگیرنده آن دسته از اهدافی هستند که با هویت یک واحد سیاسی یا ملت آن در ارتباط می‌باشند و هرگونه آسیب و یا تعرضی به آن از آن حیث که هویت بازیگر را به «غیر» آن تبدیل می‌سازد، غیرقابل تحمل است. اسلام به عنوان یک شاخص

بنیادین در جمهوری اسلامی ایران شناخته می‌شود و هر گونه تهدیدی از سوی هر محرکی، با عکس‌العمل شدید این کشور مواجه می‌شود.

۳-۲- اصل نظام جمهوری اسلامی ایران

انقلاب اسلامی ایران، ضمن این که ساختار نظام ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی را به هم ریخت، و نیز، ضمن این که موازنه قدرت را در مقیاس جهانی به نفع دین به هم زد به گونه‌ای که دین در سایه و حاشیه را به مرکز مناسبات اجتماعی دعوت کرد، گفتمان جدیدی در جهان عرضه کرد و آن گفتمان اسلام سیاسی و جمهوری اسلامی بود. نظام جمهوری اسلامی ایران از چند رکن و مؤلفه مهم تشکیل شده است که تهدید و تضعیف آن، می‌تواند عامل به خطر افتادن حیات نظام جمهوری اسلامی تلقی گردد. این ارکان عبارتند از:

الف. پیوستگی دین و سیاست

اسلام به‌عنوان یک مذهب و مکتب الهی طی قرن‌های متمادی دین اکثریت قریب به اتفاق مردم ایران در همه جا و در همه اقشار بود و در همه شؤون زندگی این ملت حاکمیت داشت. بنابراین بر خلاف تبلیغات گسترده‌ای که علیه آن می‌شد، سرانجام قدرت خود را نشان داد و به مردم مسلمان ایران اطمینان داد که تنها مکتب رهایی بخش، اسلام است نه مکاتب شرق و غرب. (طاهری، ۱۳۶۹: ۱۷) تحت ولایت الهی و ابدی و جاودانی دانستن انسان، توجه به بُعد معنوی و آزاد و مسئول بودن انسان‌ها، از جمله امتیازات خاص اسلام است که آن را از سایر ادیان و مکاتب متمایز می‌کند.

ب. ولایت فقیه

همان‌طور که احداث و بقای هیچ بنایی بزرگ و رفیع، بدون پایه، امکان پذیر نیست، ساختمان عظیم حکومت اسلامی هم که دربردارنده یک ملت متشکل از طبقات مختلف و افکار و سلیق متفاوت است، به استوانه‌های قوی و محکم که بتوانند این بنای بزرگ را در مقابل خطرهای مصون نگهدارد؛ نیازمند است. محوری‌ترین این ارکان در حکومت اسلامی، رهبری یا ولایت فقیه می‌باشد. (فاسمیان،

(۱۳۷۸: ۱۲)

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

در بینش اسلامی، ولایت و حاکمیت اصلی از آن خداست، اما اعمال این ولایت، ابلاغ فرامین او و اداره جامعه به وسیله افراد خاصی صورت می‌پذیرد؛ اینان انبیا و پیامبران الهی هستند که آخرین آن‌ها، پیامبر اسلام (ص) است. از آن جا که نیاز بشر به وجود رهبران الهی، نیازی عینی و همیشگی است و خداوند نیز این نیاز را هرگز بی‌پاسخ نگذاشته است، وظیفه رهبری و هدایت انسان‌ها پس از پیامبر (ص) به امامانی واگذار شده که به جز دریافت و ابلاغ وحی، تمامی ویژگی‌های پیامبر (ص) را دارا می‌باشند. با اندکی تأمل و مطالعه در مبانی و اصول اندیشه اسلامی و اسناد و روایات رسیده از معصومین (ع)، به روشنی در می‌یابیم که در عصر غیبت، وظیفه رهبری و اداره جامعه اسلامی بر عهده کسانی است که اصطلاحاً (فقیه) نامیده می‌شوند و از این مرتبه از ولایت به (ولایت فقیه) تعبیر می‌شود.

ج. مردم

یکی از ارکان مهم دیگر نظام جمهوری اسلامی ایران، مردمی بودن آن می‌باشد. نقش مردم در پیروزی انقلاب اسلامی و مستحکم کردن پایه‌های نظام اسلامی در تهدیدها و رویدادهای مختلف بی‌بدیل می‌باشد. نظر به اهمیت و جایگاه مردم در نظام جمهوری اسلامی ایران، اصل اول قانون اساسی شکل حکومت را جمهوری و محتوای آن را اسلامی معرفی می‌کند. عین عبارت اصل اول به این ترتیب است: «حکومت ایران جمهوری اسلامی است که ملت ایران، بر اساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن، در پی انقلاب اسلامی پیروزمند خود به رهبری مرجع عالیقدر تقلید آیت‌الله‌العظمی امام خمینی، در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین ماه یک هزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی برابر با اول و دوم جمادى‌الاولی سال یک هزار و سیصد و نود و نه هجری قمری با اکثریت ۹۸ درصد تمامی کسانی که حق رأی داشتند، به آن رأی مثبت داد.» (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸)

۳-۳- دفاع از تمامیت ارضی

امروزه تمامیت ارضی و مرزی مترادف با استقلال و وحدت ملی به عنوان موضوعی که مورد توجه قاطبه جهانیان است شناخته می‌شود. همچنان که بند ۴ ماده ۲ منشور ملل

متحد اعلام می‌دارد: تمامی اعضا در روابط بین‌الملل خود از تهدید به زور یا استعمال آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری خودداری خواهند نمود. به این ترتیب روح منشور، کوچک‌ترین تعرض نسبت به آب و خاک هر یک از کشورها را امری نامشروع می‌داند. به استناد اصول متعدد قانون اساسی (سوم بند ۱۶، نهم، هفتاد و هشتم، یکصد، یکصد و چهل و سوم، پنجاه و دوم، یکصد و هفتاد و ششم)

۳-۴- موقعیت سرزمینی و ژئوپلیتیکی ایران

ژئوپلیتیک و موقعیت سرزمینی به‌عنوان یکی از بسترهای اصلی قدرت ملی یاد کرده‌اند. حتی برخی موقعیت ژئوپلیتیکی یک کشور را اصلی‌ترین عامل قدرت ملی و عاملی جهت افزایش امنیت ملی کشورها در نظر می‌گیرند. گلدستین در بین سرچشمه‌ها و منابع قدرت بر جغرافیا و موقعیت ژئوپلیتیکی کشور، فوق‌العاده تأکید می‌کند و می‌گوید که مهم‌ترین ملاحظات سه‌گانه منزلت واقعی یک کشور عبارتند از: موقعیت، موقعیت و موقعیت. (گلدستین، ۱۹۹۹: ۵۹)

ایران به علت قرار گرفتن در کنار تنگه‌ها و آبراهه‌های مهم بین‌المللی و در موقعیت دسترسی به منابع خاص و کمیاب (نفت و گاز و ...) از اهمیت زیادی برخوردار است. ایران از طرف شمال در دریای خزر و از طرف جنوب در خلیج فارس و دریای عمان دارای سواحل طولانی است. به‌طور کلی ایران محل تلاقی موقعیت بری و بحری بوده و همواره این کشور در نظریات ژئوپلیتیک و استراتژی‌های نظامی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

۳-۵- ژئو انرژی (نفت و گاز)

یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر امنیت ملی کشورهای تولیدکننده و مصرف‌کننده انرژی، نفت و گاز است که این اهمیت با تحول گفتمان ژئواستراتژیک به گفتمان ژئواکونومیک در دهه‌های اخیر و ایفای نقش برتر اقتصاد در عرصه مناسبات جهانی، نفت به‌عنوان خون صنعت مدرن در مقایسه با سایر عوامل قدرت از جایگاه بالاتری برخوردار شده است، افزایش یافته است. بعد از پیدایی نفت در ایران به مرور این ماده خام به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه تأثیرگذار بر اقتصاد، سیاست و به‌طور کلی امنیت ایران ایفای نقش کرده است. (اطاعت و نصرتی، ۱۳۹۰: ۶۵)

۴- رویکرد امنیتی جمهوری اسلامی ایران بر اساس الگوی هنجاری

رویکرد امنیتی جمهوری اسلامی ایران، بر مبنای ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی، جهان شمول، عدالت طلب و مستقل است که در چند شاخصه این موارد نمایان است که عبارتند از: ۱- سیاست نه شرقی و نه غربی؛ ۲- عدالت طلبی؛ ۳- نظم جهانی اسلام و وحدت مسلمین.

۴-۱- سیاست نه شرقی و نه غربی

یکی از اصول مهمی که در تبیین رویکرد امنیتی نظام جمهوری اسلامی ایران اشتعار دارد، سیاست نه شرقی و نه غربی می‌باشد که کاملاً منبعث از آموزه‌های اسلامی است. در این زمینه، دولت جمهوری اسلامی ایران جهت‌گیری‌های سیاست داخلی و خارجی خود را باید منطبق بر این اصل، تدوین و تفسیر نماید. این اصل برگرفته از آیات متعدد قرآنی و قاعده نفی سبیل می‌باشد که در آیه ۱۴۱ سوره نسا به آن پرداخته شده است «وَ كُنْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»^۱ با توجه به این قاعده، ماهیت تعاملات دولت اسلامی با سایر کشورها بر اساس نفی وابستگی تعریف شده و با مسدود شدن راه هر نوع نفوذ و سلطه کفار بر جوامع اسلامی در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی، استقلال این جوامع نیز حفظ می‌شود.

۴-۲- عدالت طلبی

عدالت‌خواهی به معنای تلاش برای برقراری برابری و رفع هرگونه تبعیض در سطوح ملی و فراملی، یکی از خصلت‌های هویت‌ساز نظام اسلامی و از هنجارهای امنیتی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. قانون اساسی نیز در راستای هنجار عدالت‌خواهی و ظلم ستیزی، دولت را موظف به حمایت از مستضعفین و نهضت‌های آزادی بخش جهان اسلام کرده است. که این امر در اصل ۱۵۴ نمایان و مشهود می‌باشد. «جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد. بنابراین در عین خودداری

۱. خدا تا ابد اجازه نداده که کافران کمترین تسلطی بر مؤمنان داشته باشند.

کامل از هر گونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.»

۴-۳- نظم جهانی اسلام و وحدت مسلمین

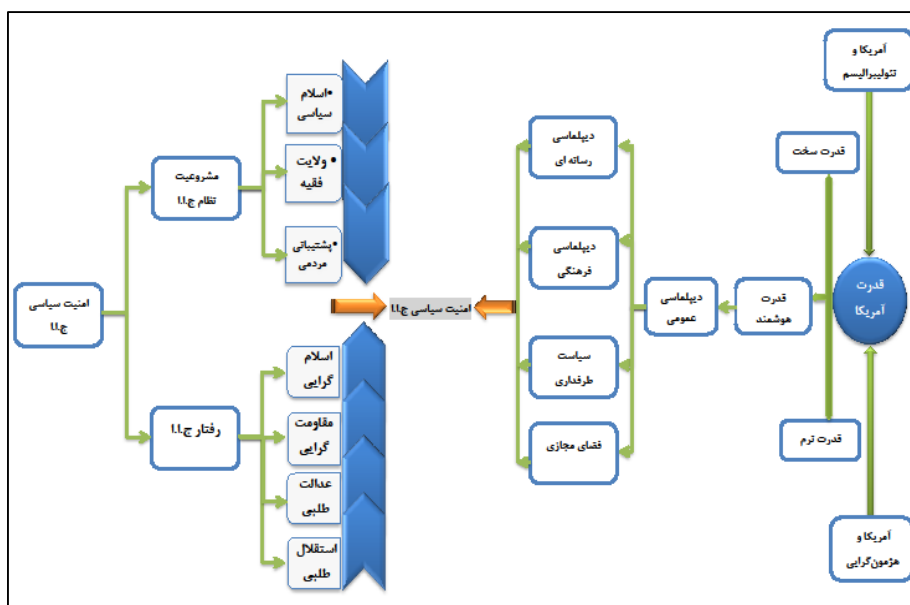
یکی از مهم‌ترین هنجارهای هویتی نظام جمهوری اسلامی ایران که از فرهنگ اسلامی- مذهبی ناشی می‌شود، تلاش در جهت وحدت امت اسلامی و ساختن حکومت اسلامی واحد در سرتاسر جهان است. چنانچه از منظر فقه اسلامی به جهان نگاه شود، نظام بین‌الملل مرکب از واحدهای ملی نبوده، بلکه متشکل از دو قلمرو دارالکفر و دارالاسلام یا دو قلمرو استکبار و استضعاف است. این برداشت نیز وجود دارد که در آینده امت اسلامی واحد تشکیل خواهد شد و با گسترش اسلام، این امت، کل جهان را در بر خواهد گرفت و یک کلیت هماهنگ جایگزین این تضاد فعلی می‌شود. این مسأله منجر به اصل تلاش برای تحقق امت اسلام می‌شود که می‌تواند به قاعده‌ای در سیاست خارجی تبدیل شود. (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۲۲)

امام خمینی(ره) معمار کبیر انقلاب اسلامی ایران، پیرامون اهمیت این اتحاد می‌فرماید: «ملت‌ها و دولت‌ها اگر بخواهند به پیروزی و سعادت برسند، باید اعتصام به حبل الله کنند و از اختلافات و تفرقه بپرهیزند و فرمان خداوند را مبنی بر «واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا» را اطاعت کنند، چرا که التزام به وحدت و هم بستگی مسلمانان ریشه در قرآن، سنت نبوی و سیره ائمه معصومین دارد.» (صحیفه نور، ج ۶، ۱۳۶۹: ۱۲۲) در زمینه ضرورت وحدت جهان، رهبر معظم انقلاب امام خامنه‌ای(مدظله العالی) می‌فرماید: «ظرفیت‌های جهان اسلام برای توسعه، عزت و اقتدار، امروز بیش از گذشته آشکار شده و بازیابی مجد و عظمت امت اسلامی، امروز در سراسر جهان اسلام، انگیزه و خواست جوانان و فرزندان شده است. شعارهای منافقانه مستکبران، رنگ‌باخته و نیات پلید آنان برای امت اسلامی، به تدریج آشکار شده است. و از سوی دیگر، جهانخواران که سودای حاکمیت بر سراسر جهان را در سر می‌پرورانند، از بیداری و وحدت امت اسلامی بیمناکند و آن را سدّی در برابر سیل ویرانگر نقشه‌های خود می‌شمرند و در تلاش برای پیشدستی و پیشگیری از آنند.»^۱

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی ۱۳۸۹/۰۶/۱۹

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۰۷-۲۰۱۱)

۵- مدل مفهومی تحقیق

توصیف ویژگی های جامعه نمونه

۱. میزان تحصیلات

جدول ۱: توزیع درصد فراوانی پاسخ گویان بر حسب تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تراکمی
دانشجوی دکتری	۲۴	۶۰	۶۰
دکتری	۱۶	۴۰	۱۰۰
جمع	۴۰	۱۰۰	

۲. رشته تحصیلی

جدول ۲: توزیع درصد فراوانی پاسخ گویان بر حسب رشته تحصیلی

رشته	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تراکمی
تهدیدهای امنیت ملی	۹	۲۲.۵	۲۲.۵
مدیریت راهبردی	۷	۱۷.۵	۴۰
مدیریت راهبردی امنیت فضای سایبر	۶	۱۵	۵۵
علوم سیاسی	۳	۷.۵	۶۷.۵
جغرافیای سیاسی	۳	۷.۵	۹۲.۵
روابط بین‌الملل	۲	۵	۸۵
علوم دفاعی و امنیت ملی	۲	۵	۷۵
مدیریت فناوری اطلاعات	۱	۲.۵	۵۷.۵
علوم دفاعی راهبردی	۱	۲.۵	۶۰
مدیریت سیستم‌ها	۱	۲.۵	۷۰
روانشناسی	۱	۲.۵	۷۷.۵
سنجش افکار	۱	۲.۵	۸۰
اطلاعات فرهنگی	۱	۲.۵	۹۵
مدیریت استراتژیک	۱	۲.۵	۹۷.۵
جامعه‌شناسی	۱	۲.۵	۱۰۰
جمع	۴۰	۱۰۰	

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۰۷-۲۰۱۱)

سؤال ۱: دیپلماسی عمومی چه نقشی در سیاست‌های خارجی و امنیتی آمریکا دارد؟

جدول ۳: نقش دیپلماسی عمومی در سیاست‌های امنیتی آمریکا

میانگین	نقش دیپلماسی عمومی در سیاست‌های امنیتی آمریکا
۴.۰۳	۱ دیپلماسی عمومی بر سیاست‌های خارجی و امنیتی آمریکا تا چه میزان مؤثر بوده است؟
۳.۸۸	۲ میزان کارکرد دیپلماسی عمومی آمریکا برای حفظ و تشدید قدرت هژمونی خود بر جهان به چه میزان می‌باشد؟
۴.۱۳	۳ نقش دیپلماسی عمومی آمریکا در راستای اشاعه هنجارهای لیبرالیستی به چه مقدار می‌باشد؟
۴.۱۸	۴ نقش دیپلماسی عمومی آمریکا در راستای مشروع جلوه دادن اهداف و سیاست‌های آمریکا در افکار عمومی جهان به چه میزان می‌باشد؟
۳.۵۵	۵ در پایان دوران ریاست جمهوری بوش پسر در فواصل سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ استفاده از استراتژی دیپلماسی عمومی به چه مقدار در سیاست‌های این کشور نقش داشته است؟
۴.۰۸	۶ با به قدرت رسیدن باراک اوباما استفاده از راهبرد دیپلماسی عمومی چه حجمی از سیاست‌های خارجی و امنیتی این کشور را به خود اختصاص داده است؟
۴.۱۳	۷ در ترسیم سیاست‌های دولت آمریکا در تقابل با ایران در خلال سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۱۱، دیپلماسی عمومی چه میزان در ترسیم این سیاست‌ها نقش داشته است؟

در دوره‌های مختلف به سبب رویکردهای سخت افزارانه و نرم افزارانه ضریب اهمیت این استراتژی کم و گاهی اوقات نیز این ضریب افزایش یافته است که این افزایش را می‌توان با توجه به یافته‌های کتابخانه‌ای و میدانی این پژوهش در پایان دوران ریاست جمهوری بوش پسر (۲۰۰۷ و ۲۰۰۸) و به ویژه با روی کار آمدن باراک اوباما مشاهده

کرد که استفاده از این سیاست با توجه به نوع حکومت‌های کشورهای هدف متفاوت می‌باشد چنان که به استناد یافته‌های پژوهش در ترسیم سیاست‌های دولت امریکا در تقابل با ایران در خلال سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۷، دیپلماسی عمومی نقش بسیار مهمی در سیاست‌های امریکا در تقابل با ایران داشته است (جدول ۳).

سؤال ۲: دیپلماسی عمومی امریکا چگونه در جهت مشروعیت‌زدایی ساختاری ایران بوده است؟

برای تجزیه و تحلیل و پاسخ به این سؤال، ابزارهای دیپلماسی عمومی امریکا بررسی و تأثیر آن بر شاخص‌های مشروعیت نظام مورد سنجش قرار گرفت. که از حاصل این بررسی ۱۲ سؤال طراحی شد. (جدول ۴)

با توجه به یافته‌های پژوهش میزان فعالیت‌های امریکا در عرصه دیپلماسی عمومی برای مشروعیت‌زدایی ساختاری در ایران حجم قابل توجه‌ای را به خود اختصاص داده است. و در تلاش بوده با تخریب اصول بنیادی حکومت اسلامی مانند اسلام سیاسی، ولایت فقیه و تغییر افکار عمومی در راستای سیاست‌های استعماری خود مشروعیت نظام را مورد خدشه قرار دهد. اما با توجه به یافته‌های پژوهش این تلاش تأثیر زیادی بر امنیت سیاسی کشور نداشته است البته در پاره‌ای از موارد مانند قدرت یافتن اپوزیسیون از طریق دیپلماسی عمومی امریکا قابل توجه می‌باشد.

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

جدول ۴: دیپلماسی عمومی آمریکا و مشروعیت زدایی ساختاری ایران

میانگین	دیپلماسی عمومی آمریکا و مشروعیت زدایی ساختاری ایران
۴.۴۵	۱ تلاش دستگاه سخن پراکنی آمریکا در القای ناکارآمدی اسلام سیاسی در اداره امور جامعه به چه مقدار می‌باشد؟
۲.۹۵	۲ تأثیر دستگاه سخن پراکنی آمریکا در القای ناکارآمدی اسلام در اداره امور جامعه به چه میزان بوده است؟
۲.۴	۳ تأثیر دستگاه سخن پراکنی آمریکا در تضعیف ولایت فقیه به چه میزان کارساز بوده است؟
۳	۴ تلاش دستگاه سخن پراکنی آمریکا در القای استبداد در نظام جمهوری اسلامی ایران، تا چه میزان مؤثر بوده است؟
۲.۲	۵ تأثیر دستگاه سخن پراکنی آمریکا به چه میزان توانسته است، آثار سوء بر پشتیبانی مردم از نظام جمهوری اسلامی ایران داشته باشد؟
۴	۶ میزان فعالیت دیپلماسی فرهنگی آمریکا مانند؛ سینما در تخریب چهره جمهوری اسلامی ایران در جهان به چه مقدار می‌باشد؟
۳.۰۳	۷ تأثیر فعالیت‌های دیپلماسی فرهنگی آمریکا در مخدوش جلوه دادن اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران در جهان به چه میزان مؤثر بوده است؟
۳.۲۵	۸ دیپلماسی عمومی آمریکا به چه میزان در تقویت اپوزیسیون ایرانی مؤثر بوده است؟
۴.۱	۹ میزان فعالیت‌های آمریکا در گسترش شبکه‌های مجازی (مانند شبکه‌های اجتماعی) و بهره برداری از آن در تغییر افکار عمومی در ایران به چه میزان می‌باشد؟
۲.۴۸	۱۰ تأثیر تلاش‌های آمریکا در استفاده از شبکه‌های مجازی به چه مقدار آثار سوء بر حمایت مردم از نظام جمهوری اسلامی ایران داشته است؟
۴.۳	۱۱ میزان حجم فعالیت‌های آمریکا در استفاده از شبکه‌های مجازی برای تخریب ولایت فقیه در نظام جمهوری اسلامی ایران به چه مقدار می‌باشد؟
۲.۶۳	۱۲ تأثیر تلاش‌های آمریکا در فضای مجازی با هدف القای استبداد در نظام جمهوری اسلامی ایران، تا چه میزان مؤثر بوده است؟

سؤال ۳: دیپلماسی عمومی آمریکا چگونه در جهت تغییر رفتار سیاسی ایران بوده است؟

جدول ۵: تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر مقیاس تغییر رفتار سیاسی

میانگین	تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر مقیاس تغییر رفتار سیاسی
۲.۲	۱ تأثیر دستگاه سخن پراکنی آمریکا به چه میزان توانسته است، آثار سوء بر پشتیبانی مردم از نظام جمهوری اسلامی ایران داشته باشد؟
۲.۲۵	۲ تلاش دستگاه سخن پراکنی آمریکا در تغییر کنش استقلال طلبانه ایران تا چه میزان مؤثر بوده است؟
۲.۱	۳ تأثیر دستگاه سخن پراکنی آمریکا با هدف تغییر رویکرد اسلامی از سوی ایران در عرصه بین‌المللی تا چه مقدار کار ساز بوده است؟
۲.۲	۴ تأثیر دستگاه سخن پراکنی آمریکا به چه میزان بر رویکرد مقاومت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیر سوء داشته است؟
۳.۴۳	۵ تلاش دستگاه سخن پراکنی آمریکا در تغییر منش عدالت طلبانه ایران در عرصه بین‌المللی از طریق تحریک افکار عمومی آن به چه مقدار بوده است؟
۳.۰۳	۶ تأثیر فعالیت‌های دیپلماسی فرهنگی آمریکا در مخدوش جلوه دادن اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران در جهان به چه میزان مؤثر بوده است؟
۳.۲۵	۷ دیپلماسی عمومی آمریکا به چه میزان در تقویت اپوزیسیون ایرانی مؤثر بوده است؟
۲.۱	۸ تأثیر سیاست‌های حمایت گرایانه آمریکا از اپوزیسیون داخلی و خارجی، در تغییر رفتار ایران به چه میزان مؤثر بوده است؟
۴.۱	۹ میزان فعالیت‌های آمریکا در گسترش شبکه‌های مجازی (مانند شبکه‌های اجتماعی) و بهره برداری از آن در تغییر افکار عمومی در ایران به چه میزان می‌باشد؟
۲.۴۸	۱۰ تأثیر تلاش‌های آمریکا در استفاده از شبکه‌های مجازی به چه مقدار آثار سوء بر حمایت مردم از نظام جمهوری اسلامی ایران داشته است؟
۲.۰۵	۱۱ تأثیر تلاش آمریکا در عرصه شبکه مجازی برای تغییر رویکرد اسلامی و مستقل ایران به چه میزان مؤثر بوده است؟

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

برای پاسخ به سؤال سوم این پژوهش از روش میدانی و ابزار پرسش‌نامه کمک گرفته شده است برای پاسخ به این سؤال، ابزارهای دیپلماسی عمومی آمریکا بررسی و تأثیر آن بر هنجارهای رفتاری و رویکرد امنیتی نظام مورد سنجش قرار گرفت. که از حاصل این بررسی ۱۱ سؤال طراحی شد. با توجه به یافته‌های پژوهش میزان فعالیت آمریکا در عرصه دیپلماسی عمومی برای تغییر رفتار مستقل و استقلال طلبانه ایران حجم قابل توجهی را به خود اختصاص داده است و در تلاش بوده با استفاده از این راهبرد اهداف نظام جمهوری اسلامی را مورد خدشه قرار داده و پشتیبانی مردمی نظام جمهوری اسلامی را که از عوامل اقتدار این نظام می‌باشد با چالش مواجه کند و با تحریک آن بر رفتار و اراده مسئولان ایرانی که منبعث از فرهنگ ناب اسلامی است تأثیر گذارد. اما با توجه به یافته‌های پژوهش این تلاش تأثیر قابل توجهی بر رفتار سیاسی نظام جمهوری اسلامی نداشته است و نتوانسته خللی بر منش اسلامی و استقلال طلبانه ایران در عرصه داخلی و خارجی داشته باشد.

نتیجه گیری

درباره نتیجه‌گیری در خصوص پژوهش حاضر باید گفت آمریکا در دوره‌های مختلفی به حسب تغییرات نظام بین‌الملل و گسترش فناوری، رویکردهای مختلفی را در سیاست خارجه برگزیده است این سیاست‌ها گاه جنبه سخت افزاری و یا جنبه نرم افزاری داشته است. اما در طول دهه گذشته و در عصر حاضر نئولیبرالیسم تأثیر به‌سزایی بر سیاست خارجی ایالات متحده داشته که با اتکا به هنجارهای نئولیبرالیستی مانند ترویج دموکراسی و آزادی، گسترش حقوق بشر، اشاعه اقتصاد بازار آزاد و رقابتی، تلاش می‌کند تا به ارتقاء منافع این کشور در عرصه جهانی کمک کند. که با حاکم شدن این تفکر، جنبه نرم افزاری سیاست‌های آمریکا گسترش یافته است. این امر در سال‌های پایانی ریاست جمهوری بوش پسر افزایش یافت و با قدرت رسیدن باراک اوباما این سیاست‌ها تشدید شده است.

افزایش قدرت نرم آمریکا و استفاده از آن در این دوران، جایگاه ویژه‌ای را در سیاست نرم افزاری آمریکا پیدا کرده است، این کشور در تلاش است با استفاده از منابع قدرت

نرم خود که شامل ارزش‌ها، فرهنگ، سیاست‌ها، نهادها و ... می‌باشد، تلاش می‌کند تا نفوذ و قدرت خود را در جهان گسترش دهد. این نفوذ و تأثیر گذاری از طریق ابزار مختلف قدرت نرم امریکا صورت می‌گیرد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها که در دوره کنونی به دلیل تحولات نظام بین‌الملل و گسترش ارتباطات، جایگاه ویژه‌ای را در سیاست‌های امریکا پیدا کرده است، دیپلماسی عمومی می‌باشد. که تلاش می‌کند با استفاده از ابزارهای مختلف دیپلماسی عمومی مانند دستگاه سخن پراکنی بین‌المللی، دیپلماسی فرهنگی، طرفداری یا دیپلماسی حمایت‌گرانه و استفاده از فضای مجازی، افکار عمومی مردم جهان را در راستای سیاست‌ها و ایدئولوژی خود تغییر دهد تا بتواند از این طریق اهداف غیرمشروع و سیاسی خود را در افکار عمومی مردم جهان مشروع جلوه دهد.

ایالات متحده امریکا با توجه به نوع نگرش و منافع ملی خود سیاست‌های خود را در مقابل کشورهای مختلف سیاست‌گذاری و تدوین می‌نماید. یکی از کشورهای مهمی که در راهبردهای سیاست خارجی امریکا نقش بسیار مهمی را به خود اختصاص داده است، جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. امریکا به سبب نوع الگوی شناختی که درباره ایران دارد که از گفتمان شرق‌شناسی، موقعیت ژئواستراتژیک ایران و تعارض ایدئولوژیک دو کشور نشأت می‌گیرد، تلاش کرده است جایگاه ایران را تضعیف نماید و با استفاده از ابزارها و سیاست‌های مختلف، امنیت سیاسی ایران را خدشه دار کند. یک از ابزارهای مهمی که در فواصل سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۷ ایالات متحده تلاش کرده است امنیت سیاسی ایران را دچار چالش کند، دیپلماسی عمومی می‌باشد که با استفاده از ابزارهای مختلف آن، مشروعیت نظام را خدشه دار کنند. این امر از طریق القای ناکارآمدی اسلام سیاسی، تضعیف ولایت فقیه، القای استبداد در نظام جمهوری اسلامی ایران، مخدوش جلوه دادن اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران، تقویت اپوزیسیون ایرانی و تحت تأثیر قرار دادن پشتیبانی مردم از نظام جمهوری اسلامی انجام می‌شود که با توجه به یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل ایالات متحده نتوانسته است با توجه به فعالیت‌های فراوان در این حوزه به موفقیت‌های قابل توجه نایل شود حتی در پاره-ای از مواقع این فعالیت‌ها باعث افزایش محبوبیت و مشروعیت نظام گردیده است، البته

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۰۷-۲۰۱۱)

از این امر نباید غفلت ورزید که دیپلماسی عمومی آمریکا در برخی از زمینه‌ها هر چند محدود مانند تقویت اپوزیسیون خارجی موفقیت‌هایی را داشته است. از اهداف دیگر دیپلماسی عمومی آمریکا که در تقابل با جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، تلاش برای تغییر رفتار سیاسی ایران است که این کنش از سوی جمهوری اسلامی ایران از رویکرد امنیتی آن که برگرفته از اندیشه‌های اسلام و انقلاب ایران می‌باشد، نشأت گرفته است. با توجه به این امر آمریکا با استفاده از ابزارهای دیپلماسی عمومی خود تلاش می‌کند با خدشه‌دار کردن و تخریب رویکردهای امنیتی ایران که در محیط داخلی و خارجی دارد موجب تغییر رفتار سیاسی در ایران گردد. این امر از طریق تلاش برای تخریب و تحت تأثیر قرار دادن کنش اسلامی، استقلال و عدالت-طلبانه ایران صورت می‌گیرد که با توجه به یافته‌های پژوهش، آمریکا به رغم تلاش فراوانی که در این راستا داشته است نتوانسته تأثیر زیادی را تغییر رفتار سیاسی ایران داشته باشد.

کتابنامه:

منابع فارسی

۱. اسدی، ع (۱۳۸۹)، روند دولت - ملت‌سازی در عراق جدید و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: اندیشه سازان نور.
۲. امینیان، ب (۱۳۹۰)، سیاست امریکا در خاورمیانه با تأکید بر تأثیر بر حرکت‌های نهضتی. تهران: اندیشه سازان نور.
۳. اطاعت، ج و نصرتی، ح (۱۳۹۰)، نفت، ژئواکونومیک و امنیت ملی ایران. فصلنامه علمی - پژوهشی فضای جغرافیایی، ۶۵-۱۰۲.
۴. آشنا، ح. ا (۱۳۸۳)، فرهنگ، ارتباطات و سیاست خارجی، ارایه مدلی برای دیپلماسی عمومی، مجله پژوهشی دانشگاه امام صادق(ع)، ۲۲۷-۲۶۳.
۵. تریف و همکاران، ت (۱۳۸۱)، روابط بین‌الملل و مطالعات امنیت ملی. از، ا. افتخاری، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیتی، تهران: مطالعات راهبردی.
۶. تونکیس، ف (۱۳۸۸)، رویکرد نئولیبرالیسم به بازار و دولت. از، ک. نش، و آ. اسکات، راهنمای جامعه شناسی سیاسی، تهران: مطالعات راهبردی.
۷. تلاشان، ح (۱۳۸۵)، بررسی آثار تحزب بر امنیت ملی، مجله سیاست دفاعی، شهریورماه ۱۳۸۵.
۸. دهشیار، ح (۱۳۸۴)، هابزی‌های لیبرال در سیاست خارجی امریکا و ترویج دموکراسی در خاورمیانه، فصلنامه سیاست خارجی، ۷۰-۱۰۰.
۹. دهشیار، ح (۱۳۸۱)، سیاست خارجی امریکا و هژمونی، تهران: خط سوم.
۱۰. روشندل، ج (۱۳۷۴)، امنیت ملی و نظام بین‌المللی، تهران: سمت.
۱۱. سلیمانی پورلک، ف (۱۳۸۹)، قدرت نرم در استراتژی خاورمیانه‌ای امریکا. تهران: مطالعات راهبردی.
۱۲. طاهری، ح (۱۳۶۹)، انقلاب و ریشه‌ها. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۱۳. عبدالله خانی، ع (۱۳۸۳)، نظریه‌های امنیت، تهران: ابرار معاصر.
۱۴. قاسمیان، ح (۱۳۷۸)، دانش سیاسی، تهران: مرکز تحقیقات اسلامی سپاه.
۱۵. کنزشتاین، پ (۱۳۹۰)، نتیجه‌گیری: امنیت ملی در جهان در حال تغییر. از، پ. کنزشتاین، فرهنگ امنیت ملی، هنجارها و هویت در سیاست جهانی، تهران: مطالعات راهبردی.

تأثیر دیپلماسی عمومی آمریکا بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
(مطالعات موردی از سال ۲۰۱۱-۲۰۰۷)

۱۶. کورت، پ.، و لگرو، ج (۱۳۹۰)، هنجارها، هویت و حدود آن‌ها، یک تکرار نظری. از، پ. کزنشتاین، فرهنگ امنیت ملی، هنجارها و هویت در سیاست جهانی، تهران: مطالعات راهبردی.
۱۷. لازوژی، ژ (۱۳۶۷)، مکتب‌های اقتصادی (ترجمه، ج. افکاری) تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
۱۸. لمی، ا (۱۳۸۳)، رویکردهای معاصر و جدید: نئورئالیسم و نئولیبرالیسم. از، ج. بیلیس و ا. اسمیت، جهانی شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین، جلد اول، تهران: ابرار معاصر تهران.
۱۹. مشیرزاده، ح (۱۳۸۵)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران: سمت.
۲۰. مطهرنیا، م (۱۳۸۴)، مبانی نظری دکترین امنیت ملی آمریکا در قرن بیست و یکم، از، ر. درویش، کتاب آمریکا ۷ ویژه دکترین امنیت ملی آمریکا، تهران: مؤسسه ابرار معاصر تهران.
۲۱. معین، م (۱۳۸۷)، فرهنگ فارسی معین.
۲۲. ماه پیشانیان، م (۱۳۸۷)، مدیریت احساسات ضد امریکایی در خاورمیانه: جنگ نرم و دیپلماسی عمومی آمریکا، ماهنامه اطلاعات راهبردی، شماره ۲۶.
۲۳. متقی، ا (۱۳۸۹)، جنگ نرم، انقلاب‌های رنگی و دیپلماسی عمومی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۱۷-۱۴۶.
۲۴. محمدی، م (۱۳۸۷)، منابع قدرت نرم، سرمایه اجتماعی نظام جمهوری اسلامی ایران. مجله پانزده خرداد، ۴۴-۱۷.
۲۵. منصوری، ج (۱۳۹۱)، دیپلماسی عمومی، فصلنامه میثاق بسیج متخصصان، ۴۹-۷۱.
۲۶. نانسی، ش (۲۰۰۸)، تاریخچه، مسایل و وعده‌ها. از، ج. ک. نیکلاس، دیپلماسی عمومی (ترجمه، م. پژوهش، ۱۲۰-۱۰۰). تهران: دانشکده و پژوهشکده اطلاعات و امنیت.
۲۷. نای، ج (۱۳۸۷)، قدرت در عصر اطلاعات، از واقع‌گرایی تا جهانی شدن، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۸. نای، ج (۱۳۸۹)، قدرت نرم؛ ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
۲۹. وحیدی، م. ا (۱۳۸۶)، تغییر عرصه سیاست بین‌الملل و دگرگونی ماهیت دیپلماسی، سیاست خارجی، ۳۵۷-۳۸۲.

منابع خارجی و وبگاهها

1. Cowie, A. (1989). Oxford Advanced Learner`s Dictionary. Uk: Oxford University Press.
2. Goldstein, J. (1999). International Relations. New York.
3. Keohane, R. (1984). After Hegemony. princeton: princeton university press.
4. Morz, j. (1980). Beyond Security. New York: P International Peace Academy.
5. Wolfers, A. (1962). National security an Ambiguous Symbol. Baltimore: John hopkins University press.
6. (www.mashreghnews.ir, 1390).
7. www.rand.com. (2007). Building Moderate Muslim Networks. Rand corporation.

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی دانشکده و پژوهشکده دفاعی (دافوس)

سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۵۹-۳۳

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های

مقاومت بسیج مساجد و محلات

محمد باقر بابائی^۱

علی اکبر عرفانی^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۱

تاریخ پذیرش: ۹۲/۹/۱۵

چکیده

اهمیت مأموریت عمق بخشی داخلی در بسیج و تأثیر شیوه‌های آن، موجب انتخاب این تحقیق شد. در این تحقیق ضمن تعاریفی از شیوه، عمق بخشی و عمق بخشی داخلی، نظریات عمق بخشی داخلی مورد بررسی قرار گرفت و با تلفیقی از شیوه‌های نظری ارائه شده، مدل مفهومی و پرسش‌نامه تهیه، توزیع و جمع آوری شد و به سؤال اصلی پژوهش «پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات با استفاده از شیوه‌های اعتقادی- اخلاقی، فرهنگی و فرهنگ‌سازی، بصیرت افزایی، اجتماعی و کارآمدسازی نظام، باتوجه به شرایط بعد از انتخاب ۱۳۸۸ به چه میزان می‌توانند در عمق بخشی داخلی تأثیرگذار باشند؟» و ۵ سؤال فرعی آن پاسخ داده شد. این تحقیق از نوع کاربردی- توسعه ای و با جامعه آماری فرماندهان حوزه‌های مقاومت بسیج به تعداد ۱۹۵ نفر و نمونه آماری به تعداد ۱۴۳ نفر بوده و هدف آن «دستیابی به شیوه‌های عمق بخشی داخلی به وسیله پایگاه های مقاومت بسیج مساجد و محلات» می‌باشد. گستره این تحقیق، پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات تهران بزرگ می‌باشد و با استفاده از روش آماری توصیفی- تحلیلی و پیمایشی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شد.

یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که پایگاه‌های مقاومت بسیج با استفاده از شیوه‌های عمق بخشی داخلی می‌توانند نقش و تأثیر خیلی زیادی در تحقق مأموریت عمق بخشی داخلی داشته باشند.

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین(ع)؛

۲. کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی دانشگاه جامع امام حسین(ع).

کلید واژه‌ها: عمق بخشی داخلی، پایگاه مقاومت بسیج مساجد و محلات، انتخابات سال ۱۳۸۸.

مقدمه

پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در ایران، حضرت امام خمینی (ره) با درایت، تدبیر و آینده‌نگری خود، فرمان تشکیل سازمان مردمی بسیج را در ۵ آذر ۱۳۵۸ صادر نموده‌اند و پس از آن اهمیت و نقش بسیج را در محورهای گوناگون از جمله محورهای مرتبط با عمق بخشی داخلی مورد تأکید قرار داده‌اند.

«امید آن دارم که در بسیج همه جانبه آموزش نظامی، عقیدتی، اخلاقی و فرهنگی، با تأیید خداوند موفق باشید.» (صحیفه نور، ج ۱۵: ۲۰۰) «در کنار پیروی از خطوط کلی سیاست نظامی کشور، باید همان محافل انس و نورانیت و برادری و وحدتی که در میدان‌های نبرد و جبهه بوده است ... به همه محیط‌های سیاسی، اجتماعی و نظامی کشانده شود.» (صحیفه نور، ج ۲۱: ۱۹)

مقام معظم رهبری حضرت آیت ... خامنه‌ای (مدظله العالی) نیز بارها انتظارات خود از بسیج را در همه عرصه‌های موجود و مورد نیاز، از جمله در عرصه‌های عمق بخشی داخلی مطرح کرده‌اند:

«امروز وظیفه بسیج حفظ فضای سالم در کشور و منزوی کردن زشتی و آلودگی و غفلت و ریا و نفاق و شرک است.» (۱۳۸۰/۸/۲۱) «کشور به نیروی مقاومت بسیج نیاز دارد، به بسیج عظیم مردمی در همه میدان‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و آن وقت که لازم باشد، نظامی نیز نیازمند است.» (۱۳۸۰/۸/۲۱) جوانی که در نیروی مقاومت بسیج به عنوان یک نیروی بسیجی، خود را خدمت‌گزار اهداف انقلاب و آرمان‌های اسلامی می‌داند، باید ... سازندگی علمی، اخلاقی، معنوی، فکری و سیاسی داشته باشد.» (۱۳۸۶/۹/۵)

سازمان بسیج مستضعفین، دارای مأموریت‌های تشکیل و اداره بسیج، عمق بخشی داخلی، مقابله با تهدید نرم، کمک به مقابله با تهدید نیمه سخت و کمک به مقابله با تهدید سخت می‌باشد؛ که سه مأموریت اول از مأموریت‌های اصلی و خاص بسیج است. در این میان شیوه‌های مأموریت عمق بخشی داخلی که می‌تواند از مهم‌ترین راه‌های تحقق این مأموریت باشد و مخاطبین اصلی آن بسیجیان، آحاد مردم و حاکمیت

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

هستند و عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، ورزشی، سازندگی، خدمت‌رسانی، محرومیت زدایی و کارآمد سازی حاکمیت از عرصه‌ها و موضوعات اساسی و محوری این مأموریت می‌باشند برای این تحقیق در نظر گرفته شده است.

بیان مسأله

انتظارات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و مسئولان نظام، دغدغه‌های مسئولان بسیج، نیازمندی‌های آحاد مردم و انتظار آنان از مجموعه بسیج، توانمندی‌های بسیج برای نقش آفرینی در مأموریت عمق بخشی داخلی، حضور فعال بسیج در عرصه‌های متنوع کشور، استفاده از شیوه‌های تجربی و علمی در سال‌های گذشته، شرایط زمانی و محیطی به ویژه شرایط بعد از انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸؛ بررسی شیوه مؤثر عمق بخشی داخلی را ضروری نموده است.

هر چند شیوه‌ها در تحقق مأموریت عمق بخشی داخلی نقش تعیین کننده‌ای دارند؛ اما در این خصوص کار تحقیقی جامعی انجام نگرفته است. استفاده از شیوه‌های مفید و مؤثر عمق بخشی داخلی یکی از مؤثرترین اقدامات برای ایجاد محیطی مناسب برای حضور گسترده‌تر مردم در بسیج، افزایش آگاهی آن‌ها نسبت به وضع موجود، خنثی-سازی توطئه‌ها و فتنه‌های خارجی و داخلی، تقویت امیدواری مردم و افزایش کارآمدی نظام اسلامی، در سطح جامعه می‌باشد.

هدف، متغیرها و سؤال‌های تحقیق

هدف اصلی در این تحقیق «دستیابی به شیوه‌های عمق بخشی داخلی و میزان تأثیر آن توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات تهران بزرگ، متناسب با شرایط بعد از انتخابات ۱۳۸۸» در نظر گرفته شده است.

متغیر وابسته این تحقیق، عمق بخشی داخلی و متغیر مستقل آن، شیوه‌های عمق بخشی داخلی شامل شیوه‌های اعتقادی- اخلاقی، فرهنگی و فرهنگ سازی، بصیرت افزایی، اجتماعی و کارآمدسازی نظام می‌باشند.

سؤال اصلی تحقیق این است: پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات تهران بزرگ با توجه به شرایط بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸، از چه شیوه‌هایی می‌توانند برای تحقق

عمق بخشی داخلی استفاده نمایند؟ در سؤالات فرعی تحقیق هم به میزان تأثیر هر یک از شیوه‌های پنج گانه در قالب پنج سؤال تحقیق پرداخته شده است.

نوع و روش تحقیق

در این مطالعه از روش توصیفی- تحلیلی و پیمایشی استفاده شده است. نوع این تحقیق، کاربردی- توسعه‌ای است. کاربردی است؛ چون در آن «شیوه‌های عمق بخشی داخلی» مورد مطالعه، بررسی و ارزیابی قرار گرفته است تا در اختیار برنامه ریزان و مسئولان اجرایی بسیج قرار گیرد. از طرفی نوع این پژوهش، توسعه‌ای است؛ چون از نظر دانشی، اطلاعات محدودی از عمق بخشی داخلی وجود دارد و با این پژوهش، دانش عمق بخشی داخلی افزایش خواهد یافت.

جامعه آماری و روش نمونه گیری

جامعه آماری پژوهش، فرماندهان حوزه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات سپاه محمد رسول... (ص) در شهر تهران بزرگ با آمار ۱۹۵ نفر می‌باشند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۱۴۳ نفر تعیین و برای نمونه گیری از روش تصادفی خوشه‌ای استفاده شده است.

اطلاعات مورد نیاز این پژوهش به دو شیوه بررسی کتابخانه‌ای و پیمایشی (میدانی) و با اجرای ۱۹ پرسش و بر اساس مبانی و مفاهیم نظری و مدل مفهومی تحقیق، گردآوری و با ضریب روایی ۷۹ درصد و ضریب پایایی (آلفای کرونباخ) ۰۹۲ و بر مبنای برنامه آماری علوم اجتماعی (SPSS) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در این پژوهش از روش‌های آزمون آماری و از شاخص‌های مرکزی میانگین، میانه، مد و شاخص‌های پراکندگی، انحراف معیار و واریانس استفاده شده است.

ادبیات و مبانی نظری تحقیق

تعریف عمق بخشی (تعمیق)

- عمق بخشی (تعمیق) در لغت: تعمیق مصدر باب تفعیل از ماده عَمَقَ به معنای عمق بخشیدن است. این واژه در فرهنگ لغات فارسی به معنای «ژرف اندیشی، ژرف کردن، ژرف گردانیدن، دوراندیشیدن و در کارها غور کردن» آمده است. (فرهنگ معین)

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

- عمق بخشی (تعمیق) در اصطلاح؛ عبارت است از عمق بخشیدن و ژرف گردانیدن مفاهیم و مبانی اعتقادی، سیاسی، اندیشه و انگیزش که در یک فرایند بلندمدت صورت می‌گیرد و شکل‌دهنده رفتار انسان می‌شود.

تعریف عمق بخشی داخلی

- «توسعه و تعمیق فرهنگ بسیجی در راستای حفظ روح کلی و جهت گیری هویت اسلامی و مردمی انقلاب و کمک به تحکیم پیوند مردم و حاکمیت و تقویت خود باوری ملی» (راهبردهای تحول و تعالی سپاه، ۱۳۸۷)

- تعمیق ارزش‌های دینی، انقلابی و ملی و توسعه، تقویت و حضور مؤثر در عرصه- های فرهنگی، اجتماعی، علمی، آموزشی، ورزشی، خدمت رسانی و سازندگی در بسیج، جامعه و حاکمیت با به کارگیری توانمندی‌های بسیج. (عرفانی، ۱۳۸۸: ۹)

تعریف شیوه و اهمیت آن

در کتاب‌های لغت، معادل و مترادف واژه روش، کلمات بسیاری آورده شده است. شیوه، راه، روش، طریقه، طرز، قاعده، هنجار، رفتار، رسم، نمط، فن، اسلوب و سبک، متد، تم، تکنیک، تاکتیک و... (اثباتی، ۱۳۸۹: ۱۶)

استاد شهید مرتضی مطهری می‌فرماید: «یکی از شرایط موفقیت هر کاری، انتخاب روش و اسلوب صحیح است. اسلوب‌ها در موفقیت‌ها نقش دارند. ممکن است شما یک فرد نابغه، باهوش و با استعداد و پرکاری را در رأس یک مؤسسه قرار دهید و نتواند آن را اداره کند و فرد دیگری را که به اندازه او نبوغی از نظر حافظه و هوش و استعداد و درک ندارد در رأس همان مؤسسه قرار دهید و بهتر اداره کند؛ از باب این که سبک و روش او بهتر است...» (مطهری، ۱۳۶۶: ۲۳۸-۲۴۰)

تعریف بسیج

- بسیج عبارت است از تشکیلاتی که در آن افراد متفرق و تنها، به یک مجموعه عظیم و منسجم، به یک مجموعه آگاه و متعهد و بصیر و بینا به مسایل کشور و نیاز ملت، تبدیل می‌شود. مجموعه‌ای که دشمن را بیمناک و دوستان را امید وار و خاطر جمع می‌کند. (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۶/۹/۵)

- منظور از بسیج در این تحقیق، یک نهاد اجتماعی دارای ساختار، تشکیلات، فعالیت‌ها و کارکردهای ویژه می‌باشد که با نام سازمان بسیج مستضعفین، مأموریت «جذب، تربیت و آموزش، سازماندهی و حفظ انسجام ده‌ها میلیون نفر نیروهای وفادار به انقلاب اسلامی و ترغیب و هدایت تلاش‌ها و هماهنگی و هم‌جهت‌سازی مجاهدت‌داوطلبانه آنان در عرصه‌های حیات اجتماعی برای پیش‌برد اهداف و ضرورت‌های انقلاب اسلامی و تسریع در تحقق جامعه اسلامی» را به عهده دارد. (سازمان بسیج مستضعفین، ۱۳۹۰: ۹)

تعریف پایگاه مقاومت بسیج مساجد و محلات

پایگاه مقاومت یک واحد راهبردی و اصلی‌ترین و صنفی‌ترین رده و سلول حیاتی سازمان بسیج مستضعفین می‌باشد که در یک محدوده جغرافیایی معین (محل‌های شهری، روستایی و عشایری) با جذب، تربیت و آموزش، سازماندهی و حفظ انسجام بسیجیان در جهت پیش‌برد اهداف انقلاب اسلامی و حراست از دست‌آوردهای آن ایفای نقش می‌نماید. (سازمان بسیج مستضعفین، ۱۳۹۰: ۹)

انواع عمق بخشی داخلی

۱- عمق بخشی فرهنگی - اعتقادی

عمق بخشی فرهنگی به معنای عمق بخشیدن به اعتقادات (حوزه دانش)؛ تربیت و رفتار (حوزه رفتار و کنش)؛ خودسازی (ایجاد استقامت و ثبات قدم)، دیگر سازی (انسان سازی) و جامعه سازی (اشاعه تفکر بسیجی و توسعه‌ی فضایل در جامعه).

۲- عمق بخشی سیاسی (استحکام ساخت داخلی نظام)

ایجاد جریان نخبگی بسیجی و جنبش نرم افزاری اسلامی - ایرانی با رویکرد تهاجمی (در رأس)؛ فراگیر کردن بسیج به کل جامعه و مردم (عمومی شدن بسیج در قاعده)؛ ایجاد همبستگی ملی و تقویت رابطه برادرانه و صمیمانه بین مسئولان و آحاد مردم (بسیجیان)؛ ارتقای بصیرت و آگاهی خواص و دشمن شناسی خواص جبهه حق (حوزه پیش)؛ مردمی و بسیجی بودن مسئولان و مدیریت کشور؛ اشاعه و منزلت -

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

افزایی روحیه بسیجی (فرهنگ و تفکر بسیجی) و بسیج در حکومت و جامعه و حضور فعال سیاسی بسیجیان.

۳- عمق بخشی به کارآمدی اسلامی- انقلابی نظام

عرصه‌های عمق بخشی به کارآمدی اسلامی- انقلابی نظام شامل: عرصه علمی و پیشتازی در نهضت نرم افزاری و تولید علم (عمق بخشی نرم افزاری و علمی)؛ عرصه سازندگی و عرصه اقتصادی.

۴- عمق بخشی امنیتی (عمق بخشی به امنیت پایدار و مردمی)

عرصه های حضور امنیتی بسیج در موضوعات اشراف اطلاعاتی و عملیات امنیتی.

۵- عمق بخشی نظامی (عمق بخشی به دفاع و پایان ناپذیر نمودن آن)

عرصه‌های حضور نظامی بسیج شامل: دفاع از کوی و برزن، دفاع از شهرها، دفاع از شهرهای مرزی (عملیات تأخیری) و ربایش نیروهای دشمن (عملیات ویژه نهضت مقاومت) (منشور بسیج، ۱۳۸۷، مرکز راهبردی سپاه، صص ۷ تا ۲۷)

۶- عمق بخشی در بسیج

گسترش و تعمیق فرهنگ، تفکر و ارزش‌های دینی و انقلاب اسلامی و فرهنگ و تفکر بسیجی در بین آحاد بسیجیان و سازمان بسیج با به کارگیری توانمندی‌های بسیج.

۷- عمق بخشی در جامعه

گسترش و تعمیق فرهنگ، تفکر و ارزش‌های دینی و انقلاب اسلامی و فرهنگ و تفکر بسیجی در آحاد جامعه با به کارگیری توانمندی‌های بسیج و با استفاده از امکانات و توانمندی‌های دیگر سازمان‌ها و مراکز دولتی و غیر دولتی.

۸- عمق بخشی در حاکمیت

کمک به ارکان نظام به ویژه دولت جمهوری اسلامی در گسترش و تعمیق فرهنگ، تفکر و ارزش‌های دینی و انقلاب اسلامی و فرهنگ و تفکر بسیجی. (عرفانی، ۱۳۸۸: ۱۰)

انواع شیوه‌های عمق بخشی داخلی

الف- روش و الگوی تکاملی

این روش و الگو بر این فرض استوار است که انسان با کوشش داوطلبانه و مستمر خود، جامعه و وضعیت اجتماعی خویش را از یک مرحله به مرحله والاتر و مطلوب‌تر هدایت می‌کند. نظریه‌های تکاملی توجه خود را معطوف به فرهنگ و علوم و فنون می‌کنند. ... این الگو تأکید بر نو آوری، تنوع، کارایی، بهره‌وری و اثر بخشی دارد. این تحول تنها جنبه کمی ندارد، بلکه حوزه‌های کیفی و معنوی مانند حقوق و مذهب، هنر و جز این‌ها را نیز در بر می‌گیرد. (بابایی ۱۳۸۴: ۶۷ و ۶۸)

ب- روش و الگوی اشاعه‌ای

در این روش عناصر و منظومه‌های فرهنگی در اثر مجاورت و تعامل با جوامع دیگر گسترش می‌یابد. نظریه اشاعه فرهنگی بر این فرض استوار است که فرهنگ‌های پویا و زاینده در برخورد با فرهنگ‌های ایستا و نازا، خود را بر آن‌ها تحمیل و مسلط می‌کنند. شاید امروز، با انقلاب ارتباطات و ابزارهای اطلاع رسانی، الگوی اشاعه فرهنگی ... بیش از هر زمان محسوس و ملموس تر باشد. (بابایی ۱۳۸۴: ۶۷ و ۶۸)

ج- روش و الگوی فرهنگ سازی

در این روش برای ایجاد تحول اجتماعی، برخی گرایش به انتقال آرام در تغییر و دگرگون سازی دارند و بعضی اجبار و خشونت انقلاب را توصیه می‌کنند. (بابایی ۱۳۸۴: ۶۸)

د- شیوه‌های اشاعه در عمق بخشی

- ۱) شیوه اشاعه عقلانی (استدلالی و منطقی) شامل: استفاده از روش‌های عقلانی (استدلال منطقی و تفکر)؛
- ۲) ایجاد باور (عمق بخشی) قبل از انجام، ایجاد و گسترش فضای بحث گروهی و ایجاد فضای محاوره و مناظره. (ارتباط رو در رو و پرسش و پاسخ)؛

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

- ۳) شیوه اشاعه انگیزشی شامل: هدفمند، شفاف و دارای جهت مشخص بودن، استفاده از روش‌ها و ابزارهای تشویق و سودمند بودن برای مخاطب و کمک به برطرف نمودن نیازهای مادی و معنوی (علم، تجربه، شأن و منزلت اجتماعی و ...)؛
- ۴) شیوه اشاعه اخلاقی و فرهنگی شامل: تبلیغ و تکرار مؤلفه‌ها یا شاخص‌ها برای در معرض قرار گرفتن آن‌ها، استفاده از پند و اندرزهای اخلاقی و تکیه بر اصول و روش‌های اخلاقی؛
- ۵) شیوه اشاعه اقتداری شامل: استفاده از روش دستوری و استفاده از اهرم‌های فشار. (کارگر، ۱۳۸۵: ۳۶)

ه - شیوه‌های کارکردی عمق بخشی

- ۱- اعتقادی ۲- سیاسی ۳- فرهنگی ۴- اجتماعی ۵- کارآمدسازی ۶- علمی (طراحی بسیج مساجد و محلات: ۹۳-۹۵)

و - شیوه‌های عمق بخشی در نظریات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

- ۱- تعمیق اعتقاد، ایمان و معنویت ۲- تعمیق آگاهی و بصیرت ۳- تعمیق ارزش‌ها (فرهنگی-اجتماعی) ۴- تعمیق سازندگی ۵- تعمیق علم ۶- تعمیق ورزش ۷- عمق بخشی در حاکمیت (کمک به کارآمدی دولت) (آیت الله خامنه ای، ۱۳۸۸)

ز - برخی از تقسیم بندی‌های مشهور و کاربردی شیوه‌های فرهنگی

- ۱- شیوه‌های تبلیغی به اعتبار نوع آرایه؛
- ۲- تقسیم روش‌ها به اعتبار تعداد مخاطب؛
- ۳- تقسیم روش‌ها به اعتبار تبلیغات کمی و کیفی؛
- ۴- تقسیم روش تبلیغات به شیوه‌ی مستقیم و شیوه غیر مستقیم. (اثباتی، ۱۳۸۹: ۱۹-)

(۲۹)

نظریات شیوه عمق بخشی داخلی

۱- عمق بخشی اعتقادی و معنوی (تعمیق اعتقاد، ایمان و معنویت)

یک مبارزه صحیح، منطقی و معقول و در عین حال قاطع، احتیاج دارد به چند چیز؛ یکی انگیزه برخاسته از ایمان است. با دستور نمی‌شود ملتی را، جوانانی را وادار کرد به ایستادگی در یک میدان دشوار. باید انگیزه از دل بجوشد؛ آن هم انگیزه ناشی از ایمان. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۸۸/۸/۱۲) ... عده‌ای در اول انقلاب خیلی تند و داغ و پُرشور بودند، اما متأسفانه فکردینی آن‌ها عمق نداشت؛ با اولین باد سردی که از طرف تبلیغات دشمنان آمد، برگ و بار انقلابیشان ریخت و جوشش انقلابی شان تمام شد! بعضی‌ها صدو هشتاد درجه این طرف غلتیدند. ... این به خاطر نداشتن عمق است؛ به این دلیل است که ریشه اعتقادی و فکری وجود ندارد... کسی که ریشه اعتقادی دارد، براساس اعتقادش حرکت می‌کند و در میدان‌های گوناگون می‌ایستد. اگر جبهه است، می‌رود شهید یا جانباز می‌شود و با رنج دایم بدنی و با ملامت‌ها می‌سازد. اگر هم از جبهه بر می‌گردد، ایمان خود را در میان تندبادهای گوناگون حفظ می‌کند؛ این آدم عمیق است... بنابراین باید به تفکر اسلامی و تفکر بسیجی عمق داد. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۸۴/۰۳/۰۵)

۲- عمق بخشی سیاسی و بصیرتی (تعمیق آگاهی و بصیرت)

معیار بسیج، بصیرت و ایمان است. ایمان از دل او می‌جوشد، او را به کار وادار می‌کند؛ بصیرت هم به او تفهیم می‌کند که چگونه حرکت کند، معیارها را چگونه تشخیص بدهد، راه را چگونه طی کند. این معنا بسیجی است... دیدید شما در اوایل همین حوادث بعد از انتخابات - این فتنه بعد از انتخابات - اولین کاری که شد، تردیدافکنی در کار مسئولان رسمی کشور بود؛ در کار شورای نگهبان، در کار وزارت کشور. این تردید افکنی‌ها خیلی مضر است؛ دشمن این را می‌خواهد. جوانان بسیجی باید ایمان را، بصیرت را، انگیزه را، رعایت موازین و معیارها را، این‌ها همه را با هم ملاحظه کنند. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۸۸/۴/۹) ... این که من در طول چند سال

گذشته همیشه بر روی بصیرت تأکید کرده‌ام، به خاطر این است که یک ملتی که بصیرت دارد، ... آگاهانه حرکت می‌کنند... بصیرت وقتی بود، غبار آلودگی فتنه نمی‌تواند آن‌ها را گمراه کند، آن‌ها را به اشتباه بیندازد. اگر بصیرت نبود، انسان ولو با نیت خوب، گاهی در راه بد قدم می‌گذارد. ... بصیرت در هدف، بصیرت در وسیله، بصیرت در شناخت دشمن، بصیرت در شناخت موانع راه، بصیرت در شناخت راه‌های جلوگیری از این موانع و برداشتن این موانع؛ این بصیرت‌ها لازم است. ... جوانان عزیز! هر چه می‌توانید در افزایش بصیرت خود، در عمق بخشیدن به بصیرت خود، تلاش کنید و نگذارید، نگذارید دشمنان از بی بصیرتی ما استفاده کنند؛ ... (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای : ۱۳۸۸/۰۷/۱۵)

۳- عمق بخشی فرهنگی و اجتماعی (تعمیق ارزش‌ها)

بسیجی باید در وسط میدان باشد تا فضیلت‌های اصلی انقلاب زنده بماند. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۷۱/۴/۲۲) امروز وظیفه بسیج، حفظ فضای سالم در کشور و منزوی کردن زشتی و آلودگی و غفلت و ریا و نفاق و شرک است... از بزرگ‌ترین مسؤولیت‌های یک مجموعه بسیج در کشور این است که از هویت ملی و دینی پاسداری می‌کند و باید پاسداری کند... امروز وظیفه نیروی مقاومت بسیج - که مجموعه عظیمی در سازمان وسیعی از عمدتاً جوانان کشور است - باید این مسؤولیت را بردوش خود احساس کند که دست جوانان نوحاسته کشور را در سرتاسر این کشور بگیرد. این کارها فقط بر عهده سازمان‌های موظف فرهنگی نیست، البته آن‌ها وظیفه دارند... اما این سازمان نیروی مقاومت بسیج می‌تواند این نقش بزرگ را ایفا کند که برای استقرار معنویت در جامعه به عنوان ملجأ و پناهگاه دل‌های با صفای جوانان و راهنمای دلسوز و درد شناس و همدل، دست جوانان عزیز را بگیرد. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۸۰/۸/۲۱)

۴- عمق بخشی سازندگی (تعمیق سازندگی)

من به شما جوانان عزیز، به شما پسران و دختران بسیجی مؤمن، از هر قشری هستید عرض می‌کنم ... شما باید با نیروی خود، با اراده خود، با دانش خود و با ایمان خود،

عقب‌ماندگی‌های چند ده ساله دوران قبل از انقلاب را جبران کنید. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۷/۲۹) در حقیقت بسیج می‌تواند در میدان سازندگی هم محور باشد. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۸۲/۰۲/۲۲) آن وقتی که نوبت سازندگی است، بسیج پیشرو است؛ آن وقتی که نوبت مدد‌رسانی و خدمات است، بسیج پیشرو است. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۹/۵)

۵- عمق بخشی علمی (تعمیق علم)

در حقیقت بسیج می‌تواند ... در میدان علم، مقدم بر دیگران قرار گیرد. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۸۲/۰۲/۲۲) بسیج یعنی به صحنه آمدن و به میدان آمدن. چه میدانی؟ میدان‌های چالش‌های حیاتی و اساسی... آن وقتی هم که نسل برگزیده یک ملت احساس می‌کنند از قافله دانش عقب مانده‌اند و باید علاجه بکنند، جای به میدان آمدن است. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۳/۵) بسیج باید جلوتر از همه وارد عرصه علم بشود. شما باید بروید و عرصه‌های علمی را، عرصه‌های فناوری را، نوآوری‌های علمی و آفاق شناخته‌نشده علم را تصرف کنید. البته درس‌نخوانده و کار نکرده نمی‌شود؛ این هم راه دارد. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۲/۳۱) یک نیاز دیگر عبارت است از جهاد علمی. جهاد علمی برای شما لازم است. باید در میدان‌های علم وارد بشوید. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۲/۳۱)

۶- عمق بخشی ورزشی (تعمیق ورزش)

هیچ اشکالی ندارد شما تیم‌های ورزشی تشکیل دهید و این تیم‌ها را به رده‌های قهرمانی بکشانید. چه مانعی دارد که مثلاً ما در تیم ملی فوتبالمان چهار پنج تا عنصر بسیجی داشته باشیم. (پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای، ۸۴/۶/۲) ... این برنامه ورزش محلی یقیناً بر بسیاری از کارهای تقلیدی ترجیح دارد؛ ورزش پهلوانی است و سرشار از سنت‌های ایرانی و اسلامی است. این نکات را باید همیشه به یاد داشته باشیم که آنچه متعلق به ما و مربوط به خود ماست، با عقاید ما، با ایمان ما آمیخته است؛ آنچه وارداتی است، اگر بخواهیم شکل ایمانی و اسلامی و ایرانی به آن بدهیم باید این عناصر را در آن تزریق کنیم. آنچه مربوط به خود ماست، به طور طبیعی پیکره آن، پیکره دینی و ایمانی است.

(پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۹۱/۰۷/۲۴)

۷- عمق بخشی در حاکمیت (کمک به کارآمدی دولت)

دشمن طبق نقشه‌های خود، سه هدف را دنبال می‌کند. اول: عقب نگه داشتن کشور از لحاظ اقتصادی؛ دوم: عقب نگه داشتن علمی؛ سوم: بر هم زدن اتحاد و انسجامی که بین ملت ایران- یا بین ملت ایران و ملت‌های مسلمان - وجود دارد؛ ... شما از لحاظ کمک به کارآمدی دولت، در همه این سه قسمت می‌توانید فعال باشید. لازم نیست من در این جا فرمولش را بگویم ... بروید فرمولش را پیدا کنید. شما بسیج هستید؛ باید راهش را پیدا کنید. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۸۶/۰۲/۳۱) بسیج معنایش این است که دستگاه-های مسئول کشور برای باز کردن گره‌های بزرگ، برای برداشتن قدم‌های بلند و برای دفاع از کشور، فقط به سازمان‌های رسمی و دولتی تکیه نکنند.... (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۷۹/۰۷/۲۹) اردوهای جهادی دانشجویی بسیار کارخوبی است و یکی از شعبه‌های کمک به دولت است. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، ۱۳۸۶/۰۲/۳۱)

۸- رابطه عمق بخشی و تهدید

در یک نگاه ابتدایی این گونه فهم می‌شود که در عمق بخشی به جای پرداختن به فروغ و حوادث، به ریشه‌هایی می‌پردازیم که اول: اگر درد را در آن ریشه‌ها درمان کنیم، فرصت برای ظهور آن (درد) در فروغ و شاخه‌ها پیدا نخواهد شد؛ دوم: اساس هدف اصلی زندگی، پرداختن به همان ریشه‌هاست؛ یعنی مقابله با تهدید است و جنگ و جهاد نیز برای دفع موانع و پرداختن به آن کار اصلی است؛ مثل این است که مزرعه شما در معرض حمله حیوانات وحشی است، شما برای دفع تهدید دور مزرعه حصار می‌کشید و دفع تهدید می‌کنید. آیا کارتان تمام شده یا تازه آغاز شده است؟ تازه شرایط برای آن کار اصلی کشت و زرع مهیا شده است. «قد افلح من زکی‌ها». (سوره شمش، آیه ۹) البته این مثال برای تقریب به ذهن است و در عالم واقع این دو (دفع تهدید و عمق بخشی) لازم و ملزوم یکدیگرند. ... این بحث هرچند که ناظر به حوادث فعلی به طور مستقیم نیست اما یک نگاه راهبردی و رویکرد بنیادی و بنیانی است که حوادث اخیر را هم تجزیه و تحلیل می‌کند. (احمدیان، ۱۳۸۸: ۱۶-۱۷)

۹- غبار زدایی، حجاب زدایی و نهاد سازی از مفاهیم عمق بخشی

از نگاه عمق بخشی آنچه منجر به حوادثی مانند امروز می‌شود این است که ابتدا و در طول زمان، یک جایگزینی اتفاق افتاده است و در عمقی‌ترین لایه این جایگزینی، مفاهیم، کلمات و اقوال الهی و دینی جای خود را به مفاهیم و گفتمان بشری داده است. ... باید در عمق بخشی؛ مفاهیم، کلمات و اقوال الهی و دینی را بیابیم و آن‌ها را غبار زدایی کرده و به صحنه بیاوریم؛ یعنی جایگزین مفاهیم و گفتمان غیر الهی کنیم. پس از آن، مرتباً و لایه به لایه، از آن‌ها حجاب زدایی کنیم تا به مغز آن‌ها دسترسی پیدا کنیم. حجاب زدایی یعنی آنچنان که مورد نظر خداوند، پیامبر و ائمه است آن‌ها را فهم و تفهیم کنیم. پس عمق بخشی اول: یافتن کلمه و قول الهی در هر مورد و موضوع، غبار زدایی از آن و به صحنه آوردن آن است. (یحق الله الحق بکلماته) (سوره یونس، آیه ۸۲). دوم: حجاب زدایی از قول و مفاهیم الهی است. سوم: سیستم سازی و نهاد سازی بر اساس این مفاهیم در جامعه است (ایجاد شجره طیبه). این کار بزرگی است که در عمق بخشی باید اتفاق بیفتد. ... یک مثال می‌زنیم تا برای همه تقریب به ذهن شود؛ سه واژه شهادت، ولایت و معنویت را در نظر بگیرید. واژه شهادت واقعاً بدون انقلاب اسلامی مفهومی نداشت. انقلاب اسلامی شهادت را به صحنه آورد، ... حجاب زدایی از واژه شهادت یعنی همین که شهادت مفهوم و کارکرد منظور خداوند متعال را پیدا کند. ... معنویت، مفهوم دیگر است، امروز به معنویت (هر چند که واژه قرآنی نیست) در جامعه آدرس غلط داده می‌شود... اگر از واژه معنویت حجاب زدایی شود و در جای خود قرار بگیرد، آنگاه به امیرالمؤمنین (ع) آدرس داده شده و به ایشان ختم می‌شود؛ این مفهوم معنویت می‌شود امیرالمؤمنین (ع). ایشان را به چه چیزی می‌شناسید؟ به طاعت و تبعیت محض از پیامبر، به جهاد، به میدان داری در میادین مختلف؛ یعنی انتخاب درست و توانایی صبر بر آن در سخت‌ترین شرایط که جز با ارتباط عمیق با خدا ممکن نمی‌شود. او را به بصیرت و صبر می‌شناسید نه فلان زاهد گوشه گیر... پس با تعریف معنویت بر مبنای امیرالمؤمنین (ع)، از معنویت آدرس غلط داده نمی‌شود که افراد و جامعه را به انحراف بکشد... واژه سوم ولایت بود. ... یکی از اقوالی که ناگزیر باید به میدان بیاید و در میدان عملاً و ملموس فهم شود و سپس در فراز و نشیب‌های سیاسی و اجتماعی تمرین شود واژه ولایت است. ... امروز به برکت انقلاب اسلامی ما می‌توانیم حداقل از

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

منظر درستی به این مفاهیم بنگریم؛ بنابراین عمق بخشی امروز به خوبی ممکن است و میدان مهیا است. (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای: ۱۸-۲۴)

اهداف عمق بخشی داخلی

اهداف عمده عمق بخشی داخلی، توسعه منابع انسانی انقلابی و متعهد، فضا سازی انقلابی- اسلامی در کشور و کارآمد سازی نظام است. (مبانی راهبردهای تحول و تعالی سپاه، ۱۳۸۷)

هدف مأموریتی عمق بخشی داخلی عبارت است از «توسعه و تعمیق فرهنگ و تفکر بسیجی در راستای حفظ روح کلی و جهت گیری هویت اسلامی و مردمی انقلاب و کمک به تحکیم پیوند مردم و حاکمیت و تقویت خود باوری ملی.» (پایگاه اطلاع رسانی امام خامنه ای، هدف ۴)

راهبردهای عمق بخشی داخلی

در اردوی تعالی که در سال ۱۳۸۶ در سپاه و بسیج برگزار شد راهبردهای مأموریت عمق بخشی داخلی در ۱۶ راهبرد اصلی و پشتیبان و در اردوی تعالی دو در سال ۱۳۸۶ راهبردهای عملیاتی هر یک از راهبردهای اصلی و پشتیبان به تصویب رسید که برخی از راهبردهای اصلی عمق بخشی داخلی عبارتند از:

۱. تعمیق ارزش‌های دینی و انقلابی در اعتقادات، باورها و رفتار خانواده‌های پاسداران و بسیجیان؛
۲. مشارکت اثر بخش و نهادینه سپاه و بسیج در عرصه‌های خدمت رسانی به مردم، محرومیت زدایی و سازندگی کشور؛
۳. کمک به کارآمد سازی نظام؛
۴. توسعه عرصه‌های علمی، آموزشی، فرهنگی و ورزشی با هدف ارتقای سطح معنویت و بصیرت نوجوانان و جوانان؛
۵. حفظ و اعتلای فرهنگ ایثار و مقاومت با بهره گیری از معارف دفاع مقدس، راهیان نور و انتشار آثار گران‌بهای آن دوران؛
۶. کمک به الگوسازی اجتماعی و ایجاد خودباوری ملی با تأکید بر بهره گیری از

- دستاوردهای دفاع مقدس؛
۷. مشارکت فعال و مؤثر سپاه و بسیج در امر مردم یاری به عنوان یک تکلیف اسلامی-انسانی برای تألیف قلوب مردم و تقویت پایگاه مردمی سپاه و بسیج؛
 ۸. کمک به توسعه و تقویت نهضت نرم افزاری و تولید علم در کشور با استفاده از استعداد های ذاتی بسیجیان؛
 ۹. ایجاد قابلیت اثرگذاری بر تشکل‌ها و شخصیت‌های مرجع اجتماعی در چارچوب تدابیر؛
 ۱۰. به کارگیری پاسداران شاغل و بازنشستگان توانمند داوطلب با سازماندهی خاص در نمسا؛
 ۱۱. کمک به توسعه امنیت پایدار مردمی؛
 ۱۲. زمینه سازی برای حضور گسترده و آگاهانه مردم در عرصه‌های مختلف انقلاب؛
 ۱۳. غنی سازی اوقات فراغت جوانان؛
 ۱۴. تقویت اتحاد ملی و همبستگی اجتماعی و جلوگیری از واگرایی اقوام و مذاهب؛
 ۱۵. شناسایی استعدادها و پرورش نخبگان در عرصه‌های مختلف؛
 ۱۶. معرفی دستاوردهای بزرگ انقلاب در جهان به جامعه. (راهبردهای نیروی مقاومت بسیج، ۱۳۸۷)

نگاه اجمالی به پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

مأموریت پایگاه مقاومت بسیج مساجد و محلات:

جذب، تربیت و آموزش، سازماندهی و حفظ انسجام بسیجیان و نیروهای وفادار به انقلاب اسلامی در محله و ترغیب و هدایت تلاش‌ها و هماهنگی و هم جهت سازی مجاهدت داوطلبانه آنان برای حضور در صحنه‌ها و نقش آفرینی در عرصه‌های حیات اجتماعی برای پیش برد اهداف و ضرورت های انقلاب اسلامی و تسریع در تحقق محله اسلامی. (سازمان بسیج مستضعفین، ۱۳۹۰: ۱۳)

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

وظایف و کارکردهای پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات و وظایف کلی پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات در مأموریت عمق بخشی داخلی در محورهای فرهنگ سازی و تبلیغات، تربیت و آموزش، خدمات اجتماعی، سازندگی، امر به معروف و نهی از منکر، دفاعی امنیتی، امداد نجات و علمی (با کارکردهای اعتقادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و علمی) می‌باشد که در سال ۱۳۹۰ به پایگاه‌های مقاومت ابلاغ شده است. (سازمان بسیج مستضعفین، ۱۳۹۰: ۱۴-۱۶)

ویژگی‌های پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات اصول حاکم بر بسیج مستضعفین که در این تحقیق به عنوان ویژگی‌های بسیج و ویژگی‌های پایگاه‌های بسیج مساجد و محلات از آن نام برده می‌شود عبارتند از:

- ۱- مکتبی و ولایت‌مداری
- ۲- مردمی بودن و فراگیری
- ۳- هدفمندی
- ۴- همه جانبه بودن
- ۵- جهادی و انقلابی‌گری مستمر
- ۶- سازمان یافتگی
- ۷- انعطاف
- ۸- اخلاص
- ۹- مسؤولیت همگانی
- ۱۰- پیشتازی
- ۱۱- سادگی
- ۱۲- نوآوری. (سازمان بسیج مستضعفین، ۱۳۹۰: ۹)

شرایط بعد از انتخابات ۸۸

الف - پیامدهای مثبت انتخابات ۲۲ خرداد ۸۸ و حوادث بعد از آن پیامدهای مثبت انتخابات ۲۲ خرداد ۸۸ و حوادث بعد از آن از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) عبارتند از: اعتماد مردم به نظام (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، نمایش دل‌بستگی مردم به نظام (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، اظهار وفاداری مردم نسبت به نظام و انقلاب (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، تجدید پیمان با امام و با شهدا (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، احساس مسؤولیت ملت ما برای سرنوشت کشور (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، مشارکت جویی مردم در اداره کشورشان (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، حضور مردم در یک حرکت عظیم و در یک انتخابات پر شور خوب و کم نظیر (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، نشان دادن شور سیاسی، شعور سیاسی و تعهد سیاسی توسط نسل جوان (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، یک زلزله سیاسی برای دشمنان (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، یک جشن واقعی و تاریخی برای دوستان ملت ایران (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، حماسه بودن ۲۲ خرداد (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، تاریخی و جهانی شدن این حماسه (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، مردم سالاری

دینی را به رخ عالم کشیدن (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، بالاترین نصاب مشارکت جهانی در دنیا به نام مردم ایران (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، پیروزی مطلق و حتمی نظام (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، یک فرصت بزرگ برای نظام جمهوری اسلامی (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، رأی بالا و هشتاد و پنج درصدی مردم (۱۳۸۸/۶/۴)، حضور چهل میلیونی، نشانه اعتماد مردم به نظام (۱۳۸۸/۶/۲۰)، خوشحالی علاقه‌مندان جمهوری اسلامی در کشورهای مختلف (۱۳۸۸/۷/۱۵)، رکود شکنی مردم ایران در مردم‌سالاری و دموکراسی در دنیا (۱۳۸۸/۸/۰۶)، نظام را در مرحله عالی از امتیاز و آبرو قرار دادن (۱۳۸۸/۸/۰۶)، اتمام حجت مردم در حرکت عظیم نهم دی ماه بر همه (۱۳۸۸/۱۰/۱۹)، حضور عظیم مردمی در ۲۲ بهمن ۱۳۸۸، معجزه عظیم الهی و خیره‌کننده چشم‌های دشمنان و مخالفان (۱۳۸۸/۱۱/۲۸)، حوادث بعد از انتخابات موجب قدرت جمهوری اسلامی (۱۳۸۸/۱۱/۲۸) و گرم‌تر و متراکم‌تر آمدن مردم در بیست و دو بهمن ۱۳۸۸ نسبت به سال گذشته (۱۳۸۸/۱۲/۰۶).

ب - پیامدهای منفی حوادث بعد از انتخابات ۲۲ خرداد ۸۸:

پیامدهای منفی حوادث بعد از انتخابات ۲۲ خرداد ۸۸ از دیدگاه مقام معظم رهبری عبارتند از: ایجاد تردید در دل‌ها و ذهن‌های مردم (۱۳۸۸/۹/۴)، بدبین کردن و بددل کردن مردم نسبت به یکدیگر (۱۳۸۸/۹/۴)، ایجاد اختلاف در مردم و آن‌ها را در مقابل هم قرار دادن (۱۳۸۸/۹/۴)، عناصر دست‌آموز مغرض معاند را به کارهای خلاف و ادار کردن (۱۳۸۸/۹/۴)، تردیدافکنی در کار مسئولان رسمی کشور، شورای نگهبان و وزارت کشور (۱۳۸۸/۹/۴)، تلاش برای تبدیل پیروزی مطلق و حتمی نظام به یک پیروزی مشکوک و قابل تردید حتی تبدیل به یک شکست ملی (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، تلاش برای تلخ کردن کام مردم ایران (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، تلاش برای ثبت نشدن بالاترین نصاب مشارکت جهانی دنیا به نام ملت ایران (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، نادیده گرفتن ظلم به مردم و نظام اسلامی و هتک از آبروی نظام از سوی یک عده‌ای در داخل کشور (۱۳۸۸/۶/۴)، مسأله‌ی فرعی را مسأله‌ی اصلی قلمداد کردن (۱۳۸۸/۶/۴)، حرکتی برای نابود کردن حادثه افتخارآمیز انتخابات (۱۳۸۸/۶/۴)، امیدوار شدن دشمن (۱۳۸۸/۶/۴)، وارد میدان شدن و تشدید حضور دستگاه‌ها و وسایل رسانه‌ای و صوتی و الکترونیکی و ماهواره‌ای دشمن (۱۳۸۸/۶/۴)، وجود صحنه‌گردان‌ها و تلاش برای پیدا کردن صحنه‌گردان‌های

دیگر به وسیله دشمن در داخل (۱۳۸۸/۶/۴)، همنوایی بعضی در داخل با رادیوهای بیگانه در مورد سلب شدن اعتماد مردم از نظام (۱۳۸۸/۶/۲۰)، حضور دشمن با دنبال کردن لحظه به لحظه قضایای انتخابات (۱۳۸۸/۷/۲)، نگران شدن ملت‌ها، شیعیان و مسلمانان مخلص در مناطق گوناگون از وضع کشور (۱۳۸۸/۷/۱۵)، قبول گفته‌های بیگانه و تردید گفته‌های خودی از سوی بعضی‌ها در داخل (۱۳۸۸/۸/۶)، چشم بستن خیلی از روزنامه‌های داخلی از جرم بزرگ زیر سؤال بردن اصل انتخابات (۱۳۸۸/۸/۶)، زیر سؤال بردن اصل انتخابات عظیم چهل میلیونی (۱۳۸۸/۸/۶)، دروغ دانستن انتخابات (۱۳۸۸/۸/۶)، حداکثر استفاده دشمن از وقایع بعد از انتخابات (۱۳۸۸/۸/۶)، فرصت طلبی یک عده در داخل کشور (که از اول با نظام جمهوری اسلامی موافق نبودند) (۱۳۸۸/۸/۶)، زیر سؤال رفتن انتخابات (۱۳۸۸/۸/۶)، مواجه کردن مجموعه‌ای از مردم با نظام و با حرکت عمومی کشور (۱۳۸۸/۸/۶)، قانون شکنی یک عده (۱۳۸۸/۹/۲۲)، ایجاد اغتشاش (۱۳۸۸/۹/۲۲)، تشویق مردم به ایستادگی در مقابل نظام (۱۳۸۸/۹/۲۲)، دراز کردن زبان دشمنان انقلاب و اسلام و جرأت دادن به آن‌ها (۱۳۸۸/۹/۲۲)، جرأت دادن به دشمنان امام برای اهانت به عکس امام (۱۳۸۸/۹/۲۲)، جان گرفتن و تشویق دشمن مایوس و نا امید (۱۳۸۸/۹/۲۲)، غبارآلود کردن فضای کشور (۱۳۸۸/۹/۲۲)، دادن شعار طرفداری از قانون و عمل صریح بر خلاف قانون (۱۳۸۸/۹/۲۲)، حذف اسلام از اصلی‌ترین شعار جمهوری اسلامی «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» (۱۳۸۸/۹/۲۲)، شعار علیه فلسطین و به نفع رژیم غاصب صهیونیست در روز قدس (۱۳۸۸/۹/۲۲)، روزه‌خوری علنی در روز قدس و در ماه رمضان (۱۳۸۸/۹/۲۲)، اختلاف درون خانوادگی و درون نظام را تبدیل به مبارزه با نظام کردن (۱۳۸۸/۹/۲۲)، ایستادن امریکا، انگلیس و خبرگزاری‌های صهیونیستی و جناح‌های ضد دین توده‌ای، سلطنت طلب و بقیه اقسام و انواع بی دین‌ها در کنار فتنه-گران در قبل و بعد از انتخابات سال ۸۸ تا امروز (۱۳۸۸/۱۰/۱۹)، شعار علیه نظام و انقلاب از سوی کسانی که از اول انقلاب با انقلاب و با امام دشمنی کردند (۱۳۸۸/۱۰/۱۹)، هتک حرمت روز عاشورا، امام حسین (ع) و عزاداران حسینی (۱۳۸۸/۱۰/۱۹)، تلاش دشمن برای متوقف شدن و از کار افتادن چرخ‌های پیشرفت اقتصادی و علمی کشور (۱۳۸۸/۱۰/۱۹)، تلاش دشمن برای مخدوش کردن حضور

سیاسی قدرتمندان جمهوری اسلامی در عرصه‌های بین‌المللی (۱۳۸۸/۱۰/۱۹)، نفی صریح اسلام و شعارهای نظام جمهوری اسلامی (۸۸/۱۰/۲۹)، بهانه دشمن برای تضعیف جمهوری اسلامی با حوادث بعد از انتخابات (۱۳۸۸/۱۱/۲۸)، نفی شدن و مورد خدشه قرار گرفتن رأی و حضور مردم (۱۳۸۸/۱۲/۶)، مورد تکذیب و تهمت قرار گرفتن نظام (۱۳۸۸/۱۲/۶)، خدشه به اصل نظام و پنجه زدن به چهره نظام (۱۳۸۸/۱۲/۶)، تکرار حرف‌های مجموعه کفر و استکبار در طول بعد از انتخابات، توسط عده‌ای در داخل (۱۳۸۸/۱۲/۶)، سود بردن دشمن از مخاصمات (۱۳۸۸/۱۲/۶) و تلاش برای تبدیل نقطه قوت نظام {انتخابات} به نقطه ضعف. (۱۳۸۸/۱۲/۶)

پیشینه تحقیق

الف - تحقیق‌های انجام شده در بسیج

مطالعه و بررسی تحقیقات انجام شده در بسیج نشان داد که در هیچ یک از آن‌ها، شیوه‌های عمق بخشی داخلی و حتی موضوع عمق بخشی داخلی، مورد تحقیق قرار نگرفته است. البته بخش‌هایی از مأموریت عمق بخشی داخلی مانند ترویج فرهنگ و تفکر بسیجی مورد بررسی قرار گرفته که آن هم فقط برای قشر دانش آموز بوده است.

ب - اردوهای تعالی در سپاه و بسیج

در اردوی تعالی که در سال ۱۳۸۶ در سپاه و بسیج برگزار شد راهبردهای مأموریت عمق بخشی داخلی در ۱۶ راهبرد اصلی و پشتیبان و در اردوی تعالی دو در سال ۱۳۸۷ راهبردهای عملیاتی هر یک از راهبردهای اصلی و پشتیبان به تصویب رسید که در بخش‌های قبلی مقاله به راهبردهای اصلی و پشتیبان اشاره شده است. (راهبردهای نیروی مقاومت بسیج، ۱۳۸۷)

مدل مفهومی تحقیق

الف - مدل مفهومی بر اساس دیدگاه‌های مقام معظم رهبری

عمق بخشی اعتقادی و معنوی، عمق بخشی سیاسی و بصیرتی، عمق بخشی فرهنگی و اجتماعی، عمق بخشی سازندگی، عمق بخشی علمی، عمق بخشی ورزشی و عمق بخشی در حاکمیت با کمک به کارآمدی نظام.

ب- مدل مفهومی بر اساس کارکردهای پایگاه‌های بسیج مساجد و محلات

کارکرد اعتقادی، کارکرد سیاسی، کارکرد فرهنگی، کارکرد اجتماعی، کارکرد علمی.

ج- مدل مفهومی بر اساس شیوه‌های اشاعه‌ای

شیوه اشاعه عقلانی، شیوه اشاعه انگیزشی، شیوه اشاعه اخلاقی و فرهنگی و شیوه اشاعه اقتداری.

د- مدل مفهومی بر اساس الگوهای تحول فرهنگی

روش و الگوی تکاملی، روش و الگوی اشاعه‌ای و روش و الگوی فرهنگ سازی.

و- مدل مفهومی بر اساس مدل مرکز راهبردی سپاه

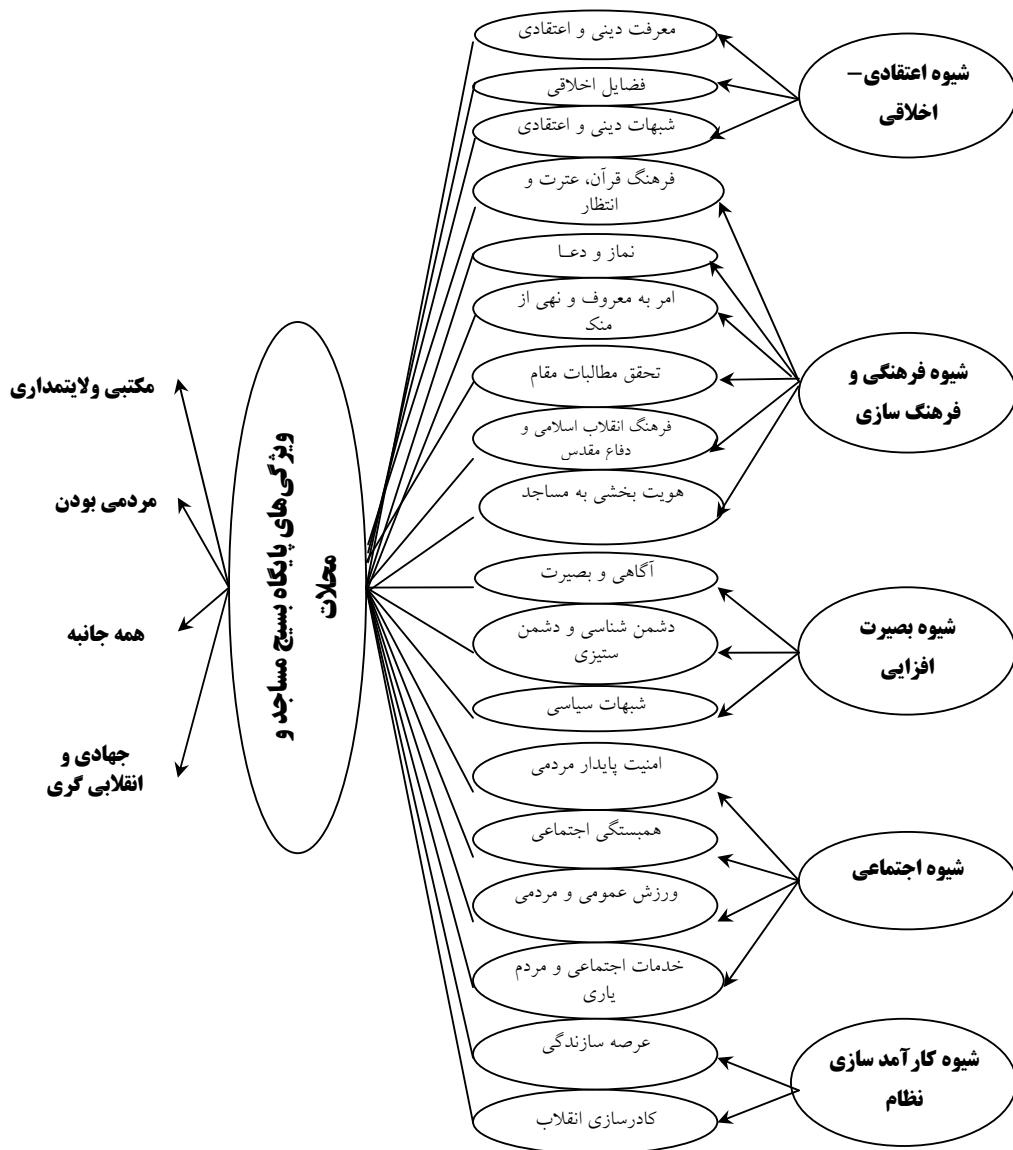
عمق بخشی فرهنگی - اعتقادی، عمق بخشی سیاسی، عمق بخشی به کارآمدی اسلامی - انقلابی نظام، عمق بخشی امنیتی (امنیت پایدار و مردمی) و عمق بخشی نظامی (عمق بخشی به دفاع و پایان ناپذیر نمودن آن).

جمع بندی مدل مفهومی

از مجموع شیوه‌های ارائه شده در ادبیات تحقیق، با توجه به شناخت اجمالی از جامعه هدف و ویژگی‌ها و شیوه‌های مطرح شده، تلفیقی از شیوه‌ها در مدل‌های ارائه شده به عنوان تبعیت از الگو و مدل ترکیبی به شرح زیر انتخاب شده است:

- ۱- شیوه اعتقادی ۲- اخلاقی شیوه فرهنگی و فرهنگ سازی ۳- شیوه بصیرت افزایی
- ۴- شیوه اجتماعی ۵- شیوه کارآمد سازی نظام.

مدل مفهومی شیوه‌های عمق بخشی

یافته‌های تحقیق

۱- نتیجه گیری تحقیق

سؤال اصلی تحقیق این بود؛ پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات با استفاده از شیوه‌های اعتقادی- اخلاقی، فرهنگی و فرهنگ‌سازی، بصیرت‌افزایی، اجتماعی و کارآمد سازی نظام- با توجه به شرایط بعد از انتخاب ۸۸- به چه میزان می‌توانند در عمق بخشی داخلی تأثیرگذار باشند؟

جمع بندی و میانگین نتایج در یافتی از نظرات پاسخ‌گویان به سؤال‌های شیوه‌های اعتقادی- اخلاقی، فرهنگی و فرهنگ‌سازی، بصیرت‌افزایی، اجتماعی و کارآمد سازی نظام به ترتیب اولویت به شرح زیر می‌باشد:

اولویت اول - شیوه فرهنگی و فرهنگ سازی

برای شیوه فرهنگی و فرهنگ‌سازی، ۶ سؤال با گویه‌های «ترویج فرهنگ قرآن، عترت و انتظار، تعمیق نماز و ادعیه و گسترش آن، گسترش فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر، تحقق تدابیر و مطالبات مقام معظم رهبری، گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و هماهنگی و تعامل با نهاد های محلی برای هویت بخشی به مساجد» در نظر گرفته شد که نتایج حاصله بیانگر این است که شیوه فرهنگی و فرهنگ‌سازی با ۸۱.۱ در اولویت اول شیوه‌های این پژوهش قرار دارد. یعنی پایگاه‌های مقاومت بسیج می‌توانند با استفاده از این شیوه - که در اولویت اول شیوه‌های تحقیق قرار دارد- در گویه‌های یادشده تأثیر زیاد و خیلی زیادی در تحقق عمق بخشی داخلی در سطح محلات داشته باشند.

اولویت دوم - شیوه بصیرت‌افزایی

برای شیوه بصیرت‌افزایی، ۳ سؤال با گویه‌های «افزایش آگاهی و بصیرت آحاد مردم، افزایش قدرت دشمن شناسی و روحیه دشمن ستیزی در مردم و پاسخ‌گویی به شبهات سیاسی» در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار گرفت که نتایج پاسخ‌های دریافتی نشان می‌دهد، شیوه بصیرت‌افزایی با ۷۹.۸ درصد در اولویت دوم شیوه‌ها قرار گرفته است؛ بنابراین پاسخ‌دهندگان اعتقاد دارند با شیوه بصیرت‌افزایی در گویه‌های یادشده، پایگاه‌های مقاومت بسیج تأثیر زیادی در تحقق عمق بخشی داخلی در سطح محلات خواهند داشت.

اولویت سوم - شیوه اعتقادی - اخلاقی

برای شیوه اعتقادی - اخلاقی، ۳ سؤال با گویه‌های «تعمیق معرفت دینی و اعتقادی، ترویج فضایل اخلاقی و پاسخ‌گویی به شبهات دینی و اعتقادی» در نظر گرفته شد که نتایج حاصله از پاسخ‌ها نشان می‌دهد شیوه اعتقادی اخلاقی با ۷۹.۵ درصد در اولویت سوم شیوه‌ها قرار گرفته است. یعنی پایگاه‌های مقاومت بسیج می‌توانند با استفاده از شیوه اعتقادی اخلاقی در گویه‌های فوق‌الذکر، نقش زیادی در تحقق عمق بخشی داخلی در سطح محلات داشته باشد.

اولویت چهارم - شیوه کارآمد سازی نظام

برای شیوه کارآمد سازی نظام، ۲ سؤال با گویه‌های «حضور مؤثر بسیج در عرصه سازندگی و نقش پایگاه‌های بسیج برای کادر سازی انقلاب اسلامی» به پرسش گذاشته شد که نتایج دریافتی نشان می‌دهد که شیوه کارآمد سازی نظام با ۷۸.۸ درصد در اولویت چهارم شیوه‌های این پژوهش قرار دارد. مفهوم این نتیجه این است که پایگاه مقاومت بسیج با بهره‌گیری از این شیوه در گویه‌های یاد شده، می‌تواند نقش زیادی در تحقق عمق بخشی داخلی در سطح محلات ایفا نماید.

اولویت پنجم - شیوه اجتماعی

برای شیوه اجتماعی، ۴ سؤال با گویه‌های «افزایش امنیت پایدار مردمی، افزایش همبستگی اجتماعی، گسترش ورزش عمومی و همگانی و ارائه خدمات اجتماعی و مردم‌یاری» به عنوان پرسش به پاسخ‌دهندگان ارائه شد. نتایج دریافتی بیانگر آن است که شیوه اجتماعی با ۷۸.۶ درصد در اولویت پنجم شیوه‌های مورد نظر این پژوهش قرار گرفته است. مفهوم این پاسخ این است که پایگاه‌های مقاومت بسیج با رعایت شیوه اجتماعی در گویه‌های یاد شده می‌توانند تأثیر زیادی در تحقق عمق بخشی داخلی در سطح محلات داشته باشند.

نتایج تحقیق بیانگر آن است که پایگاه‌های مقاومت بسیج در اولویت اول با استفاده از شیوه فرهنگی و فرهنگ سازی؛ در اولویت دوم با استفاده از شیوه بصیرت‌افزایی؛ در اولویت سوم با استفاده از شیوه اعتقادی - اخلاقی؛ در اولویت چهارم با استفاده از شیوه کارآمد سازی نظام و در اولویت پنجم با استفاده از شیوه اجتماعی می‌توانند نقش و تأثیر خیلی زیادی در تحقق عمق بخشی داخلی در سطح محلات داشته باشد.

کتابنامه:

منابع فارسی

۱. قرآن کریم.
۲. اثباتی، بهروز(۱۳۸۹)، تأملی در مبانی تبلیغ، تهران: انتشارات ساقی.
۳. اثباتی، بهروز(۱۳۸۹)، آشنایی با روش‌های تبلیغ، جلد ۱ و ۲، تهران: انتشارات ساقی.
۴. احمدیان، علی‌اکبر(۱۳۸۸)، تبیین جنگ نرم و رابطه آن با جنگ سخت در زیارت عاشورا، تهران: معاونت روابط عمومی و انتشارات سپاه.
۵. احمدیان، علی‌اکبر(۱۳۸۶)، جزوه آموزشی دکترین نامتقارن سپاه، تهران.
۶. اردستانی، حسین(۱۳۸۱)، روش تحقیق و متن نویسی، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه.
۷. افتخاری، اصغر(۱۳۸۷)، قدرت نرم و سرمایه اجتماعی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع) و پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.
۸. امیری، ابوالفضل(۱۳۸۰)، بررسی و مقایسه نظرات مردم و بسیجیان پیرامون میزان اثر بخشی بکارگیری بسیجیان شمال تهران در مقابله با تهاجم فرهنگی، گروه مقاومت دافوس، تهران.
۹. بابایی طلائی، محمد باقر(۱۳۸۴)، مبانی استراژی فرهنگی از دیدگاه امام علی(ع)، تهران: انتشارات دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه.
۱۰. بابایی طلائی، محمد باقر(۱۳۸۷)، رمز موفقیت در تحقیق، تهران: انتشارات فکر و بکر.
۱۱. تقوایی علی‌اکبر و معروفی سکینه(۱۳۸۵)، نقش مساجد در فضاهای شهری با تأکید بر رویکرد توسعه محل‌ها، همایش ملی مناسب سازی محیط شهری، پایگاه حوزه نت.
۱۲. خامنه‌ای، سیدعلی، مرکز اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
۱۳. خمینی، روح‌الله، صحیفه نور، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۴. رسایی، جواد(۱۳۸۶)، آشنایی با بسیج، فرماندهی آموزش نیروی مقاومت بسیج، تهران.
۱۵. سازمان بسیج مستضعفین(۱۳۸۹)، رویکردهای جدید بسیج.
۱۶. سازمان بسیج مستضعفین(۱۳۹۰)، جزوه ساختار و سازمان پایگاه مقاومت بسیج مساجد و محلات، تهران.
۱۷. سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج(۱۳۸۵)، بررسی نظرات مجریان، برنامه ریزان و مخاطبان درباره اثربخشی طرح اسوه، تهران.

۱۸. سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج (۱۳۸۰)، سنجش نگرش فرماندهان و بسیجیان درباره عملکرد حوزه‌ها و پایگاه‌های بسیج، تهران.
۱۹. سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج (۱۳۸۶)، آسیب‌ها و چالش‌های بسیج از نگاه تحقیقات.
۲۰. سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج (۱۳۸۴)، تبیین رویکرد آینده بسیج، تهران.
۲۱. سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح (۱۳۸۸)، سلسله رهنمودهای بصیرت از دیدگاه مقام معظم رهبری، دفتر بیست و دوم، تهران.
۲۲. ستاد عالی طرح اسوه نیروی مقاومت بسیج (۱۳۸۳)، معیارها و شاخص‌های پایگاه‌های مقاومت نمونه مساجد و محلات، تهران.
۲۳. عبدالملکی، هادی (۱۳۸۷)، تبیین جامعه شناختی شهر، محله و مسجد، سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج، تهران.
۲۴. عرفانی، علی‌اکبر (۱۳۷۸)، جزوه آموزشی مفهوم عمق بخشی داخلی، معاونت فرهنگی اجتماعی بسیج، تهران.
۲۵. فیروزآبادی، سیدحسین (۱۳۸۸)، بسیج قلب امام، تهران: انتشارات ستاد کل نیروهای مسلح.
۲۶. قرارگاه تحول و تعالی سپاه، گروه بسیج، کار گروه بسیج مساجد و محلات (۱۳۸۸)، طراحی ساختار بسیج مساجد و محلات، تهران.
۲۷. قرارگاه تحول و تعالی سپاه، گروه بسیج، کارگروه عمق بخشی داخلی (۱۳۸۸)، متغیرهای مفهومی سند انتظارات عمق بخشی داخلی و قدرت نرم، بخش اول و دوم، تهران.
۲۸. کارگر، احمد (۱۳۸۵)، بررسی شیوه‌های ترویج فرهنگ و تفکر بسیجی در بین دانش آموزان، سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج، تهران.
۲۹. ماندگار، محمدمهدی (۱۳۸۵)، فرهنگ سازی از دیدگاه امام علی (ع)، فصلنامه علوم سیاسی شماره ۱۰ (سایت آینده روشن).
۳۰. مبانی راهبردهای تحول و تعالی سپاه، ۱۳۸۷.
۳۱. مرکز راهبردی سپاه (۱۳۸۶) طرح راهبرد مأموریتی نیروی مقاومت بسیج، تهران.
۳۲. مرکز راهبردی سپاه (۱۳۸۷) منشور بسیج.
۳۳. مطهری، مرتضی (۱۳۶۶)، حماسه حسینی، تهران: انتشارات صدرا.
۳۴. معاونت طرح و برنامه بسیج، ساختار و تشکیلات حوزه‌ها و پایگاه‌های مقاومت بسیج، تهران.
۳۵. معاونت طرح و برنامه نیروی مقاومت بسیج (۱۳۸۳)، جدول سازمانی پایگاه مقاومت بسیج

شیوه‌های عمق بخشی داخلی توسط پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد و محلات

محلات، تهران.

۳۶. معاونت فرهنگی اجتماعی نیروی مقاومت بسیج (۱۳۸۴)، راهبردهای فرهنگی بسیج، تهران.
۳۷. معاونت فرهنگی سپاه (۱۳۸۲)، آشنایی با معاونت فرهنگی ستاد مشترک سپاه، تهران.
۳۸. نمایندگی ولی فقیه در سپاه (۱۳۸۹)، گزیده قوانین و مقررات بسیج، تهران.
۳۹. همایش بسیج و قدرت نرم (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی و بسیج (مجموعه مقالات همایش بسیج و قدرت نرم، ج ۲)، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج و دانشگاه امام صادق (ع)، تهران.

تبیین شاخص‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین (ع) و

تأثیر آن بر رفتار پایوران وظیفه

علی فرهی بوزنجانی^۱

کریم عرب کوهی^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۲/۹/۵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف «تبیین شاخص‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین (ع) و تأثیر آن بر رفتار سربازان وظیفه» تدوین شده است. در این پژوهش تلاش شده با توجه به آموزه‌های دینی، تدابیر رهبران انقلاب اسلامی، نظریه‌ها و یافته‌های علمی دانشمندان، ابتدا مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ سازمانی بومی تبیین و سپس تأثیر آن بر رفتار پایوران وظیفه مورد بررسی قرار گیرد. روش تحقیق در این پژوهش، به لحاظ روش توصیفی، به لحاظ گردآوری داده‌ها، پیمایشی و به لحاظ هدف کاربردی است. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه بسته با مقیاس چند درجه‌ای لیکرت استفاده شد. تجزیه و تحلیل آماری این تحقیق با استفاده از نرم افزار SPSS انجام گرفت. الگوی مفهومی تحقیق شامل پنج نوع فرهنگ (مکتبی، تحول گرا، تعالی گرا، آرمان گرا، قانون گرا) و ۱۹ شاخص می‌باشد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که در بین شاخص‌ها، تعداد ۷ شاخص از اهمیت زیاد، ۳ شاخص از اهمیت متوسط و ۹ شاخص از اهمیت کمی برخوردار می‌باشد. همچنین تعداد ۸ شاخص بر رفتار پایوران وظیفه تأثیر گذار بوده و مابقی تأثیری بر رفتار آنان نداشته است. همچنین برابر یافته‌های تحقیق فرهنگ مکتبی با رتبه میانگینی ۳.۴۵ از منظر پاسخ‌گویان در اولویت اول می‌باشد.

کلید واژه‌ها: فرهنگ، فرهنگ سازمانی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، پایوران وظیفه.

۲. عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع).

۲. کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی دانشگاه جامع امام حسین (ع)؛

مقدمه

بی‌تردید با شکل‌گیری هر سازمان و با روزهای کاری آغازین، فرهنگ سازمان نیز شکل گرفته و قوام می‌یابد و این ناشی از عوامل مختلفی از جمله اهداف و اصول حاکم بر فعالیت‌های سازمان، ارزش‌های محوری، افکار و پیش‌فرض‌های بنیانگذاران سازمان، حسن وفاداری اعضای سازمان و... می‌باشد. فرهنگ سازمانی اگر چه به آسانی قابل فهم و درک نیست؛ اما یکی از اجزای بنیادی و مهم در حیات سازمانی محسوب می‌شود. ادگار شاین «فرهنگ سازمانی را نظامی زنده می‌داند و آن را به‌عنوان قالبی که بر آن پایه، می‌اندیشند و احساس می‌کنند و همچنین رفتاری که افراد یک سازمان در عمل از خود آشکار می‌سازند و شیوه‌ای که به طور واقعی با هم رفتار می‌کنند تعریف می‌کند».

فرهنگ سازمانی موضوعی پیچیده و بسیار مهم است که مفهوم آن اغلب به درستی فهمیده نشده و متأسفانه بسیاری از مدیران و کارگزاران به نقش و اهمیت آن آگاهی کامل ندارند؛ اما در طرح‌ریزی‌های راهبردی، تهیه اهداف و سیاست‌های کلان سازمان و مؤسسات، به نقش فرهنگ سازمانی در خصوص اجرا یا ممانعت از اجرای این استراتژی‌ها و پیشبرد اهداف و سیاست‌های سازمانی توجه چندانی ندارند. در حالی که فرهنگ سازمانی دارای ابعادی است که بر عملکرد سازمان تأثیر مستقیم دارد.

بیان مسأله

بی‌شک سپاه یکی از یادگارهای ارزشمند و از برکات وجودی رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) است که رسالت عظیم پاسداری از دست آوردهای گران سنگ انقلاب اسلامی ایجاب می‌کند تا این نهاد انقلابی، بر مبنای بصیرت دینی و تکلیف‌گرایی مبتنی بر فرهنگ والای علوی و عاشورایی، همواره مؤمن، ولایی، مردمی، حرفه‌ای، انقلابی، چند منظوره، منعطف، سیال، پویا، نوشونده، واکنش سریع، تهدید سوز، فرصت‌ساز، بن‌بست شکن، پایان‌ناپذیر، یادگیرنده، یاد دهنده، سرآمد و متعالی باقی بماند. لازمه حفظ و تقویت این ویژگی‌ها در تحول مستمر برای دستیابی به تعالی و بالاتر از آن سازمان کامل، شایسته، متعالی و حیات طیبه سازمانی است.

دانشگاه جامع امام حسین(ع) نیز به عنوان یکی از مراکز آموزش عالی سپاه، که یک سازمان انسان محور و فرهنگ ساز می باشد، باید همواره در مسیر تغییر و تحول، پیشرفت و حفظ و تقویت ویژگی های یاد شده بکوشد که فرهنگ سازمانی نقش به سزایی در میزان موفقیت این امر خواهد داشت. اکنون با تحولات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و... که پس از پایان جنگ تحمیلی رخ داده و همزمان با ورود نسل جدید به دانشگاه جامع امام حسین(ع)، شاهد آن هستیم که نیروهای جوان و مستعدی هم برای انجام خدمت سربازی به مدت دو سال در اختیار دانشگاه قرار می گیرند. آن ها پس از ورود به دانشگاه، در قسمت های مختلف به کارگیری می شوند که به رفتار آنان در سازمان و تأثیر پذیری رفتار آنان از فرهنگ سازمانی توجه کافی صورت نمی گیرد. با توجه به این که فرهنگ سازمانی، رفتار افراد در سازمان را شکل می دهد و در بهبود رفتار اثر به سزایی دارد، به نظر می رسد فرهنگ سازمانی دانشگاه تأثیری بر رفتار پايوران وظیفه که به عنوان بخشی از نیروی انسانی در دانشگاه مشغول به خدمت می باشند، نداشته است. بنابراین تحقیق حاضر در پی آن است تا شاخص های فرهنگ سازمانی و تأثیر آن بر رفتار پايوران وظیفه را مورد بررسی قرار دهد.

سؤال های تحقیق

الف- سؤال اصلی تحقیق

شاخص های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین(ع) کدام است و چه تأثیری بر رفتار سربازان وظیفه این دانشگاه دارد؟

ب- سؤال های فرعی تحقیق

- ۱- نوع فرهنگ سازمانی غالب در دانشگاه جامع امام حسین(ع) کدام است؟
- ۲- میزان اهمیت هر یک از شاخص های فرهنگ سازمانی حاکم در دانشگاه جامع امام حسین(ع) چقدر می باشد؟
- ۳- میزان تأثیر هر یک از شاخص های فرهنگ سازمانی حاکم در دانشگاه جامع امام حسین(ع) بر رفتار سربازان وظیفه چقدر است؟

اهداف تحقیق

الف-هدف اصلی تحقیق

تبیین شاخص‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین(ع) و تأثیر آن بر رفتار سربازان وظیفه.

ب-اهداف فرعی تحقیق

- ۱- شناسایی نوع فرهنگ سازمانی غالب در دانشگاه جامع امام حسین(ع)؛
- ۲- تعیین میزان اهمیت هر یک از شاخص‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین(ع)؛
- ۳- تعیین میزان تأثیر هر یک از شاخص‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین(ع) بر رفتار سربازان وظیفه.

متغیرهای تحقیق

الف- متغیر مستقل: فرهنگ سازمانی

ب- متغیر وابسته: رفتار سربازان وظیفه

نوع و روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی است و روش آن، به لحاظ روش توصیفی، به لحاظ گردآوری داده‌ها پیمایشی و به لحاظ هدف کاربردی است.

ابزار و روش گردآوری اطلاعات

- ۱- استفاده از اسناد و مدارک و تحقیقات موجود؛
- ۲- روش میدانی که مشتمل بر پرسش نامه می‌باشد؛
- ۳- استفاده از منابع کتابخانه‌ای: در مرحله مطالعات و بررسی ادبیات تحقیق از منابع کتابخانه‌ای به طور وسیع استفاده شده است.

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این تحقیق، سربازان وظیفه مشغول به خدمت در دانشگاه جامع امام حسین(ع) و روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده می‌باشد.

ابزار اندازه گیری و شیوه های گرد آوری اطلاعات

جهت گردآوری داده ها از پرسش نامه بسته با مقیاس چند درجه ای لیکرت از خیلی کم تا خیلی زیاد (۱ تا ۵) استفاده گردید.

مفاهیم پایه و اساسی تحقیق

الف- رفتار

معنی لغوی رفتار عبارت است از: روش، طرز حرکت، طرز عمل و شیوه معمول زندگی. در روان شناسی، رفتار را به عنوان نحوه گذران هستی یا واکنش یک فرد، چه در زندگی عادی و چه در برابر اوضاعی خاص، تعریف می کنند.

در یک تقسیم بندی رفتار را می توان به دو بخش رفتار واقعی و رفتار غیر واقعی تقسیم کرد. رفتارهای واقعی رفتاری هستند که به اقتضای درونی فرد، به طور واقعی بروز می کند. مثلاً اگر حقیقتاً دارای صداقت است رفتارهایی که نشانگر این ماهیت است بروز می کند. دسته دوم رفتارهای غیر واقعی است. به عنوان مثال در فرد صداقت وجود ندارد و خود شخص هم کاملاً آگاه به این حقیقت است و اگر محیط به فقدان این کمال درونی پی می برد موقعیت او نزد دیگران به خطر می افتد. بنابراین به طور مصنوعی رفتارهایی از خود بروز می دهد که به محیط بگوید کمال صداقت در من وجود دارد. (مشبکی، ۱۳۸۰: ۴۴-۴۳)

ب- فرهنگ

واژه فرهنگ مرکب از دو جزو «فر» به معنای جلو و بالا و «هنگ» به معنای کشیدن می باشد. این واژه از نظر لغوی معادل بالا کشیدن و بیرون کشیدن است. صرف نظر از ریشه لغوی فرهنگ، این مفهوم به عنوان وجه ممیز انسان از دیگر موجودات، تمام دستاوردهای جامعه نظیر زبان، هنر، صنعت، حقوق، دانش، دین، اخلاق، سنت ها و حتی آلات مادی را شامل می گردد.

معنای علمی فرهنگ از کار برد عامیانه آن متفاوت است. به لحاظ علمی، به هر آنچه که از طریق ارتباط متقابل آموخته می شود، فرهنگ اطلاق می گردد. البته معنای آن در مورد، فرد و جامعه متفاوت است. هنگامی که فرهنگ در مورد فرد به کار می رود، معنای

فره‌یخته و پرورش یافته از آن استنباط می‌شود. اما اگر آن را در مورد جامعه به کار بگیرند، تمام آموخته‌ها و آموختنی‌ها را در بر می‌گیرد. (ابن رسول، ۱۳۸۳: ۲-۳)

ج- فرهنگ سازمانی

هریک از محققان و نویسندگان فرهنگ سازمانی با توجه به زمینه‌های عملی خود فرهنگ سازمانی را به گونه‌ای خاص تعریف کرده‌اند. چیزی که از این تعاریف مختلف استنباط می‌شود این است که در تمام سازمان‌ها فرهنگ وجود دارد و هر اقدامی در آن باید متناسب با فرهنگ خاص آن سازمان صورت بگیرد. فرهنگ سازمانی شیوه انجام گرفتن امور در سازمان را برای کارمندان مشخص می‌کند. ادراکی است تقریباً یکسان از سازمان که در همه اعضا وجود دارد. در ضمن فرهنگ سازمانی نمایانگر مشخصات معمول و ثابتی است که یک سازمان را از سازمان دیگر متمایز می‌کند. ادگار شاین فرهنگ سازمانی را الگوی مفروضات زیر بنایی، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری و دست ساخته‌های انسانی به منظور حل و فصل مسایل انطباق برون سازمانی و یکپارچگی داخلی می‌داند. استیفن رابینز فرهنگ سازمانی را نوعی ادراک حسی می‌داند که در سازمان وجود دارد و نه در افراد، در نتیجه افراد با وجود داشتن زمینه‌ها و سطوح مختلف در سازمان برای فرهنگ سازمانی اصطلاحی مشابه دارند. تصور آنان از چنین چیزی صفات ویژه‌ای است که در اصل به سازمان اختصاص دارد. (ابن رسول، ۱۳۸۳: ۱۴)

ارتباط فرهنگ سازمانی با سایر موضوعات

الف- فرهنگ سازمانی و رفتارهای فردی

تحقیقات نشان می‌دهد که یک فرهنگ قوی و با ارزش سازمانی در خلاقیت و نبوغ افراد سازمان مؤثر است و به اعضای سازمان کمک می‌کند تا روش‌های جدید را در سازمان به کار گیرند. اما این نکته مهم است که بروز خلاقیت و ابتکار در سازمان لازمه‌اش جدیت و پشتکار است و این‌ها ارزش‌هایی است که فرهنگ یک جامعه یا سازمان می‌تواند دارا باشد. طبیعی است که مدیران باید در محیط کار خود در جهت تقویت این‌گونه ارزش‌های فرهنگی نظیر تعهد و سخت‌کوشی تلاش کنند. از طرفی تعلق افراد به سازمان وقتی حاصل می‌شود که این ارزش‌ها در ابتدا در مدیران و رهبران

سازمان نمود پیدا کرده باشد و مدیران با رعایت تعهد به مأموریت‌ها و هدف‌های سازمان، در صدد گسترش این ارزش‌ها در بین اعضای سازمان برآیند. (ایران زاده، ۱۳۷۷: ۳۲)

ب- فرهنگ سازمانی و رضایت شغلی

فرهنگ سازمانی در رضایت شغلی افراد مؤثر است. به بیان دیگر بین این دو همبستگی وجود دارد. اگر فردی که با توجه به معیارهای فرهنگ سازمانی به سازمان دعوت شده است، خواسته‌ها و نیازهایش در سازمان برآورده نشود، فرد ناراضی است و به‌طور طبیعی شغل و سازمان نمی‌تواند وی را ارضا کند. اگر وابستگی بین فرهنگ سازمانی و رضایت شغلی قوی باشد نشان دهنده وجود یک فرهنگ قوی است. آن مجموعه اعتقادات و ارزش‌هایی که عموم افراد یک سازمان به آن پایبند هستند، بر نگرش آنان به شغل و سازمانشان تأثیر می‌گذارد و این چگونگی نگرش افراد به شغل و سازمان هم برای خود کارکنان مهم است. از این جهت که در جلب رضایت آنان و ارضای خواست‌های افراد مؤثر است، و هم آن که این رضایت و خوشنودی کارکنان از شغل برای مدیران به عنوان مسئولان اصلی پیشبرد سازمان و اداره سازمان حایز اهمیت خاصی است. (ایران زاده، ۱۳۷۷: ۳۳)

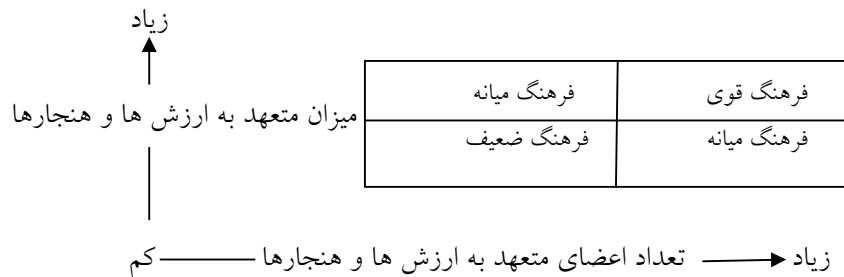
قوت و ضعف فرهنگ سازمانی :

به ارزش‌ها و میزان تعهد اعضا به ارزش‌ها تعیین کرد. بدین ترتیب با قرار دادن معیارها در کنار هم ماتریس چهار وجهی به دست می‌آید که بیانگر سه نوع فرهنگ سازمانی به شرح زیر می‌باشد:

الف- فرهنگ قوی: فرهنگ سازمانی است که در آن اعضای متعهد به ارزش‌های غالب زیاد و میزان تعهد آن‌ها نیز قوی می‌باشد.

ب- فرهنگ میانه: این‌گونه فرهنگ‌ها حد فاصل دو فرهنگ قوی و ضعیف قرار می‌گیرند، بدین معنی که برخی دارای اعضای متعهد بسیاری می‌باشند که میزان تعهد آن‌ها ضعیف و کم است و برخی نیز تعداد اعضای متعهد اندکی دارند؛ اما همین تعداد اندک، میزان تعهدشان قوی و زیاد است.

ج- فرهنگ ضعیف: فرهنگ‌هایی هستند که تعداد اعضای متعهدشان محدود، اندک و میزان تعهد این تعداد اندک نیز ضعیف می‌باشد. این رابطه در نمودار زیر نشان داده شده است.

نمودار شماره ۱: قوت و ضعف فرهنگ سازمانی (علی احمدی و همکاران ۱۳۸۳؛ ۷۳)

گونه شناسی فرهنگ سازمانی

در یک سازمان، نگرش‌ها و رویکردهای مختلفی به مقوله فرهنگ حاکم است و بر آن اساس نظریات، تئوری‌ها و مدل‌های گوناگونی برای تعیین و تشریح مؤلفه‌های فرهنگی یک سازمان به کار رفته است. ارزش مطالعه فرهنگ سازمانی، شناخت این الگوها و مدل‌هایی است که انواع فرهنگ سازمان را شکل می‌دهد. برخی از محققان کوشیده‌اند تا چارچوب‌ها و مدل‌های خاصی را برای اندازه‌گیری و شناخت فرهنگ سازمانی ارائه نمایند که از الگوهای معنوی منسجمی برخوردارند و برخی نیز از مدل‌های مشترک استفاده می‌نمایند که سایر ابعاد سازمان را از استراتژی محیط و سایر شاخص‌های اثر بخشی و فرهنگ سازمانی را توأمان مورد مطالعه و سنجش قرار می‌دهد. در اینجا به دلیل مراعات اختصار به مهم‌ترین الگوهای فرهنگ سازمانی با در نظر گرفتن ابعاد، ویژگی‌ها و عوامل آن‌ها در قالب جدول زیر اشاره شده است.

تبیین شاخص های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین (ع) و تأثیر آن بر رفتار پابوران وظیفه

جدول شماره ۱: گونه شناسی فرهنگ سازمانی بر اساس مؤلفه‌ها و ویژگی‌ها

ردیف	صاحب نظر	ویژگی‌ها و عوامل فرهنگ سازمانی
۱	لیت وین و استرینگر	استانداردها، مسئولیت‌ها، تشویق و ترغیب، ریسک پذیری، صمیمیت و گرمی، ساختار، هویت، حمایت رفتار.
۲	کرت لوین	سبک مدیریت، انگیزه، ارتباطات، تصمیم گیری، هدف گذاری، تعامل، کنترل.
۳	گودن و بتز و هالفهیل	ابتکارفردی، خطرپذیری، هدایت و سرپرستی، انسجام، حمایت مدیریت، نظام نظارت، هویت نظام بخش، الگوی ارتباطات، تحمل اختلاف سلیقه.
۴	هفت S	استراتژی، ساختار، نظام‌ها، شیوه مدیریت، مهارت، کارکنان، هدف حاکم.
۵	رابینز	خلاقیت فردی، خطرپذیری (ریسک پذیری)، هدایت و رهبری، یکپارچگی و وحدت، حمایت مدیریت، کنترل و نظارت، هویت، سیستم پاداش.
۶	کرت هافستد	تمرکز(فاصله قدرت زیاد)، عدم تمرکز (فاصله قدرت کم)، مرد سالار، زن سالار، فردگرایی، جمع گرایی، ابهام گریزی، ابهام پذیری.
۷	دیویس	باورهای راهنما، باورهای روزمره، راهبرد، ساختار، کارکنان، سیستم‌ها.
۸	منوچهر کیا	محیط فناوری، ساختار سازمانی، منابع انسانی، مدیریت سازمان.
۹	زارعی متین	تقوای الهی، امر به معروف و نهی از منکر، احساس مسئولیت، نظم، وفای به عهد، عدالت و انصاف، صداقت و راستگویی، توکل به خدا، تعهد به اهداف، اخلاص، تعامل و همکاری، خود نظارتی، سخت کوشی، برگزاری و شرکت در نماز جماعت، کاردانی و تخصص، خلاقیت و نوآوری، حسن خلق، نظام پاداش در برابر عملکرد، شور و مشورت، سعه صدر، روابط صمیمی و دوستانه، هدایت و حمایت مدیریت، احترام به قانون، تعظیم شعایر اسلامی، تلاش برای بهبود کیفیت و آرایه خدمات.
۱۰	کوئین	تأکید بر هدف‌های سازمان، شایسته سالاری در سازمان، ارزش مدار، تصمیم‌گیری قضاوتی، جدیت رفتار، تعصب گروهی، تصمیم

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲

		گیری مشارکتی، رهبری محافظه کارانه، تأکید بر اجرای قوانین و مصوبات.
۱۱	ادگار شاین	ساخته‌ها و آفریده‌ها، ارزش‌ها، مفروضات اساسی.
۱۲	جفری سونن فیلد	تأکید بر یادگیری و پرورش استعدادها، توجه به روحیات افراد، توجه به سلسله مراتب سازمانی، تأکید بر نوآفرینی، آزادی عمل، نبود امنیت، تأکید بر ریسک پذیری.
۱۳	دانیل دنیسون	تأکید بر فرآیند اداری منعطف، توجه به نیازهای مشتریان، ایجاد دیدگاه مشترک در سازمان، تلاش برای حفظ ثبات، توجه به تحولات محیط خارجی.
۱۴	هریگل و اسلوکم	جزء نگری، بازار محوری، جامعه پذیری گسترده، علاقه به کار تیمی، عملگرا، آینده نگری، تسلط سازمان بر محیط، منزلت بالای انسانی.
۱۵	چارلز هندی	تأکید بر ساختار بوروکراتیک، تأکید بر معیارهای عملکرد، حرکت بر اساس قانون، وجود استقلال حرفه‌ای.
۱۶	واعظی	تأکید بر اصول ارزشی و اسلامی، توجه به مباحث کلان، التزام به رعایت قوانین و مقررات، تأثیر پذیری سازمان‌ها از باورهای سنتی.
۱۷	کنتر دوریس و میلر	خود کفا، پر اعتماد، کامیابی جو، متمرکز بر هدف، آفریننده، پرهیجان، بدگمان، افسرده، کناره گیر، جابر.
۱۸	پیترز و واترمن	تعصب عملی، مشتری‌مداری، خودمختاری و کارآفرینی، بهره‌وری انسانی، دسترسی به مدیریت، تخصص‌مداری، شکل ساده، ثبات همراه با ناپایداری.
۱۹	شرمهون	زمان نگر، مذهب(تقید به معیارهای مذهبی)، زبان(استفاده از آرایه های ادبی)، فضای شخصی(تأکید بر حفظ فضای شخصی).
۲۰	اُت	مصنوعات(آداب و رسوم، زبان...)، الگوهای رفتاری(عادات، نگرش ها،...، ارزش ها و باورها(باورها، احساسات، هویت،...، مفروضات اساسی(روحیه، قوانین، راه و روش،...).

تبیین اجزای هر یک از انواع فرهنگ‌ها

الف- فرهنگ مکتبی

عوامل و متغیرهای برخاسته از دین مبین اسلام و ارزش‌های انقلاب اسلامی به عنوان فرهنگ محوری و مسلط در ذیل این فرهنگ قرار می‌گیرد. این فرهنگ زمانی در سازمان پدید می‌آید که جهت‌گیری‌ها، راهبردها، اهداف، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و اجرای وظایف سازمانی بر مبنای و دستورهای مکتب اسلام و ارزش‌های انقلاب اسلامی باشد. در این نوع فرهنگ، توأمان هم به محیط خارجی سازمان و هم به محیط داخلی آن تأکید و در عین این که به رابطه‌مداری تأکید می‌شود بر وظیفه‌مداری نیز از نظر آموزه‌های دینی توجه می‌گردد. ویژگی‌های تکلیف‌گرایی، ولایت‌مداری، دشمن‌ستیزی و شهادت‌طلبی عوامل تشکیل این فرهنگ می‌باشند.

۱- ولایت‌مداری: حدی است که سازمان و کارکنان براشتیاق و دلبستگی به ائمه معصومین(ع)، التزام به اجرای توصیه‌ها و دستورات معصومین(ع)، ایجاد آمادگی و قابلیت لازم برای ایفای نقش در نهضت جهانی امام زمان(عج)، اعتقاد و التزام عملی به ولایت مطلقه فقیه و تجلی آن در رفتار کارکنان و تلاش در جهت تحقق آرمان‌ها و منویات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری در سازمان، قایل هستند.

۲- تکلیف‌گرایی: حدی است که سازمان و کارکنان بر انجام وظایف به عنوان تکلیف شرعی، شیفته خدمت بودن و تلقی از آن به عنوان عبادت، ارجحیت دادن تکلیف‌گرایی بر نتیجه‌گرایی، پذیرش و واگذاری مسئولیت‌ها، مشاغل و مناصب بر مبنای احساس تکلیف شرعی و توسعه و تفکر و عمل بر مبنای تکلیف‌مداری در سازمان، قایل هستند.

۳- دشمن‌ستیزی: حدی است که سازمان و کارکنان بر برخورداری از بصیرت سیاسی، شناخت و رصد دشمنان، آمادگی همه‌جانبه برای دفاع از انقلاب اسلامی و میهن اسلامی، برخورداری از روحیه انقلابی و سازش‌ناپذیری در مواجهه با دشمنان، ایجاد قابلیت و ظرفیت لازم برای جهاد در راه خدا و همچنین برخورداری از نگرش و تفکر استکبارستیزی و صهیونیست‌ستیزی قایل می‌باشند.

۴- شهادت‌طلبی: حدی است که سازمان و کارکنان بر نگرش به فرهنگ ایثار و شهادت‌طلبی در سازمان، تأکید بر آموزه‌های فرهنگ عاشورایی، خود را فدایی و جان

بر کف اسلام و انقلاب قلمداد نمودن، ایجاد رابطه معنوی و عاطفی با شهدا و الگو-گیری از آنها، قایل می‌باشند.

ب- فرهنگ تحول‌گرا

فرهنگ تحول‌گرا که کارکرد اصلی آن در محیط‌های پویا، چالشی، رقابتی و در وضعیت متلاطم و پیچیده محیطی است بر متغیرهای محیط خارجی از یک سو و رابطه مداری از سوی دیگر تأکید دارد.

ارزش‌های غالب این فرهنگ، امکان دریافت، تفسیر و اعمال تغییرات محیطی مورد نیاز سازمان را در بر دارد. به همین دلیل بر ارزش‌های محوری شامل مزیت آفرینی، دانایی محوری، نوشوندگی و خطرپذیری تأکید می‌ورزد.

۱- نوشوندگی: میزان و درجه‌ای از اهمیت که سازمان بر واکنش مناسب نسبت به تحولات محیطی، انعطاف‌پذیری و همکاری اعضای سازمان جهت اعمال تغییر، انطباق‌پذیری کارکنان با شیوه‌های جدید انجام کار و ایجاد دگرگونی‌های اساسی مورد نیاز سازمان، قایل است.

۲- خطرپذیری: میزان اهتمامی که سازمان و کارکنان آن به استقبال از چالش‌ها، تشویق ریسک‌پذیری، پذیرش انتقادهای سازنده کارکنان در محیط کار، شجاعت و جسارت در انجام تغییر و بهبود وضع موجود و آمادگی کارکنان برای حضور در مأموریت‌های پر مخاطره، مبذول می‌شود.

۳- دانایی محوری: به درجه‌ای از اهمیت و ارزش‌گذاری سازمان بر ترغیب و تشویق خلاقیت و نوآوری، تأکید بر تحقق پژوهش و تولید علم، درک عمیق از نیازهای آتی سازمان، آینده‌نگری و آینده‌پژوهی، تأکید بر مدیریت دانش، یادگیری مستمر و آزمون شیوه‌های جدید انجام کار و تبادل مستمر آموخته‌ها و تجربیات بین کارکنان و مدیران اطلاق می‌شود.

۴- مزیت آفرینی: به درجه‌ای از اهمیت و ارزش‌گذاری سازمان بر شناخت، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینانه، شناخت و بهره‌گیری از قابلیت‌ها و قوت‌های سازمانی، حداکثر بهره‌مندی از ظرفیت‌های موجود و ایجاد ظرفیت‌های جدید، فرصت‌جویی و الگو برداری هوشمندانه از بهترین‌ها، گفته می‌شود.

ج- فرهنگ آرمان گرا

در فرهنگ آرمان گرا تلاش می‌شود تا ضمن تأکید بر وظیفه‌مداری، شغل و اهداف کوتاه مدت سازمانی بر محیط خارجی، جهت‌گیری‌های راهبردی و اهداف بلند مدت نیز تأکید گردد. درک روشن نیروها از مأموریت سازمان، آن‌ها را قادر خواهد ساخت تا با تصویر آینده‌ای مطلوب، رفتار فعلی سازمان را شکل دهند.

۱- چشم‌انداز محوری: میزانی از اهتمام سازمان به شفافیت رسالت و مأموریت سازمان، برخورداری سازمان از چشم‌اندازی روشن، برخورداری اعضا از دیدگاهی مشترک از حالت مطلوب سازمان در آینده، امید آفرین و نشاط انگیز بودن امور سازمانی.

۲- هدف‌مداری: میزانی از اهمیت سازمان به آرمانگرا و بلند پروازانه بودن اهداف سازمانی، واقعی و قابل دستیابی بودن اهداف، اراده راسخ اعضا نسبت به تحقق اهداف، همسو بودن فعالیت‌های سازمانی با اهداف تعیین شده، روشن و شفاف بودن مقاصد کاری و همسویی اهداف سازمانی با مبانی و معیارهای دینی.

۳- ارزش‌مداری: میزانی از اهمیت که سازمان بر ارزش‌های محوری و پایدار سازمان تأکید دارد، بر توافق همیشگی اعضا نسبت به ارزش‌های متعالی سازمان توجه دارد، بر پیاده‌سازی و رسوخ ارزش‌ها در تمامی سطوح سازمانی تأکید می‌نماید، بر مراعات منشور اخلاقی سازمان متمرکز می‌شود و به اصول هنجاری و رفتاری صحیح در سازمان توجه ویژه می‌نماید.

د- فرهنگ قانون گرا

این فرهنگ زمانی در سازمان شکل می‌یابد که سازمان ضمن توجه به محیط داخلی بر حفظ محیط کاری و اهتمام به الزامات شغلی نیز تأکید کند. ارزش‌های غالب در این نوع فرهنگ، انسجام و یکپارچگی، ضابطه‌مندی، برخورداری از فرآیندهای منطقی و نظامات مدون است.

۱- ضابطه‌مندی: درجه اهمیت و ارزشی که سازمان (مدیران، کارکنان و نظام) بر رعایت قوانین، مقررات و دستورالعمل‌ها، تبعیت‌پذیری، وجود روابط رسمی و زنجیره‌ای تعریف شده، نظم و انضباط، سازمان یافته بودن امور و وجود جایگاه‌ها و مسیرهای شغلی معین، تأکید می‌نماید.

۲- یک پارچگی: میزان اهمیت و ارزش‌گذاری سازمان به برخورداری از مجموعه‌ای منسجم و هم‌افزا از ساختار، نظامات، روش‌ها و رویه‌ها، برخورداری از شبکه یکپارچه فرماندهی و مدیریت، اجماع و توافق عمومی کارکنان بر سر مسائلی کلیدی و مهم سازمان و بر هماهنگی و انسجام بین واحدهای سازمانی.

۳- فرآیندهای منطقی: درجه‌ای از اهمیت و ارزش‌گذاری سازمان بر روابط منطقی و هدفمند بین شاغل، استانداردهای رسمی، در دسترس بودن معیارهای سنجش فرآیندها و روندها، پایدار و قابل پیش‌بینی بودن روش‌های انجام کار، باز مهندسی و بهبود مستمر فرآیندها.

۴- نظامات مدون: درجه‌ای از اهمیت و ارزش‌گذاری سازمان بر برخورداری از نظامات کارا و مفید، ارتباط هدفمند و سیستماتیک زیرها، توجه به زیر ساخت‌های ارتباطی، برخورداری از شبکه اطلاعاتی هوشمند و دقیق و برخورداری از شبکه جامع مدیریت کنترل و نظارت.

ه- فرهنگ تعالی‌گرا

در فرهنگ تعالی‌گرا با رویکرد انسان‌مداری، ضمن تمرکز بر محیط داخلی سازمان تلاش می‌شود تا بر عامل منابع انسانی به عنوان سرمایه اصلی و برترین مزیت رقابتی سازمان توجه شود. در نتیجه در این فرهنگ بر ارزش‌های محوری همچون کرامت انسانی، کمالگرایی، رهبری و پویایی اجتماعی تأکید می‌گردد.

تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها

الف- بررسی مشخصات پاسخ گویان

در این بخش به بررسی و توصیف داده‌های مربوط به مشخصات پاسخ گویان می-پردازیم.

۱- وضعیت افراد پاسخ دهنده بر اساس سن:
از نظر سن، تعداد ۹۵ نفر (۵۹.۳۷ درصد) پاسخ گویان بین ۱۹ تا ۲۳ سال، تعداد ۵۷ نفر (۳۵.۶۳ درصد) بین ۲۴ تا ۲۸ سال و تعداد ۷ نفر (۴.۳۸ درصد پاسخ گویان) دارای سن ۲۹ سال و بالاتر می باشند.

۲- وضعیت افراد پاسخ دهنده بر اساس تحصیلات:
از نظر تحصیلات، تعداد ۷۲ نفر (۴۵.۰۰ درصد) پاسخ گویان دارای تحصیلات زیر دیپلم، تعداد ۴۵ نفر (۲۸.۱۴ درصد) دارای تحصیلات دیپلم، تعداد ۱۹ نفر (۱۱.۸۷ درصد) از پاسخ گویان دارای تحصیلات فوق دیپلم، تعداد ۱۳ نفر (۸.۱۲ درصد) مدرک کارشناسی و تعداد ۷ نفر (۴.۳۷ درصد) دارای مدرک کارشناسی ارشد می باشند.

۳- وضعیت افراد پاسخ دهنده بر اساس سال ورود به خدمت:
از نظر سال شروع خدمت، تعداد ۱۵ نفر (۹.۳۷ درصد) پاسخ گویان ورودی سال ۸۹، تعداد ۱۲۷ نفر (۷۹.۳۸ درصد) ورودی سال ۹۰ و تعداد ۱۸ نفر (۱۱.۲۵ درصد) از پاسخ-گویان ورودی سال ۹۱ می باشند.

۴- وضعیت افراد پاسخ دهنده بر اساس نیمه اول یا دوم خدمت:
از نظر سابقه خدمت، تعداد ۹۹ نفر (۶۱.۹ درصد) پابوران وظیفه در نیمه اول خدمتشان و تعداد ۵۸ نفر (۳۶.۳ درصد) در نیمه دوم خدمتشان به سر می برند.

۵- وضعیت افراد پاسخ دهنده بر اساس درجه:
از نظر درجه به تفکیک طیف درجه، شامل؛ طیف سرباز ۲۴ نفر (۱۵.۰ درصد)، طیف سرباز دوم ۱۵ نفر (۹.۴ درصد)، طیف سرباز یکم ۳۳ نفر (۲۰.۶ درصد)، طیف رزم یار ۲۳ نفر (۱۴.۴ درصد)، طیف رزم آور سوم ۳ نفر (۱.۸۶ درصد)، طیف رزم آور دوم ۱ نفر (۰.۶ درصد)، طیف رزم آور یکم ۴ نفر (۲.۵ درصد)، طیف رزم دار یکم ۸ نفر (۵.۰ درصد)، طیف رزم دار دوم ۱۷ نفر (۱۰.۶ درصد)، طیف ستوان سوم ۱۳ نفر (۸.۱ درصد)، طیف ستوان دوم ۷ نفر (۴.۴ درصد) به دست آمده است.

ب- بررسی داده‌های مربوط به مؤلفه‌ها

در جمع بندی سؤال‌های مربوط به مؤلفه ولایت مداری، تعداد ۹ نفر (۵۶۷ درصد) گزینه خیلی کم، ۱۸ نفر (۱۱۳۲ درصد) گزینه کم، ۲۹ نفر (۱۸۲۴ درصد) گزینه متوسط، ۶۹ نفر (۴۳۳۹ درصد) گزینه زیاد و تعداد ۳۴ نفر (۲۱۳۸ درصد) گزینه خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند.

۱- بررسی نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس (اختلاف میانگین)

جدول شماره ۲: نتایج حاصل از وضعیت فرهنگ مکتبی

شاخص	میانگین	میانه	نما	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	دامنه تغییر	تعداد
تکلیف‌گرایی	۳۰۷۴	۳۰۰	۲۰۷۵	۸۰۹	۱۰۰	۵۰۰	۴۰۰	۱۵۸
دشمن‌ستیزی	۳۰۰۲	۳۰۰	۲۰۴	۸۶۹	۱۰۲۰	۵۰۰	۳۸۰	۱۵۷
شهادت‌طلبی	۳۰۱۰	۳۰۰	۲۰۶	۹۴۰	۱۰۰	۵۰۰	۴۰۰	۱۵۷
ولایت‌مداری	۳۰۹۵	۳۰۰	۳۰۱۷	۸۵۹	۱۰۰	۵۰۰	۴۰۰	۱۵۹
فرهنگ مکتبی	۳۰۴۵	۲۰۹	۳۰۶۷	۷۶۴	۱۰۲۵	۴۰۷۵	۳۰۵۰	۱۵۸

تبیین شاخص های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین (ع) و تأثیر آن بر رفتار پابوران وظیفه

همان طور که نتایج جدول شماره ۲ نشان می دهد که میانگین مربوط به شاخص های ولایت مداری (۳.۹۵) و تکلیف گرایی (۳.۷۴) است که با توجه به دامنه تغییر و حداقل و حداکثر این میانگین ها بالاتر از میانگین متوسط (۳.۰۰) می باشد میانگین شاخص های دشمن ستیزی (۳.۰۲) و شهادت طلبی (۳.۱۰) است که این میانگین ها در حد میانگین متوسط می باشد. همچنین میانگین فرهنگ مکتبی ۳.۴۵ است که این میانگین بالاتر از میانگین متوسط می باشد.

جدول شماره ۳: نتایج حاصل از وضعیت فرهنگ تحول گرا

شاخص	میانگین	میانه	نما	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	دامنه تغییر	تعداد
نوشوندگی	۲.۸۶	۳.۰	۳.۰۰	.۷۹۶	۱.۴۰	۵.۰۰	۳.۶۰	۱۶۰
خطر پذیری	۲.۶۸	۲.۷۵	۲.۷۵	.۸۷۱	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۶
دانایی محوری	۲.۶۱	۲.۶۷	۳.۰۰	.۸۶۱	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۶۰
مزیت آفرینی	۲.۶۷	۲.۵	۲.۰۰	.۸۷۸	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۷
فرهنگ تحول گرا	۲.۷۰	۲.۶۷	۲.۶۷	.۶۹۷	۱.۴۳	۴.۸۹	۳.۴۵	۱۵۷

همان طور که نتایج جدول شماره (۳) نشان می دهد که میانگین مربوط به شاخص های نوشوندگی (۲.۸۶)؛ خطر پذیری (۲.۶۸)؛ دانایی محوری (۲.۶۱) و مزیت آفرینی (۲.۶۷) است، که با توجه به دامنه تغییر و حداقل و حداکثر این میانگین ها پایین تر از میانگین متوسط (۳.۰۰) می باشد. همچنین میانگین فرهنگ تحول گرا ۲.۷۰ است که این میانگین پایین تر از میانگین متوسط می باشد.

جدول شماره ۴: نتایج حاصل از وضعیت فرهنگ تعالی گرا

شاخص	میانگین	میان	نما	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	دامنه تغییر	تعداد
رهبری	۳۸۳	۲.۴	۲.۴	۹۵۵	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۹
پویایی اجتماعی	۲۹۸	۲.۷۵	۲.۵	۸۵۸	۱.۲۵	۵.۰۰	۳.۷۵	۱۶۰
کمال گرایی	۲۷۲	۲.۷۵	۳.۰۰	۸۵۵	۱.۵۰	۵.۰۰	۳.۵۰	۱۵۷
کرامت انسانی	۳۰۰	۲.۷۵	۲.۷۵	۹۰۳	۱.۰۰	۵.۰۰	۳.۷۵	۱۵۷
فرهنگ تعالی گرا	۳۱۳	۲.۷	۲.۶۶	۷۸۶	۱.۰۵	۵.۰۰	۳۰۲۱	۱۵۸

همان‌طور که نتایج جدول (۴) شماره نشان می‌دهد که میانگین مربوط به شاخص رهبری (۳۸۳) است که با توجه به دامنه تغییر و حداقل و حداکثر این میانگین بالاتر از میانگین متوسط (۳۰۰) می‌باشد. همچنین میانگین شاخص‌های کرامت انسانی (۳۰۰) و پویایی اجتماعی (۲۹۸) است که این میانگین‌ها در حد میانگین متوسط می‌باشد. میانگین شاخص کمال‌گرایی (۲۷۲) است که این میانگین‌ها پایین‌تر از میانگین متوسط (۳۰۰) می‌باشد. همچنین میانگین فرهنگ تعالی گرا (۳۱۳) است که این میانگین در حد میانگین متوسط می‌باشد.

جدول شماره ۵: نتایج حاصل از وضعیت فرهنگ آرمان گرا

شاخص	میانگین	میان	نما	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	دامنه تغییر	تعداد
ارزش مداری	۲.۸۰	۳.۰۰	۳.۰۰	۸۴۶	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۸
هدف مداری	۲.۸۲	۲.۸	۲.۸	۸۴۱	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۸
چشم انداز	۲.۷۱	۲.۷۵	۳.۲۵	۸۳۳	۱.۰۰	۵.۰۰	۳.۷۵	۱۵۷
فرهنگ آرمان گرا	۲.۷۷	۲.۸۵	۳.۰۳	۷۲۵	۱.۲۸	۴.۹۲	۳.۶۳	۱۵۷

همان طور که نتایج جدول شماره (۵) نشان می دهد که میانگین مربوط به شاخص های ارزش مداری (۲.۸۰)؛ هدف مداری (۲.۸۲) و چشم انداز (۲.۷۱) است، که با توجه به دامنه تغییر و حداقل و حداکثر این میانگین ها پایین تر از میانگین متوسط (۳.۰۰) می باشد. همچنین میانگین فرهنگ آرمان گرا ۲.۷۷ است که این میانگین پایین تر از میانگین متوسط می باشد.

جدول شماره ۶: نتایج حاصل از وضعیت فرهنگ قانون گرا

شاخص	میانگین	میان	نما	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	دامنه تغییر	تعداد
نظامات مدون	۲.۶۹	۲.۶۷	۲.۳۳	۹۳۹	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۹
انسجام و یکپارچگی	۲.۶۵	۳.۰۰	۳.۰۰	۷۹۰	۱.۰۰	۵.۰۰	۴.۰۰	۱۵۹
ضابطه مندی	۳.۰۴	۳.۲	۳.۲	۷۶۱	۱.۰۰	۴.۶۰	۳.۶۰	۱۵۸
فرایندهای منطقی	۲.۷۹	۲.۷۵	۳.۰۰	۸۶۲	۱.۲۵	۵.۰۰	۳.۷۵	۱۵۷
فرهنگ قانون گرا	۲.۷۹	۲.۸۸	۳.۷۳	۶۸۰	۱.۲۸	۴.۷۲	۳.۴۴	۱۵۸

همان طور که نتایج جدول شماره ۶ نشان می دهد، میانگین مربوط به شاخص های نظامات مدون (۲.۶۹)؛ انسجام و یکپارچگی (۲.۶۵) و فرایندهای منطقی (۲.۷۹) است که با توجه به دامنه تغییر و حداقل و حداکثر این میانگین ها پایین تر از میانگین متوسط

(۳.۰۰) می‌باشد. اما میانگین شاخص ضابطه‌مندی (۳.۰۴) است که این میانگین در حد میانگین متوسط می‌باشد. همچنین میانگین فرهنگ قانون گرا ۲.۷۹ است که این میانگین پایین‌تر از میانگین متوسط می‌باشد.

در این تحقیق به جهت آگاهی از نظر پاسخ‌گویان در خصوص میزان تأثیرپذیر بودن شاخص‌های فرهنگ سازمانی بر رفتار آنان از این آزمون استفاده شده است که یافته‌های ناشی از این آزمون در قالب جداول زیر ترسیم می‌گردد.

جدول شماره ۷: نتایج حاصل از آزمون t یک متغیره و معنی‌داری مؤلفه‌های فرهنگ مکتبی

شاخص	تعداد	میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
تکلیف‌گرایی	۱۵۷	۲.۷۹۶۲	-۲.۳۱۷	۱۵۶	.۰۲۲
دشمن‌ستیزی	۱۵۸	۳.۱۳۲۹	۱.۵۵۱	۱۵۷	.۲۲۳
شهادت‌طلبی	۱۵۸	۳.۰۳۸۰	.۳۶۱	۱۵۷	.۰۰۱
ولایت‌مداری	۱۵۹	۳.۰۵۰۳	.۶۰۲	۱۵۸	.۳۴۸

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، معنی‌داری مربوط به شاخص‌های ولایت‌مداری، تکلیف‌گرایی، دشمن‌ستیزی و شهادت‌طلبی از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۰۵ درصد کوچکتر است، بدین معنی که با ضریب اطمینان ۹۵ درصد تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی‌دار است.

جدول شماره ۸: نتایج حاصل از آزمون t یک متغیره و معنی‌داری مؤلفه‌های فرهنگ تحول‌گرا

شاخص	تعداد	میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
نوشوندگی	۱۶۰	۳.۰۲۵۰	.۲۸۱	۱۵۹	.۷۷۹
خطرپذیری	۱۵۵	۳.۴۷۷۴	۵.۰۵۸	۱۵۴	.۶۳۷
دانایی‌محوری	۱۵۹	۳.۴۳۴۰	۴.۴۳۰	۱۵۸	.۷۲۸
مزیت‌آفرینی	۱۵۸	۳.۶۵۸۲	۷.۰۲۹	۱۵۷	.۷۶۲

همان طور که ملاحظه می شود، معنی داری مربوط به شاخص نوشوندگی، خطر پذیری، دانایی محوری و مزیت آفرینی از معنی داری در سطح آلفای ۰.۵ درصد بزرگ تر است، بدین معنی تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی دار نیست.

جدول شماره ۹: نتایج حاصل از آزمون t یک متغیره و معنی داری مؤلفه های فرهنگ تحول گرا

شاخص	تعداد	میانگین	t	درجه آزادی	معنی داری
رهبری	۱۵۷	۳.۴۰۱۳	۴.۲۱۷	۱۵۶	.۰۰۰
پویایی اجتماعی	۱۵۸	۳.۱۲۰۳	۱.۱۶۰	۱۵۷	.۰۰۸
کمال گرایی	۱۵۸	۳.۱۰۷۶	۱.۲۹۵	۱۵۷	.۶۹۷
کرامت انسانی	۱۵۶	۳.۱۱۵۴	۱.۲۳۸	۱۵۵	.۰۰۱

همان طور که ملاحظه می شود، معنی داری مربوط به شاخص های رهبری، پویایی اجتماعی و کرامت انسانی از معنی داری در سطح آلفای ۰.۵ درصد کوچک تر است، بدین معنی که با ضریب اطمینان ۹۵ درصد تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی دار است. اما معنی داری مربوط به شاخص کمال گرایی از معنی داری در سطح آلفای ۰.۵ درصد بزرگ تر می باشد و آن بدین معنی است که بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط، معنی دار نیست.

جدول شماره ۱۰: نتایج حاصل از آزمون t یک متغیره و معنی داری مؤلفه های فرهنگ تحول گرا

شاخص	تعداد	میانگین	t	درجه آزادی	معنی داری
ارزش مداری	۱۵۸	۳.۰۴۴۳	.۵۲۲	۱۵۷	.۶۰۲
هدف مداری	۱۵۸	۳.۲۵۹۵	۲.۶۷۰	۱۵۷	.۷۶۸
چشم انداز	۱۵۸	۳.۲۸۴۸	۳.۳۶۰	۱۵۷	.۶۳۱

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، معنی‌داری گویه‌های مربوط به شاخص‌های ارزش مداری، هدف مداری و چشم انداز از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۵ درصد بزرگ‌تر است، بدین معنی تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی‌دار نیست.

جدول شماره ۱۱: نتایج حاصل از آزمون t یک متغیره و معنی‌داری مؤلفه‌های فرهنگ قانون‌گرا

شاخص	تعداد	میانگین	t	درجه آزادی	معنی‌داری
نظامات مدون	۱۵۷	۳.۰۵۱۰	.۶۰۲	۱۵۶	.۶۴۸
انسجام و یکپارچگی	۱۶۰	۲.۵۹۳۸	-۴.۶۶۹	۱۵۹	.۵۵۲
ضابطه‌مندی	۱۵۸	۲.۸۲۲۸	-۲.۰۳۰	۱۵۷	.۰۴۴
فرایندهای منطقی	۱۵۷	۳.۳۰۵۷	۳.۳۷۲	۱۵۶	.۶۶۷

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، معنی‌داری مربوط به شاخص‌های نظامات مدون، انسجام و یکپارچگی و فرایندهای منطقی از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۵ درصد بزرگ‌تر است، بدین معنی که با ضریب اطمینان ۹۵ درصد تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی‌دار نیست. اما معنی‌داری مربوط به شاخص ضابطه‌مندی از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۵ درصد کوچک‌تر می‌باشد و آن بدین معنی است که بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط، معنی‌دار است.

۳- بررسی نتایج حاصل از آزمون فریدمن

جدول شماره ۱۲: نتایج حاصل از آزمون فریدمن

رتبه میانگینی	نوع فرهنگ
۳.۴۵	فرهنگ مکتبی
۳.۱۳	فرهنگ تعالی‌گرا
۲.۷۹	فرهنگ قانون‌گرا
۲.۷۷	فرهنگ آرمان‌گرا
۲.۷۰	فرهنگ تحول‌گرا

همان طور که ملاحظه می شود از نظر رتبه بندی، فرهنگ مکتبی با رتبه میانگینی ۳.۴۵ بیشترین نمره در رتبه اول و بعد از آن به ترتیب فرهنگ تعالی گرا با رتبه میانگینی ۳.۱۳، فرهنگ قانون گرا با رتبه میانگینی ۲.۷۹، فرهنگ آرمان گرا با رتبه میانگینی ۲.۷۷ و فرهنگ تحول گرا با رتبه میانگینی ۲.۷۰ در رتبه دوم تا پنجم قرار دارند.

نتیجه گیری

الف- نتایج آمار توصیفی مؤلفه های فرهنگ سازمانی به ترتیب اولویت در اینجا یافته های تحقیق در رابطه با الگوی تحقیق به تفکیک و ترتیب ابعاد و به ترتیب اهمیت و اولویت آن ها از دیدگاه نمونه آماری در قالب جدول زیر ارائه می شود.

جدول شماره ۱۳: مؤلفه های ۱۹ گانه فرهنگ سازمانی به ترتیب اولویت

ردیف	نوع فرهنگ	عنوان مؤلفه	میانگین	رتبه
۱	فرهنگ مکتبی	ولایت مداری	۳.۹۵	۱
۲	فرهنگ تعالی گرا	رهبری	۳.۸۳	۲
۳	فرهنگ مکتبی	تکلیف گرایی	۳.۷۴	۳
۴	فرهنگ مکتبی	شهادت طلبی	۳.۱۰	۴
۵	فرهنگ قانون گرا	ضابطه مندی	۳.۰۴	۵
۶	فرهنگ مکتبی	دشمن ستیزی	۳.۰۲	۶
۷	فرهنگ تعالی گر	کرامت انسانی	۳.۰۰	۷
۸	فرهنگ تعالی گر	پویایی اجتماعی	۲.۹۸	۸
۹	فرهنگ تحول گرا	نوشوندگی	۲.۸۶	۹
۱۰	فرهنگ آرمان گرا	هدف مداری	۲.۸۲	۱۰
۱۱	فرهنگ آرمان گرا	ارزش مداری	۲.۸۰	۱۱
۱۲	فرهنگ قانون گرا	فرآیند های منطقی	۲.۷۹	۱۲
۱۳	فرهنگ تعالی گر	کمال گرایی	۲.۷۲	۱۳
۱۴	فرهنگ آرمان گرا	چشم انداز	۲.۷۱	۱۴

۱۵	۲.۶۹	نظامات مدون	فرهنگ قانون گرا	۱۵
۱۶	۲.۶۸	خطر پذیری	فرهنگ تحول گرا	۱۶
۱۷	۲.۶۷	مزیت آفرینی	فرهنگ تحول گرا	۱۷
۱۸	۲.۶۵	انسجام و یکپارچگی	فرهنگ قانون گرا	۱۸
۱۹	۲.۶۱	دانایی محوری	فرهنگ تحول گرا	۱۹

همان‌گونه که در جدول شماره ۱۳ مشاهده می‌کنیم، مؤلفه‌های فرهنگ مکتبی بالاترین رتبه را در بین مؤلفه‌های سایر فرهنگ‌ها به خود اختصاص داده است. همچنین در بین مؤلفه‌های این فرهنگ، مؤلفه (شاخص) ولایت مداری بالاترین امتیاز و دشمن ستیزی پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده است. در بین شاخص‌های فرهنگ تعالی‌گرا مؤلفه رهبری بالاترین امتیاز و مؤلفه کمال‌گرایی پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده است. در بین شاخص‌های فرهنگ آرمان‌گرا شاخص هدف‌مداری بالاترین امتیاز و مؤلفه چشم انداز پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده است.

در بین شاخص‌های فرهنگ قانون‌گرا مؤلفه ضابطه‌مندی بالاترین امتیاز و مؤلفه انسجام و یکپارچگی پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده است. همچنین در بین شاخص فرهنگ تحول‌گرا شاخص نوشوندگی بالاترین امتیاز و مؤلفه دانایی محوری پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده است. در بین تمامی مؤلفه‌ها بالاترین نمره به ولایت‌مداری اختصاص یافته است. همچنین مؤلفه دانایی محوری پایین‌ترین نمره را کسب کرده است.

ب- نتایج ناظر بر سؤال‌های تحقیق

۱- سؤال اصلی: شاخص‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه جامع امام حسین(ع) کدام است و چه تأثیری بر رفتار پایوران وظیفه دارد؟
در پاسخ به این سؤال، تلاش شد که با توجه به مبانی دینی و ارزش‌های اسلامی و انقلابی و اهتمام به تحقق انتظارات حضرت امام(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله العالی)، برای فرهنگ سازمانی دانشگاه، شاخص‌هایی تبیین گردد که از توانایی و قابلیت بالایی برای شناخت برخوردار باشد. در این رابطه پنج نوع فرهنگ سازمانی: مکتبی، تحول‌گرا، تعالی‌گرا، آرمان‌گرا و قانون‌گرا، به همراه ۱۹ شاخص (که همان مدل مفهومی می‌باشد) تبیین شد که همان‌الگوی مفهومی تحقیق می‌باشد. در خصوص تأثیرپذیر

بودن یا نبودن شاخص های فرهنگ سازمانی بر رفتار سربازان یافته ها از نتایج نشان می دهد که معنی داری گویه های مربوط به شاخص های ولایت مداری، تکلیف گرایی، دشمن ستیزی، شهادت طلبی، کرامت انسانی، رهبری، پویایی اجتماعی و ضابطه مندی از معنی داری در سطح آلفای ۰.۰۵ درصد کوچکتر است بدین معنی که با ضریب اطمینان ۹۵ درصد تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی دار است، این مطلب نشان می دهد که مؤلفه های ذکر شده بر رفتار پایوران وظیفه تأثیر داشته است. همچنین نتایج نشان می دهد که معنی داری گویه های مربوط به شاخص های نوشوندگی، خطرپذیری، دانایی محوری، مزیت آفرینی، کمال گرایی، ارزش مداری، هدف مداری، چشم انداز، انسجام و یکپارچگی، فرآیندهای منطقی و نظامات مدون از معنی داری در سطح آلفای ۰.۰۵ درصد بزرگتر است. بدین معنی تفاوت (بین میانگین محاسبه شده و گزینه متوسط) معنی دار نیست، این مطلب نشان می دهد که مؤلفه های ذکر شده بر رفتار پایوران وظیفه تأثیر گذار نبوده است.

۲- اولین سؤال فرعی: نوع فرهنگ سازمانی غالب در دانشگاه جامع امام حسین (ع) کدام است؟

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون فریدمن، اولویت بندی فرهنگ ها به این قرار می باشد که فرهنگ مکتبی با رتبه میانگینی ۳.۴۵ بیشترین نمره در اولویت اول، فرهنگ تعالی گرا با رتبه میانگینی ۳.۱۳ اولویت دوم، فرهنگ قانون گرا با رتبه میانگینی ۲.۷۹ اولویت سوم، فرهنگ آرمان گرا با رتبه میانگینی ۲.۷۷ اولویت چهارم و فرهنگ تحول گرا با رتبه میانگینی ۲.۷۰ در اولویت پنجم قرار دارد. بنابراین فرهنگ غالب همان فرهنگ مکتبی می باشد.

۳- دومین سؤال فرعی: میزان اهمیت هر یک از شاخص های فرهنگ سازمانی حاکم در دانشگاه جامع امام حسین (ع) چقدر می باشد؟

بر اساس یافته ها و نتایج تحقیق، در بین پایوران وظیفه شاخص های ولایت مداری، تکلیف گرایی و رهبری از اهمیت زیاد؛ شهادت طلبی، پویایی اجتماعی، کرامت انسانی، ضابطه از اهمیت متوسط و شاخص های نوشوندگی، دانایی محوری، مزیت آفرینی،

کمال‌گرایی، ارزش‌مداری، هدف‌مداری، چشم‌انداز محوری، فرآیندهای منطقی، نظامات مدون، انسجام و یکپارچگی، خطرپذیری از اهمیت کمی برخوردار می‌باشند.

۴- سومین سؤال فرعی: میزان تأثیر هر یک از شاخص‌های فرهنگ سازمانی حاکم در دانشگاه جامع امام حسین(ع) چقدر می‌باشد؟

بر اساس داده‌ها؛ شاخص‌های ولایت‌مداری، تکلیف‌گرایی، دشمن‌ستیزی، شهادت‌طلبی، کرامت‌انسانی، رهبری، پویایی اجتماعی و ضابطه‌مندی در حد متوسط بر رفتار پایوران وظیفه تأثیر گذار بوده و شاخص‌های نوشوندگی، خطرپذیری، دانایی محوری، مزیت‌آفرینی، کمال‌گرایی، ارزش‌مداری، هدف‌مداری، چشم‌انداز، انسجام و یکپارچگی، فرآیندهای منطقی و نظامات مدون تأثیری بر رفتار پایوران وظیفه نداشته‌اند.

کتابنامه:

منابع فارسی

- ۱- اعرابی، سید محمد(۱۳۹۰)، مدیریت رفتار سازمانی، مجموعه مقالات مدیریت، جلد سوم، چاپ اول، تهران: انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی.
- ۲- احمدی، مسعود(۱۳۸۶)، مدیریت رفتار سازمانی(اصول، مبانی، نظریه ها و مفاهیم کاربردی)، تهران: انتشارات کوهسار.
- ۳- رابینز، استیفن(۱۳۶۹)، مبانی رفتار سازمانی، ترجمه دکتر قاسم کبیری، چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۴- زارعی متین، حسن(۱۳۸۸)، مدیریت رفتار سازمانی پیشرفته، چاپ اول، تهران: انتشارات آگاه.
- ۵- سلطانی، محمد رضا(۱۳۸۹)، طراحی و تبیین الگوی مدیریت فرهنگ سازمانی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، رساله دکترا، تهران: دانشگاه جامع امام حسین(ع).
- ۶- شاین، ادگار(۱۳۸۳)، فرهنگ سازمانی، ترجمه دکتر محمد ابراهیم محجوب، چاپ اول، تهران: انتشارات فرا.
- ۷- طوسی، محمد علی(۱۳۷۲)، فرهنگ سازمانی، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- ۸- قرارگاه تحول و تعالی سپاه، دفتر خود ارزیابی شایستگی های پاسداری(۱۳۹۰)، معاونت فرهنگی و تبلیغات نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- ۹- مشبکی، اصغر(۱۳۸۰)، مدیریت رفتار سازمانی، ترمه، تهران: چاپ دوم.
- ۱۰- نائینی، علی محمد(۱۳۸۹)، در آمدی بر مدیریت فرهنگی، انتشارات ساقی.

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی دانشکده و پژوهشکده دفاعی (دافوس)

سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۱۱۴-۸۹

راهبرد دریایی و جمهوری اسلامی ایران

اسماعیل غلامحسینی^۱

بشیر کلاری^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۲۵

چکیده

نگرش و اراده یک ملت برای حضور قدرتمند در دریا، به منظور بهره‌مندی از منابع آن به واسطه رویکرد دریایی می‌باشد. تأثیر رویکرد دریایی در توسعه ملی و پیشرفت اقتصادی کشورها امری بدیهی است. اتخاذ راهبرد دریایی و شرکت در اقتصاد جهانی از طریق دریا، برای کشورهای حاشیه دریا امری مسلم و گریز ناپذیر است، در بیان مسأله این مقاله به واسطه واقع شدن جمهوری اسلامی ایران در یک منطقه حساس و راهبردی و به علت ارتباط با دریاهای راهبردی جهان، یکی از واحدهای سیاسی است که به ناچار می‌باید در ارایه برنامه‌ها و طرح‌های خود، به راهبرد دریایی اتکاء ویژه داشته باشد. ویژگی راهبرد مرزهای آبی جمهوری اسلامی ایران و دلایل لزوم اتخاذ راهبرد دریایی در تحول همه جانبه نیز کلام پایانی این تحقیق است.

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین(ع)؛

۱- دانشجوی دکتری دانشگاه جامع امام حسین(ع).

کلید واژه‌ها: راهبرد دریایی، خلیج فارس، دریای خزر، جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه

«دریا برای یک کشور، یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی است. فواید دریا برای یک کشور و یک ملت، فواید راهبردی است؛ فواید بزرگ و کلان است.» مقام معظم رهبری (http://hamshahrionline.ir-1391)

همان‌گونه که زمان جزو لاینفک تاریخ است، مکان نیز جزو جدایی ناپذیر جغرافیا است. (لوسیون کارلسون) موقعیت‌های جغرافیایی مناسب، دارای مزیت نظامی هستند، حال آن که موقعیت‌های نامناسب، به ناامنی میدان می‌دهند. (کالینز، ۱۳۸۴: ۱۷)

موقعیت جغرافیایی، به‌عنوان یکی از عوامل و عناصر جغرافیایی، بر زندگی جوامع بشری، تأثیرات متفاوتی می‌گذارد. موقعیت‌های جغرافیایی در سیاست جهانی و ناحیه-ای، به‌وسیله تجارت ملّی، برخورد فرهنگ‌ها، ایجاد و گسترش راه‌ها و خطوط مواصلاتی، دفاع ملّی، ایجاد پایگاه‌های نظامی و صلح جهانی مؤثر است، اما تأثیرات و ارزش‌های آن، همیشگی و پایدار نیست؛ بلکه به موازات تکامل و گسترش فن‌آوری، تنش‌های جهانی برای تغییرات عوامل حکومتی، نقش‌ها و ارزش‌های کلّی، دگرگون می‌شود. (شکوئی، ۱۳۶۴: ۲۴۲)

در سالیان اخیر؛ تأثیر سازنده یا بازدارنده عوامل جغرافیایی و شرایط اقلیمی و زیست محیطی در توسعه اقتصادی کشورها مورد توجه جغرافی‌دانان، مورخان، انسان‌شناسان، زیست‌شناسان، جامعه‌شناسان و اقتصاددانان قرار گرفته است. از ابتدای تاریخ بشر تا آینده قابل پیش‌بینی، نیروی عظیم جغرافیا در بروز نابرابری جهانی تأثیری نیرومند داشته و خواهد داشت، زیرا میزان برخورداری جوامع انسانی از عوامل مساعد جغرافیایی، ناهمگون است. (محمودی، ۱۳۹۱: ۱)

موقعیت راهبردی، موقعیتی است که به صورت بالقوه، قدرت کنترل جهانی را به دارنده آن بدهد. (شکوئی، ۱۳۶۴: ۲۴۵) به عبارت دیگر، به‌گونه‌ای باشد که حوادث آن، بازتاب‌های منطقه‌ای، قاره‌ای و یا جهانی باشد و یا نقطه‌ای باشد که بتواند به‌عنوان مرکز ارتباطی و یا تمرکز نیروهای نظامی و استحکامات دفاعی، مورد استفاده قرار گیرد، یا مانند پایتخت‌ها، نقطه مرکزی ارتباطات کشوری و مرکز قدرت حکومت باشد.

دریاها و اقیانوس‌ها، موقعیت‌هایی هستند که هم در قدرت ملی و سیاست خارجی کشورها تأثیر دارند و هم در راهبرد دفاعی، به نحوی مورد توجه قرار می‌گیرند. در نتیجه، موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی آن، روز به روز اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. تاریخ نشان داده است که ضعف در دریا نه تنها فرصت‌های تاریخی را از هر کشوری سلب کرده، بلکه تهدیدهای جدی را تحمیل کرده است. از این رو، در جهان کنونی سهولت تحرک در دریا و سیادت دریایی مافوق قدرت قاره‌ای محسوب می‌شوند. در حال حاضر بیش از نیمی از مردم دنیا در کنار دریاها و یا به فاصله چند کیلومتری از کنار دریاها زندگی می‌کنند و این که بیشترین منابع شناخته شده غذایی (پروتئینی) موجود در دریاها، قادر به تغذیه بیش از پنج برابر جمعیت فعلی جهان است در حالی است که امروز بیش از یک چهارم جمعیت جهان از نظر تغذیه، زیر خط فقر زندگی می‌کنند. (ماهنامه بندر و دریا، ۱۳۸۶: ۸۱)

برخلاف قدرت زمینی و هوایی که صرفاً دارای تعریفی نظامی می‌باشند، قدرت دریایی را نمی‌توان از اهداف ژئواکونومیک جدا کرد و علاوه بر قدرت نظامی؛ کشتیرانی، ناوگان تجاری، عملیات بندری، منابع زیرآبی، شیلات و همچنین تبادلات اقتصادی و ارتباطات در محیط سیال دریا را نیز در برمی‌گیرد. عواملی چون: منابع طبیعی دریایی، وضعیت اقلیمی و زیست محیطی، موقعیت و گستره جغرافیایی، جمعیت ساحل‌نشین، وسعت و هندسه نوار ساحلی، خلیقات و روحیات ملی مردم، نوع حاکمیت، ویژگی جمعیتی و اراده مردم برای حضور در دریا، گسترش نفوذ در صحنه قدرت بین‌المللی و مشارکت در اقتصاد جهانی و قدرت اقتصادی، نظامی، علمی، فرهنگی بر قدرت دریایی و میزان جذب در روند جهانی سازی، تأثیرگذارند و نقشی پویا را در یک اقتصاد قدرتمند ایفا می‌کنند. در دنیای امروز، دریا برای ملت‌ها عامل مهم زندگی است و هیچ کشور دارای ساحل نیست که منافعی در دریا نداشته باشد. ۳۰ درصد از مرزهای کشور جمهوری اسلامی ایران را مرزهای آبی تشکیل می‌دهند و این موضوع فرصت خوبی برای بهره برداری از دریاها برای ایران فراهم کرده است. (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۱: ۴۲)

بیان مسأله

جمهوری اسلامی ایران به واسطه واقع شدن در یک منطقه حساس و راهبردی و به علت ارتباط با دریا‌های راهبردی جهان و حتی دریای بسته خزر، یکی از واحدهای سیاسی است که به ناچار در ارایه برنامه‌ها و طرح‌های خود، باید در مقوله خارجی و داخلی، دارای اهداف مشخص و راهبرد مدوّن باشد.

موقعیت ویژه جغرافیایی - راهبردی، در اختیار داشتن نیمی از سواحل ارزشمند خلیج فارس و تقریباً تمامی دریای عمان و اشراف ایران بر کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و همچنین ارزش یافتن روزافزون منطقه دریای خزر، و این‌که دریاها و ارتباط با آب‌های آزاد در تثبیت توان و قدرت ملی کشورها، نقش بی‌بدیلی خواهد داشت، ایجاب می‌کند، بهره‌گیری از راهبرد دریایی در تصمیم‌گیری‌های کلان، سرلوحه اقدام‌های مسئولان و مدیران طراز اول کشور باشد. پرواضح است که در دنیای امروز، دریاها یا آب‌ها، به ویژه آب‌های بین‌المللی، نقش بسیار ارزشمندی در تأمین امنیت جهانی و کسب قدرت دارند. در حقیقت آن کسی که بیشتر بر دریا تسلط دارد، به همان اندازه دارای قدرت افزون تری است.

جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر، به دلیل تغییرات ژئوپلیتیکی در آسیای میانه و واقعیات راهبردی در خلیج فارس و دریای عمان، داشتن قریب به ۳۰۰۰ کیلومتر مرز آبی و سواحل طبیعی متنوع و به جهت در اختیار داشتن منابع سرشار نفت، گاز، معادن گوناگون و نقش ارتباطی خود، نیاز شدید به اولویت دادن به سیاست بحری برای ایجاد و حفظ قدرت درجه اول منطقه‌ای در مناطق آبی (خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر) به‌ویژه در برابر کشورهایی مانند پاکستان، هند، ترکیه، عراق، عربستان، آذربایجان، قزاقستان و غیره دارد.

این مهم باید جزو ضرورت‌های پایه‌ای و اصلی طرح‌های بلندمدت دفاعی، نظامی، سیاسی و اقتصادی کشور ما باشد، زیرا دستیابی به قدرت بحری، نه تنها ایران را از اهداف راهبردی خود باز نمی‌دارد، بلکه عملاً با توسعه و ترقی که چنین سیاستی در بر دارد، موجبات تقویت دفاع از مرزهای آبی ایران و به ویژه در سواحل جنوبی را باعث خواهد شد. زیرا تمامی قدرت‌های بحری، همیشه یک قدرت بزرگ بری نیز محسوب

می‌شوند، در حالی که هیچ‌گاه یک قدرت بزرگ برّی به عنوان یک قدرت بزرگ بحری، تلقی نمی‌شود.

البته در پیش گرفتن سیاست توجّه و استفاده حداکثری از نقش دریا در ارایه یک راهبرد برتر، نیاز به جهش عمومی و هماهنگی در تمامی زمینه‌های اداری، سیاسی و اقتصادی دارد که لازمه آن همّت مسؤولان ذی ربط، در تدوین راهبرد دریایی در ابعاد کلان می‌باشد. بنابراین مسأله اصلی در مقاله حاضر، فقدان دیدگاه بحری از سوی مدیران و تصمیم گیرندگان اصلی کشور و تأثیر حداقلی دریا در تصمیمات مهم نظام است که در این تحقیق به بررسی و تبیین نقش دریا و به کارگیری راهبرد دریایی در تصمیم گیری‌های ملی جمهوری اسلامی ایران به عنوان جان کلام و بیان مسأله این مقاله طرح می‌گردد.

نوع و روش تحقیق

نوع تحقیق کاربردی و توسعه‌ای و روش پژوهش در این مطالعه به صورت توصیفی - تحلیلی است و شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از آثار مکتوب و حضور میدانی نگارنده از طریق مشاهده مکرر حوزه‌های آبی ایران به رشته تحریر در آمده است.

اهداف تحقیق

الف- هدف اصلی

دریا یک سرمایه ملی است و شناخت و دستیابی به جایگاه واقعی دریا در تصمیم‌سازی‌ها و تدوین راهبردهای کلان جمهوری اسلامی ایران، یک ضرورت ملی است.

ب- اهداف فرعی

- (۱) تبیین جایگاه راهبردی و ژئوپلیتیک دریاها و تأثیر آن در تحول و پیشرفت دولت-های مرتبط با منابع آبی؛
- (۲) تبیین ارتباط با دریا و افزایش توان ملی در به کارگیری راهبرد دریایی در جمهوری اسلامی ایران؛
- (۳) تبیین تأثیر قدرت دریایی در افزایش قدرت ملی با بهره‌گیری از راهبرد دریایی در برنامه ریزی‌های کلان کشور.

سؤال تحقیق

راهبرد دریایی، چه تأثیری در ارتقای تصمیم‌گیری‌های ملی و کلان و همچنین افزایش توان ملی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

فرضیه تحقیق

به نظر می‌رسد عدم بهره‌گیری از راهبرد دریایی در سیاست‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌های اجرایی، ملی و کلان جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند در زمینه‌های اقتصادی و بازرگانی، سیاسی، نظامی و امنیتی، چالش‌های جدی در آینده برای کشور را ایجاد نماید.

مبانی نظری

واژه «استراتژی» که اکنون در زبان فارسی از آن به «راهبرد» تعبیر می‌شود، مفهومی است که از عرصه‌ی نظامی نشأت گرفته و بعداً در سایر عرصه‌ها از جمله اقتصاد، تجارت و به ویژه عرصه سیاست و مملکت داری از کاربرد زیادی برخوردار شده است. (hamshahrionline.ir-1392)

با گذشت بیش از ۱۲۰ سال از انتشار کتاب معروف آلفرد ماهان «تأثیر قدرت دریایی بر تاریخ ۱۶۶۰-۱۷۸۳»، اعتقاد به قدرت جادویی نیروی دریایی در سیاست‌های جهانی، همچنان درون مایه اصلی تفکر ژئواستراتژیک قدرت‌های بزرگ و رو به رشد را تشکیل می‌دهد. مطابق با این تفکر مرسوم، قدرت‌های بزرگ ناگزیر به برخورداری از نیروی دریایی مدرن و مجهز با استعداد بالایی برای تفوق بر سایر قدرت‌ها هستند. اگرچه برای مدت کوتاهی این نحوه‌ی تفکر با اشتیاق به جهانی شدن‌های ارتباطاتی و مالی به حاشیه رانده شد، اما افراد آگاه‌تر به زودی دریافتند که فشرده شدن زمان و مکان نه تنها از اهمیت نیروی دریایی نکاسته، بلکه توجه دوباره به آن را تشویق می‌کند. (کیانپور، ۱۳۹۱: ۲)

به عقیده نظریه‌پرداز «قدرت دریایی»، دریادار آلفرد تاینر ماهان؛ ویژگی‌هایی که یک ملت را «در دریا» و «به وسیله دریا» قدرت‌مند می‌سازند، افزایش توان اقتصادی و میزان

مشارکت جهانی را نیز به همراه دارند. به عبارت دیگر، قدرت دریایی و توانایی شراکت در تحولات جهانی دارای مؤلفه‌های یکسانی هستند و از یکدیگر تفکیک ناپذیرند. هر دو اندیشه به صورت هم افزا دارای تأثیر متقابل بر یکدیگرند. دریا سالار ماهان، ابداع کننده راهبرد دریایی در اوایل قرن حاضر می‌گوید: «اقیانوس‌های کره زمین، حبابی پر آب هستند که سه چهارم جدار زمین را پوشانیده‌اند، هر کشور و یا ائتلافی از کشورها که قدرت فرماندهی بر این دریاهای بزرگ را داشته باشد، می‌تواند ثروت دنیا را کنترل کند و از این طریق بر کره زمین مسلط شود.» (کامران، ۱۳۸۱: ۵۹۲)

آلفرد تایر ماهان معتقد بود که قدرت های اقیانوسی همیشه دست بالا را خواهند داشت. او فضا های دریایی و اقیانوسی را در شکل‌گیری قدرت دریایی و تولید قدرت جهانی و کنترل و محاصره قدرت بری مؤثر می‌داند. چهار جنبه فضایی - جغرافیایی در سطح کره زمین بر شکل‌گیری تفکر ژئوپلیتیکی ماهان تأثیر گذاشت. (اعظمی، فرشته منش، ۱۳۹۱: ۳)

۱- گستردگی و پیوستگی بدنه‌های آب در سطح کره زمین که می‌توانست به شکل - گیری یک سیستم پیوسته متحرک بر سطح آن کمک کند؛ ۲- وجود پهنه خشکی یک دست و بدون دسترسی به آب‌ها در خشکی اوراسیا که فقط از طریق اقیانوس منجمد شمالی به اقیانوس‌های جهان راه داشت؛ ۳- وجود زبان‌ها و لبه‌ها (کرانه‌های) خشکی و متصل به آب‌ها در حاشیه اوراسیا شامل اروپا، جنوب اروپا و جنوب شرق آسیا و غیره؛ ۴- وجود موقعیت‌های گسسته خشکی، مجزا از اوراسیا و در داخل آب‌ها، شامل سه مجموعه ژاپن، انگلیس و امریکا. (اعظمی، فرشته منش، ۱۳۹۱: ۳)

طرفداران مکتب دریایی تحت تأثیر افکار آلفرد ماهان، بر این باورند که کنترل دریاها در نهایت تصمیم‌گیری در خشکی را مشخص می‌سازد. به عقیده ماهان، کنترل دریا - که یک عامل تاریخی است - هیچ گاه به گونه‌ای نظام‌مند مورد درک و تفسیر قرار نگرفته است. (اسنادی، ۱۳۸۴: از سایت <http://bashgah.net>)

از سال ۱۹۲۸ که پرتغالی‌ها وارد خلیج فارس شدند، بحث ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک یا هیدروپلیتیک مطرح نبود، اما وقتی از فرمانده آن‌ها سؤال کردند که چرا وارد این منطقه شدید؟ گفت: هر کس این‌جا را داشته باشد، در حقیقت قدرت برتر جهانی است. بعد از سه دهه که این‌ها بودند، هلندی‌ها وارد شدند و نزدیک به سه دهه

آن‌جا مستقر شدند. بعد اسپانیایی‌ها وارد شدند و نزدیک به دو دهه و نیم حضور داشتند. پس از آن انگلیسی‌ها وارد شدند و حدود سه قرن یا کمی بیشتر در این منطقه حضور داشتند. الآن نزدیک به هفتاد سال است که امریکایی‌ها در منطقه حضور دارند. حضور این کشورها نشان می‌دهد که این منطقه می‌تواند قدرت‌آور باشد.

(<http://advar.com>- 1391)

اهمیت راهبردی دریاها

دریاها و اقیانوس‌ها حدود ۷۱ درصد یا (چیزی حدود سه/چهارم) سطح کره زمین را تشکیل می‌دهند و اطلاق کره آبی به این سیاره منظومه شمسی، بسیار منطقی‌تر به نظر می‌رسد. دریا یک سرمایه ملی است. به طور معمول در کشورهایی که از موهبت دریا برخوردارند و به درستی از آن استفاده می‌کنند، بزرگترین و راهبردی‌ترین شهرها با بهترین امکانات در کنار دریا احداث می‌شود.

پیشرفت در عرصه دریایی بیش از پنج قرن است که توان‌مندی جهانی را برای کشورهای پیشرو در این زمینه به ارمغان آورده است. رویکردهای جهانی نشان دهنده توجه کشورها به دریا به عنوان محور توسعه و اقتدار است. هم اکنون بیش از ۹۰ درصد تجارت جهانی از طریق دریاها و اقیانوس‌ها انجام می‌شود. بیش از ۸۰ درصد از شهرهای بزرگ دنیا کنار دریا هستند، به طوری که از ۲۰ شهر بزرگ دنیا تنها دو شهر کنار آب قرار ندارند. این در حالی است که با وجود مجاورت ایران با سه آبراهه مهم دریایی، از ۲۰ شهر بزرگ ایران فقط یک شهر بندری دیده می‌شود. (کاظمی، ۱۳۹۲: ۲)

بنابراین یک امر مسلم است، زیرا مردمی که از دریا دورند، فاقد یکی از مهم‌ترین مبادی ارتباطی با دنیای خارج خود هستند. اقتصاد این‌گونه ملت‌ها به سختی، آهستگی و کندی پیش می‌رود. دریا در رشد زندگی و اقتصاد ملت‌ها اهمیتی حیاتی دارد. منافع کشورهای صاحب دریا ارتباطی مستقیم با خواسته‌ها، نیازها، توانایی‌ها و فرهنگ آن‌ها دارد و در واقع، سیاست دریایی آن کشورها را عینیت می‌بخشد.

دریا به عنوان عرصه‌ای تعیین‌کننده برای کشورهایی که به آب‌های آزاد راه دارند، چنان اهمیتی دارد که هیچ ابزار و اهرمی قادر به جایگزینی آن نبوده و علیرغم ارایه نظرات مختلفی از سوی ژئوپلیتیسین‌های نامدار جهان در خصوص اهمیت فضا و خشکی، به نظر می‌رسد هیچ عاملی قادر به جایگزینی نقش دریاها و آب‌های آزاد

جهت توسعه دامنه حضور و نفوذ مستقیم توانمندی و اقتدار مستقیم کشورها نمی- باشد. (همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی، ۱۳۹۱: ۶)

به عقیده عمده کارشناسان و نظریه‌پردازان سیاسی و نظامی، در شرایط حاضر، بیش از ۱۵ نقطه راهبردی در این سیاره، وجود دارد که هر قدرتی این نقاط را در اختیار داشته باشد، به صورت عمومی بر کل جهان سیطره پیدا می‌کند.

این نقاط شامل مهم‌ترین تنگه‌ها، کانال‌ها، آبراهه‌ها، دماغه‌ها و جزایر دنیا می‌باشند که امنیت کشورها، صنعت اقتصاد، صادرات، واردات و... بخش زیادی از جهان را به خود وابسته کرده است. به طور مثال: کانال سوئز، ارتباط بین اقیانوس هند و اطلس را از طریق دریای احمر و مدیترانه برقرار می‌کند و یا تنگه هرمز که بخش عمده‌ای از انرژی سوختی کشورهای اروپای غربی، شرق آسیا و ژاپن و آمریکا از آن عبور می‌کند.

در شرایط کنونی، کشورهای بدون ساحل و یا محاط در خشکی، هیچ گاه زمینه ابراز وجود و قدرت در صحنه‌های بین‌المللی را کسب ننموده‌اند و به صورت جبری یا وابسته شدن به یک کشور برتر در همسایگی خود و یا اجاره بندر از کشورهای دیگر، ضعف طبیعی خود را تا حدی جبران می‌کنند، این حالت نیز با بروز کوچک‌ترین تنش در روابط بین دو کشور، به تعلیق در می‌آید و دولت محاط در خشکی، خسارت‌های جبران‌ناپذیری را متحمل می‌گردد.

در بیست ساله اخیر، مهم‌ترین و تازه‌ترین دگرگونی‌های ژئوپلیتیکی و راهبردی، بر روی قاره‌ها به وجود نیامده است، بلکه در فراسوی جو، افزایش ماهواره‌های نامریی تجسس و مخابراتی و افزایش فنآوری جنگ‌های نامرئی و جنگ ستارگان و در مرحله دوم نیز، ایجاد دگرگونی‌های بنیادی و با اهمیت که می‌تواند برای همیشه، جایگزین عوامل دیگر قدرت باشد، در زمینه دریاها و اقیانوس‌ها است. (آگاهی، ۱۳۶۸: ۱۱۷)

نخستین دگرگونی‌های در قالب ضمیمه کردن گستره‌های وسیع دریایی از سوی کشورهاست و دومین آن، دگرگونی ژئوپلیتیک و افزایش کشورهای بسیار کوچک در بیست سال گذشته بر صفحه جغرافیای سیاسی جهان است. (همان: ۱۱۷)

در شرایط حاضر و در دنیای پیچیده کنونی، نظریه‌پردازان بزرگ ژئوپلیتیک و تحلیل‌گران قدرت نظامی ملل معتقدند، دستیابی به قدرت تهاجمی و یا دفاع کلاسیک برای کشورهای حاشیه دریاها بدون فصل‌بندی واقعی ناوگان دریایی اعّمن از تجاری و

رزمی، امکان‌پذیر نیست، زیرا هدف جنگ‌های دریایی، به‌دست گرفتن خطوط و گره‌های مواصلاتی و ایزوله نمودن دشمن و در نهایت محاصره دریایی است و برنده واقعی و نهایی، طرفی است که دارای تحرک راهبردی بیشتر و تجهیزات کامل‌تر و افراد مجرب‌تر باشد. (کریمی پور، ۱۳۶۷: ۳۸)

هم‌اکنون بهره‌گیران اصلی در فعالیتهای دریایی، به‌طور عمده کشورهای صنعتی می‌باشند، اما برخی از کشورهای در حال توسعه نیز، به اهمیت جغرافیای دریاها و منافع اقتصادی، سیاسی و نظامی آن پی بردند و با افزایش سطح فرهنگ دریایی در این کشورها، نگرش به دریا جدی‌تر شده است.

امروزه رابطه نسبتاً مستقیمی بین توان ناوگان دریایی (اعم از تجاری یا نظامی) و توان صنعتی وجود دارد. به عبارت روشن‌تر، هرچه قدرت دریایی ملل، بیشتر باشد، درجه‌ی توسعه‌یافتگی آن نیز بالاتر است، شاید بتوان علت و ریشه صنعتی شدن کشورهای اروپایی و آمریکا و حتی خروج آن‌ها را از بن‌بست قرون وسطایی در بالا بودن سطح فرهنگ دریایی ملل آن و توسعه‌ی تدریجی فناوری دریایی و گسترش اکتشافات دریایی دانست.

رویکرد دریایی و ارتباط آن با توسعه

راهبرد دریایی و به کارگیری این تفکر در اهداف اقتصادی، سیاسی و نظامی، موفقیت در دستیابی به اهداف مورد نظر را در پی دارد. توان به‌کارگیری نیروی انسانی، ابزار، تجهیزات، قوانین و مقررات در حد فراگیر، در نهایت قدرت دریایی را به وجود می‌آورد. این تلقی منسجم از «قدرت دریایی» نشأت گرفته از شرایط خاص جهان پیشرفته امروز است.

جهانی سازی با محوریت قدرت دریایی، به عنوان نیروی محرکه رشد اقتصادی، نقشی شگرف را در توسعه انسانی و آرامش و ثبات جهانی ایفا می‌کند. با نگاهی گذرا به نقشه کشورهای، این حقیقت به خوبی آشکار می‌شود که دریا و مناطق ساحلی به بستر توسعه پایدار و انباشت سرمایه تبدیل شده‌اند. کانون‌های عمده ثروت ملل در کرانه‌ها قرار دارند و آمایش سرزمینی معطوف به مناطق ساحلی است. در تمام کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه و حتی توسعه نیافته که به دریا راه دارند، پایتخت سیاسی و یا پایتخت اقتصادی و یا هر دو (یا حداقل یک کلان شهر) در کنار دریا واقع شده‌اند.

گویی نیروی محرکه جهانی‌سازی، کانون‌های قدرت و زایش ثروت را به سمت دریا سوق داده است. (محمودی، ۱۳۸۹: ۷۵)

علاوه بر آن، مناطق ساحلی نسبت به مناطق قاره‌ای از جمعیت فزونتر و توسعه‌ی پایدارتری برخوردار هستند. بررسی‌های آماری ثابت می‌کنند که بین میزان توسعه یافتگی و تراکم جمعیتی مناطق یک کشور با فاصله از دریا، همبستگی معکوس و معنی داری وجود دارد. (محمودی، ۱۳۸۹: ۷۶)

در دنیای امروز، دریا برای ملت‌ها عامل مهم زندگی است و هیچ کشور ساحلی نیست که منفعی در دریا نداشته باشد این سیاست در قالب راهبرد دریایی تبیین می‌شود و اهداف اقتصادی، سیاسی و نظامی را به دنبال دارد. موفقیت در اهداف مورد نظر بستگی به توان به‌کارگیری نیروی انسانی، ابزار، تجهیزات و قوانین و مقررات در حد فراگیر دارد و قدرت دریایی را به وجود می‌آورد. این تلقی منسجم از «قدرت دریایی»، نشأت گرفته از ابعاد اصلی و اساسی جهان پیشرفته امروز است.

خلیج فارس و دریای عمان، محور ارتباطی ما بین قاره‌های آسیا در بخش‌های جنوبی، شبه قاره هند، شرق و جنوب شرقی، اروپا و آفریقا می‌باشد و به علت این که در خاورمیانه قرار گرفته، بر میزان اهمیت آن افزوده شده است. خاورمیانه با مجموعه متعددی از کشورهای عربی و غیر عربی، امکانات اقتصادی ویژه و بحران‌های همیشگی سیاسی، نظامی و فرهنگی، همواره جزو کانون‌های بحران‌خیز و مرکز ثقل تحولات جهانی بوده است. خلیج فارس و دریای عمان با استفاده از این قابلیت، توانایی اتصال به سایر سرزمین‌های بری و بحری را دارا می‌باشد. چنانچه با بهره‌مندی از این ویژگی خاص به اقیانوس هند، اقیانوس آرام، اقیانوس اطلس، دریای سرخ، دریای مدیترانه و دریای سیاه مرتبط می‌شود. این امر سبب شده تا خلیج فارس و دریای عمان به صورت سنتی و تاریخی حلقه ارتباطی بین شرق و غرب آسیا و سپس ماورای آن باشد. (صفوی، ۱۳۸۵: ۷)

بخشی از تفکر راهبردی ایران از این ایده سرچشمه می‌گیرد که دریا بر همه چیز فرمانروایی می‌کند. جای تعجیبی نیست که از زمان انقلاب اسلامی تاکنون، ایران در جهت تقویت راهبرد دریایی خود حرکت کرده است. (<http://www.irdiplomacy.ir>- 1391)

اما کشوری که بیش از یک/ سوم مرزهای آن ارتباط مناسب با آب‌های آزاد دارد، می‌باید به مراتب وضعیت بهتری داشته باشد.

ضعف کشور این است که استراتژی دریایی ندارد و بیشتر توجه آن بر روی خشکی‌ها است. در حالی که سواحل زیادی در کشور وجود دارد. (صفوی، ۹۱/۹/۲۵: مصاحبه حضوری)

مهم‌ترین مؤلفه دریاها، تجارت دریایی است. حدود ۹۰ الی ۹۵ درصد کالاهای جهان از طریق دریا جابه جا می‌شود، زیرا هر چقدر مسافت بیشتر و حجم کالاها نیز زیادتر باشد، قیمت جابه جایی آن نیز بیشتر است و جابه جایی دریایی آن مقرون به صرفه است. ضمن این که دو سوم کره زمین را آب فرا گرفته است و از طریق آب می‌توان به همه دنیا دسترسی پیدا کرد و نیازی به جاده و اتوبان و ریل راه آهن و ... ندارد. اگر یک کشتی ۵۰۰ هزار تنی که نفت بار می‌زند را بخواهیم با تریلی جابه جا کنیم، می‌دانید چطور می‌شود؟! اگر هر تریلی که ۱۸ الی ۲۰ تن بار حمل می‌کند، بخواهد بار این کشتی را حمل کند، فاجعه‌ای در حمل و نقل رخ می‌دهد. اگر ۵۰۰ هزار تن تقسیم بر ۲۰ شود، نتیجه ۲۵ هزار تریلی است. آیا این مقدار کامیون را می‌توان پیدا کرد که بار یک کشتی را حمل کنند. اگر طول هر کامیون را ۲۰ متر فرض شود طول ۲۵ هزار دستگاه کامیون می‌شود ۵۰۰ هزار متر و یا ۵۰۰ کیلومتر. یعنی باید از تهران تا انتهای اصفهان تریلی به خط کنید تا بتوانیم بار یک کشتی را جابه جا کرده، اینجاست که اهمیت ترانزیت دریایی آشکار می‌شود. اهمیت تجارت دریایی، واردات و صادرات به عنوان گلوگاه تجارت اقتصادی هر کشوری مطرح است و این تنها مختص کشور ایران نمی‌شود و شامل همه کشورهاست؛ بنابراین، شاه‌رگ اقتصادی جهان دریاها هستند.

(<http://www.irde.ir> - 1392)

در حال حاضر، آمایش درستی از نظر اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی نظامی در حاشیه مرزهای ساحلی، داخل دریا، جزایر و ... دیده نمی‌شود. جمعیت نیمه شمالی کشور افزون تر از نیمه جنوبی است. این در حالی است که اقتصاد ایران به ذخایر مناطق جنوبی و صادرات آن از طریق دریا وابسته است. نبود حتی یک کلان شهر در مناطق ساحلی برخوردار از منابع عظیم ثروت و در مقابل آن، تمرکز کلان شهرها در حاشیه برهوت کویر، شگفتی آور و تأمل برانگیز است. هر گاه صحبت از محرومیت و

عدم توسعه و وضعیت نامطلوب آمایش سرزمینی به میان می‌آید، ناخودآگاه مناطق جنوبی و دریایی تداعی می‌شوند. گرایش ملی نسبت به دریا، تنها منحصر است به گذران تعطیلات در کرانه‌های محدود و محصور در مجتمع‌های مسکونی واقع در نوار ساحلی دریای خزر و یا خرید کالاهای خانگی از چند جزیره در خلیج فارس نیست. به لحاظ تاریخی، هر دو دریا نام‌های ایرانی دارند، اما حضور قدرتمند در دریا و توسعه مناطق ساحلی، واقعیت‌های تاریخی را آشکارتر و مدعیان دروغین را شرمگین می‌کند. نوع رژیم غذایی و میزان بهره‌گیری از منابع غذایی دریایی و توسعه شیلات ملاک دیگری است از سرمایه‌گذاری در صنایع دریایی، توسعه ناوگان تجاری، به کارگیری فناوری‌های نوین دریایی و ارتباطات، توسعه بنادر، جلوگیری از موازی کاری، توسعه زیرساخت‌ها جهت حمل و نقل کالا از طریق معبر شمال- جنوب، ادغام مراکز آموزش دریایی و ... از جمله فعالیت‌هایی هستند که بر فضای زیستی و اقتصادی مناطق دریایی تأثیر می‌گذارند. (محمودی، ۱۳۸۹: ۸۰)

چگونگی گرایش به دریا، استقرار برخی ارگان‌ها و شرکت‌های دریایی و مراکز آموزشی دریایی و دیگر مراکز تصمیم‌گیری مرتبط با مسایل دریایی، صدها کیلومتر دورتر از دریا، شاهدهی دیگر بر این مدعا است. تراکم نسبی جمعیت در کل کشور ۴۶ نفر در هر کیلومتر مربع برآورد می‌شود، در حالی که تراکم نسبی جمعیت در چهار استان کرانه‌های جنوبی، ۲۶ نفر در هر کیلومتر مربع است. از این روی، چشم انداز بهره‌برداری بهینه از منابع و ذخایر طبیعی و فرصت‌های بالقوه این مناطق، مطلوب نیست. مقایسه‌ی میزان توسعه یافتگی مناطق واقع در کرانه‌های جنوبی و شمالی خلیج فارس، نیاز به هرگونه استدلال دیگری را برطرف می‌کند. (محمودی، ۱۳۸۹: ۸۰)

تمرکز جمعیت، ثروت و زیرساخت‌های اقتصادی در نیمه شمالی کشور، عدم توسعه و محرومیت مناطق جنوبی و کرانه‌ای، علی‌رغم وجود منابع عظیم ثروت و نبود توازن در بهره‌مندی از امکانات و فرصت‌های اقتصادی؛ باعث شده تا به مناطق دریایی صرفاً به عنوان پایانه‌های صادرات و واردات جهت بهره‌مندی مناطق مرفه نگریده شود. بنابراین به عنوان یک استثناء و بر خلاف مسیر تاریخ، قطب‌آن بین دریا و خشکی، به نفع خشکی سنگینی می‌کند. از این روی با اطمینان می‌توان گفت که دسترسی به دریا

برای توسعه لازم اما ناکافی است. از آن مهم‌تر اراده و رویکرد ملی به راهبرد دریایی است. (همان: ۸۰)

رابطه‌ی قدرت ملی و قدرت دریایی

برخورداری از امنیت ملی، نیازمند برخورداری از قدرت ملی است. نیروهای مسلح در کنار سایر ارکان قدرت ملی، نقشی اساسی در برقراری امنیت ملی ایفا می‌کنند. برخورداری از امنیت ملی در حوزه دریا، مستلزم برخورداری از قدرت دریایی است؛ جایی که به‌شدت متأثر از تفکر دولت مردان، سیاست‌های کلان کشور و اهداف ملی است. (<http://tufannews.com> -1392)

سواحل کشورهای پیشرفته دنیا، جزو فعال‌ترین و پردرآمدترین مناطق، و محل کسب منافع ملی آن‌ها محسوب می‌شوند. اهمیت دریا با کشف منابع انرژی و با توسعه و بهره‌برداری از آن‌ها هر روز افزون شده و آینده بشر را به جرأت می‌توان وابسته به بهره‌برداری صحیح و گسترده از دریاها دانست. اما رفته رفته با ورود فناوری ارتباطات و اطلاعات به عرصه‌های مختلف، صنعت کشتی‌سازی نیز از این فرایند بی‌نصیب نمانده و خود را با فناوری‌های روز دنیا تطبیق داده است.

دقت در قدرت جهانی انگلستان در قرن ۱۸ و ۱۹ و تا حدودی قرن بیستم میلادی، نشان می‌دهد که این کشور در بیشتر منازعاتی که منجر به درگیری نظامی شده موفق بوده است و جالب این‌که بیشتر درگیری‌ها، یا همه آن‌ها، خارج از جغرافیای انگلستان اتفاق افتاده است. (<http://www.javanonline.ir>-1391)

به تعبیر دیگر، قدرت جهانی این کشور بر قدرت دریایی استوار بوده و توانسته حدود دو قرن بر بیشتر ممالک شرقی سیطره یابد. اگرچه روح حاکم بر نظام جمهوری اسلامی ایران و محتوای سیاسی اسلام سلطه‌گری را تجویز نمی‌کند؛ اما تجربه انگلستان نشان می‌دهد برای گردن افرازی در عرصه جهانی نیاز به قدرت دریایی بدیهی و قطعی است. راه‌های دریایی در حقوق بین‌الملل امروز سهل‌ترین راه تعامل بین‌المللی نسبت به راه‌های هوایی و خشکی است، چرا که آب‌های بین‌المللی به صورت مشترک به رسمیت شناخته می‌شود؛ اما راه‌های هوایی می‌تواند به وسیله هر کشوری که آسمانش مورد استفاده قرار می‌گیرد مسدود شود. به تعبیر دیگر گذر از بیشتر آب‌های بین‌المللی نیاز به مجوز خاصی ندارد. (<http://www.javanonline.ir>-1391)

قدرت دریایی به تنهایی به دست نمی‌آید، بلکه نیازمند چهار بعد اساسی است. بعد اول، مسأله «باور» است، یعنی مسئولان و سیاست‌گذاران آن کشور به این باور برسند که کشورشان به قدرت دریایی نیازمند است. کشور ایران دارای چندین برهه و دوره قدرت دریایی بوده است. دوره اول زمان حکومت هخامنشیان است که ایران دارای قدرت دریایی زیادی بود که در یکی از حملات خود توانست کشور آتن و جنوب اروپا را به تصرف خود در آورد که ساخت فیلم ۳۰۰ به وسیله شرکت فیلم سازی هالیوود را می‌توان در جهت وارونه نشان دادن و عقده‌گشایی غربی‌ها از ایرانیان در این موضوع قلمداد کرد. قدرت دریایی ایرانیان ادامه داشت تا زمان حمله اعراب به ایران و افتادن قدرت به دست اعراب، که تا مدت‌های زیاد قدرت دریایی ایران در حدود ۹۵۰ سال به تحلیل و سیر قهقراپی رفت. اما با ظهور قدرت صفوی، دوباره ایران به قدرت دریایی توجه نشان داد، اما موضوع قدرت دریایی فقط به خلیج فارس و جنگ با پرتغالی‌ها با کمک دولت بریتانیا محدود شد. با این حال، با وجود ۲۰۰ سال حکومت صفوی، قدرت دریایی قابل‌اعتنایی به دست نیامد؛ اما عزم آن در سیاست‌مداران وجود داشت. بعد از آن تا مدت‌ها دوباره قدرت دریایی ایران تحت‌الشعاع ضعف حکومت مرکزی قرار گرفت. اما با ظهور نادرشاه، وی به دریانوردی توجه ویژه‌ای داشت به شکلی که دستور ساخت کارخانه کشتی‌سازی در بوشهر را داد که قرار بود چوب آن از شمال تهیه شود که با کشته شدن نادر، این حرکت او نیز به فراموشی سپرده شد. این مسأله در دوره قاجاریه نیز کماکان ادامه داشت تا این‌که با حمایت‌های سیاسی و نظامی امریکا قدرت نیروی دریایی در حکومت پهلوی دوم دوباره ساماندهی و تجهیز شد. البته عمده مأموریت نیروی دریایی رژیم شاهنشاهی، ایجاد امنیت برای صادرات نفت به کشورهای غربی و امریکا بود. اما در تاریخ معاصر، قدرت دریایی قوی و بلامنازعی در حوزه خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند نداشتیم. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و آغاز جنگ تحمیلی توجه به دریا و قدرت دریایی و بسط و گسترش آن در سطح منطقه و آب‌های بین‌المللی تحت‌الشعاع جنگ و هزینه‌های سرسام‌آور آن قرار گرفت و محقق نشد. در دوران بازسازی و دولت اصلاحات نیز این مسأله اساسی مغفول ماند تا این‌که در چند سال اخیر با تدابیر حکیمانه مقام معظم رهبری فرماندهی

کل قوا اهمیت این مسأله و لزوم پیگیری جهت دستیابی به قدرت بین‌المللی دریایی ایران آشکار شد. (نیروی دریایی ارتش، ۱۳۹۱: <http://www.aja.ir>)

پرداختن به موضوع موقعیت ژئوپلیتیکی، تاریخ قدرت دریایی، و قرار گرفتن ایران در موقعیت استراتژیک منطقه خاور میانه می‌تواند از جمله مباحث مقدماتی باشد که ذهن انسان را به اتخاذ، راهبردهای جدید و چشم اندازهای آتی رهنمون سازد.

خاستگاه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک ایران در درازای تاریخ، همواره مورد اهمیت بوده و از آن کشوری ساخته که به‌عنوان حلقه‌ی ارتباطی آب‌های سرد و گرم، آسیای میانه و اقیانوس هند و آسیا و اروپا، نقشی ماندگار دارد. (1392: <http://vadiehelahi.ir>)

اسپایکمن مانند مکیندر، روسیه را یک هارتلند یا سرزمین قلبی دانست و خاورمیانه، اقیانوس هند، خلیج فارس و دریای عمان را جزو مناطق کلیدی و تأثیرگذار بر دیگر نواحی جهان محسوب نمود. اسپایکمن در بخش دوم نوشتار خود با بررسی کشورهای که دارای مرزهای توأمان آبی و خاکی هستند، آنان را دارای توانمندی خاص دفاعی و تهاجمی نظامی معرفی کرد. او در پژوهش دیگری، مجدداً بر اهمیت این سرزمین‌ها و تأثیر آن در شکل‌گیری قدرت‌های بزرگ جهانی تأکید ورزید. (چمن‌کار، ۱۳۸۹: ۱۰)

ایران بین کشورهای منطقه‌ی خلیج فارس بیشترین جمعیت را دارا است. جمهوری اسلامی در تأمین امنیت پایدار منطقه، می‌تواند بیشترین نقش را داشته باشد، ضمن این که باید تلاش کنیم تا ضمن ایجاد ساز و کارهای امنیتی با در نظر گرفتن همکاری‌های دسته جمعی با کشورهای منطقه، توسعه این منطقه نیز پیگیری شود. (صفوی، ۱۳۹۱: مصاحبه)

اهمیت مرزهای آبی کشور

کشور ایران با توجه به جغرافیای موجود و ارتباط بسیار مناسب با دریا و منابع آبی ارزشمند، یک کشور دریایی با موقعیت جغرافیایی، مشخصات فیزیکی، وسعت دریایی سرزمینی، جمعیت، ویژگی‌های مردم و خط مشی دولت مردان می‌باشد. ارتباط با اقیانوس هند که از اهمیت بسیار بالایی در جهان برخوردار است و به‌واسطه این که این اقیانوس ۲۰ درصد سطح اقیانوس‌های جهان را تشکیل داده و سومین اقیانوس بزرگ جهان به حساب می‌آید و با دارا بودن ۶۸ میلیون کیلومتر مربع وسعت، نزدیک به ۲/۴ میلیارد نفر از جمعیت جهان در حاشیه‌ی این اقیانوس زندگی می‌کنند و نیز از ۹ تنگه مهم دریایی جهان ۴ تنگه مالاگا، هرمز، باب‌المندب و سوئز در نزدیکی این اقیانوس

واقع شده است، نقش و ارزش کشور ایران را به مراتب افزایش می‌دهد. (سیاری، ۱۳۹۱: از سایت <http://faternews.ir>)

برای کشوری دریایی مانند ایران که منافع، اقتصاد و امنیت آن با دریاها پیوند خورده است، برخورداری از راهبرد دریایی مناسب، حیاتی و الزامی است. به اعتقاد اسپایکمن، ایران با در اختیار داشتن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان، نقش برجسته پدافند بحری را در منطقه‌ای دارد که صحنه رقابت میان دول ابر قدرت شرق و غرب است. در این فرایند، تنگه‌ی هرمز مرکز ریملند بوده و بخش‌های شمالی، جنوبی، غربی و شرق ریملند را به یکدیگر پیوند داده است. کنترل بر این چهار بخش به منزله استیلا بر چهار ناحیه استراتژیک مختلف جهان است. سواحل ایران در خلیج فارس و دریای عمان با قرار گرفتن در منطقه‌ای از ریملند که در محاصره آب‌ها قرار دارد، امکان برخورد نظامی قدرت‌های بری و بحری را فراهم می‌کند. (اطاعت، ۱۳۷۶: ۳۳) اسپایکمن سرانجام نتیجه‌گیری نمود که هرکس بر ریملند حکومت کند، بر اوراسیا حاکم است و کسی که بر اوراسیا حاکمیت داشته باشد، بر جهان استیلا خواهد داشت و می‌تواند سرنوشت کره زمین را تعیین نماید. بدین ترتیب، ریملند با اهمیت فوق‌العاده در راهبردهای نظامی و اقتصادی ابر قدرت‌ها، همواره صحنه تقابل میان نیروهای بزرگ جهانی خواهد بود.

دریای عمان، خلیج فارس و دریای خزر به علت این که در مناطق حساس و راهبردی واقع شده‌اند، همواره در طول تاریخ، مورد طمع استعمارگران بوده‌اند و به همین جهت، حضور نظامی این کشورها در این منطقه و تنش در آنها، امری عادی است. این مناطق از نظر کشورهای منطقه و فرامنطقه‌ای، به علت منابع سرشار نفت، بازار مصرف یکصد میلیون نفری، واقع شدن در ابتدای راه‌های زمینی و قرار گرفتن در محل تماس دو ابرقدرت با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک آنها از گذشته‌های دور، موقعیت نظامی خاصی را احراز کرده‌اند.

خطوط مواصلاتی، سواحل مناسب، بنادر و جزایر حساس، سکوه‌های نفتی مهم و ذی‌قیمت، محدود بودن حوضه عملکرد از نظر عملیاتی، از ویژگی‌های بارز این مناطق دریایی ایران است که روز به روز وضعیت نظامی آنها را مهم‌تر جلوه می‌دهد. بنابراین، با توجه به این متغیرها و اهمیت اقتصادی آنها، بروز درگیری و تنش اجتناب‌ناپذیر و

سیاست و راهبرد مدوّن و منعطف در نظام جمهوری اسلامی ایران با استفاده از این ویژگی‌ها، غیرقابل انکار می‌باشد.

اهمیت خلیج فارس به دلایل زیر برای ایران مهم است: تمام نفت ایران از خلیج فارس و تنگه هرمز صادر می‌شود. بنابراین مهم‌ترین دلیل اهمیت خلیج فارس برای این صادرات نفت از این منطقه است. به این علت است که از دهه ۷۰ به بعد مقامات ایرانی اعلام کردند که این تنگه شاه‌رگ حیاتی ایران است، بنابراین سعی بر این است که همواره باز باشد. دلیل بعدی اهمیت خلیج فارس برای ایران، تجارت ۸۰ درصدی است که از این نقطه صورت می‌گیرد. دلیل سوم این که در دو-سه دهه اخیر ایران سرمایه‌گذاری‌های زیادی در جزایر و بنادر خلیج فارس انجام داده است که در مقایسه با قرن ۱۹ که از مناطق محروم به‌شمار می‌رفت، سرمایه‌گذاری‌ها باعث توجه بیشتر بین‌المللی و داخلی شده که اهمیت بیشتری پیدا کرده است. چهارمین دلیل اهمیت خلیج فارس برای ایران، وجود حوزه‌های نفتی و گازی ایران در این منطقه است عمده ذخایر نفتی ایران در خوزستان است. بزرگترین حوزه‌های گازی ایران نیز عبارتند از: پارس جنوبی که در وسط آب‌های خلیج فارس بین قطر و بوشهر، کنگان در بوشهر، جبرزین در قشم و سرخون در بندرعباس قرار دارند. اهمیت پنجم خلیج فارس برای ایران، وجود کارخانجات و صنایع بزرگ ایران از جمله صنایع فولاد، کشتی‌سازی، پالایشگاه‌ها و نیروگاه هسته‌ای در خلیج فارس است. اهمیت بعدی خلیج فارس برای ایران، مربوط به بعد نظامی و امنیتی است. خلیج فارس از جمله مناطقی است که نقش به‌سزایی در اتخاذ تصمیمات و مقابله با تهدیدات نظامی دارد. بنابراین خلیج فارس در ابعاد گوناگون همواره اولویت اول را در اتخاذ تصمیمات و اجرای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران داشته و دارد و در سطح بین‌المللی نیز از جمله مناطقی است که به علت موقعیت ویژه جغرافیایی و دارا بودن منابع فراوان نفتی و دریایی و برجستگی‌های راهبردی و ژئوپولیتیکی همواره از اهمیت خاصی برخوردار است و همچنان که بیان شد، به علت موقعیت ویژه خود چه در بعد سیاسی-اقتصادی و چه در بعد جغرافیایی-نظامی، یکی از کانون‌های بحران در دنیا نیز هست که البته با مدیریت صحیح و کارآمدی فعال و دیپلماسی پویا و قوی، می‌توان تهدیدها را در این منطقه و به خصوص منطقه‌ی خلیج فارس به فرصت تبدیل کرد. (متقی، ۱۳۹۱: ۲۸)

تا سال ۲۰۵۰ منطقه خلیج فارس کانون توجه و رقابت درون منطقه‌ای و جهانی خواهد بود. حدود ۳۹۲ میلیون نفر در این منطقه زندگی می‌کنند و این‌که، کشورهای پیرامون منطقه‌ی خلیج فارس طی ۱۰ سال گذشته بیش از صد میلیارد دلار سلاح خریدند و ذخیره کردند که همه این موارد نشان از توجه قدرت‌های بزرگ به این منطقه دارد. (صفوی، ۱۳۹۱: مصاحبه)

کشورهای منطقه‌ی خلیج فارس همان‌گونه که در اقتصاد بین‌المللی تأثیرگذار هستند، بر امنیت جهان نیز تأثیر ویژه‌ای خواهند گذاشت. (صفوی، ۱۳۹۱: مصاحبه)

دریای عمان نیز مسیر ورودی به تنگه هرمز و سرانجام خلیج فارس است. در واقع هر نیروی نظامی دریایی و یا پشتیبانی‌های دریایی و هوایی آن که متکی به آب‌های شمال دریای عمان، اقیانوس هند و آب‌های عقبه آن است، قبل از ورود به تنگه هرمز باید از مقابل این منطقه بگذرد. بر این اساس، تقویت بنیان‌های دفاعی و نظامی، این منطقه می‌تواند به تقویت بنیه‌ی دفاعی و نظامی خودی در درون خلیج فارس منجر شود، زیرا قابلیت درگیری و معطل سازی دشمن در سطوح عملیاتی و تاکتیکی را دارا می‌باشد. (کریمی و کلاری، ۱۳۹۱: ۳)

لزوم اتخاذ راهبرد دریایی در کشور

تأثیر مثلث طلایی قدرت دریایی ایران (یعنی سیادت دریایی کشور) بر مثلث طلایی حمل‌ونقل دریایی و اقتصاد جهانی که در منطقه اقیانوس هند شکل گرفته، به معنی ایجاد امنیت و آزادی دریانوردی برای ناوگان تجاری جمهوری اسلامی در منطقه شمال اقیانوس هند و حفظ منابع و صیانت از منافع راهبردی کشور در این منطقه خواهد بود. همچنین سیادت دریایی کشور بر آب‌های اقیانوس هند، می‌تواند ابزاری قدرتمند برای تأثیرگذاری بر اقتصاد و سیاست جهانی باشد. کسب و حفظ سیادت دریایی و صیانت از منافع راهبردی کشور در اقیانوس هند، مستلزم برخورداری از نیروی دریایی مقتدر و توانا به منظور حضور اثربخش و مداوم در آب‌های شمال اقیانوس هند است؛ جایی که استکبار جهانی منافع راهبردی خود را در آن جست‌وجو می‌کند؛ این میسر نیست مگر با رویکرد ملی به توسعه دریا محور و استقرار نیروی دریایی قدرت‌مند در منطقه. (سیاری،

۱۳۹۱: <http://hamshahrionline.ir>)

نظارت، کنترل و سلطه همه جانبه بر دریاهاى هفتگانه، خطوط حساس مواصلاتی دریایی، گلوگاه‌ها و تنگه‌های دریایی در دو بعد تجاری و نظامی، اصل حاکم در راهبرد دریایی است. تسلط بر دریاها مشتمل بر سطح، اعماق و فضای بالای دریاهاست. هر کشوری که بتواند با بهره‌گیری از فناوری برتر و عناصر دیگری که بر قدرت دریایی می‌افزاید (مانند علاقه‌مند کردن مردم به امور دریایی، موقعیت جغرافیایی مناسب) به بهره‌برداری یک جانبه از دریا مبادرت نماید و سایر کشورها را از استفاده امکانات دریایی محروم سازد، قدرت دریایی برتر محسوب می‌شود. با این‌که تغییرات کمی و کیفی زیادی در ساخت ابزارهای جنگی و غیر جنگی دریایی صورت گرفته است؛ اما هدف راهبرد دریایی تغییری نکرده است. (شیرودی، ۱۳۸۵: ۴۲-۴۱)

اهمیت راهبرد دریایی با توجه به حجم دریاها نسبت به خشکی‌ها و درصد بالای مبادلات کالا از طریق دریا، به خوبی روشن می‌شود. بنابراین، تقویت راهبرد دریایی که در گرو انتخاب سیاست‌های دریایی، به کارگیری مردم علاقه‌مند به بهره‌برداری همه جانبه از دریا و نظایر آن است را گوشزد می‌کند. فقط در این صورت است که امکان تسلط کامل بر دریاها میسر می‌شود. (شیرودی، ۱۳۸۵: ۴۲)

درک عمیق مسایل ژئواکونومیکی و راهبردی در نظم نوین جهانی، بسیار حایز اهمیت است. تغییرات بنیادین جهانی پس از جنگ سرد و پیروزی ابر تمدن دریایی، باعث شده تا توجه استراتژیست‌ها و اندیشمندان، بیش از پیش به راهبرد کلان دریایی و تأثیر قدرت دریایی در فرایند توسعه ملی معطوف شود. قدرت دریایی دارای مؤلفه‌هایی فراتر از قدرت نظامی است و توانایی بازرگانی در دریا، بهره‌برداری از منابع دریایی، میزان مشارکت در فرایند جهانی سازی، توسعه مناطق کرانه‌ای و بهره‌گیری از قدرت اقتصاد دریایی به منظور تأثیرگذاری در سیاست را در بر می‌گیرد. (نشریه پیام دریا، ۱۳۸۹: ۸۲)

در دنیا بین کشورهای دریایی یک سند راهبردی وجود دارد در حالی که کشور ایران در شمال و جنوب دارای دریاست اما یک سند جامع و راهبردی دریایی ندارد. در واقع داشتن چنین سندی می‌تواند بخش‌های مختلف دریایی را مانند یک زنجیر به هم متصل کند تا کارها در این بخش هماهنگ و همگام با هم پیش رود. (info@irma.ir- 1391)

راهبرد دریایی و جمهوری اسلامی ایران

تغییر رویکرد تهدیدهای دشمن بر اساس توان نظامی دریاپایه، تکیه بر راهبرد دریایی را به یک الزام تبدیل کرده است. عناصر محوری در قدرت دریایی هر کشوری بستگی به موقعیت جغرافیایی، وسعت و هندسه‌ی نوار ساحلی، حجم تجارت دریایی، تهدیدهای بالقوه، بلند پروازی کشورهای منطقه و سرانجام جمعیت، اراده مردم و رهبران آن برای گسترش قدرت و نفوذ خود در صحنه سیاست بین‌المللی دارد. تبیین راهبرد کلان دریایی، معطوف به توسعه‌ی ملی، متغیرهای اثرگذار به شرح زیر حایز اهمیت است:

- مرز دریایی طولانی در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر؛
- بندرگاه‌های طبیعی مناسب با توجه به هندسه‌ی سواحل و موقعیت جغرافیایی؛
- وجود امکانات بالقوه برای توسعه‌ی تجارت جهانی و ساخت کلان-بندر؛
- ذخایر عظیم انرژی در سواحل و فلات قاره؛
- حضور قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای؛
- آبراه راهبردی هرمز؛
- جزایر متعدد به عنوان کمر بند دفاعی-امنیتی؛
- وابستگی اقتصاد ملی به صدور سوخت‌های فسیلی و نیاز به واردات از طریق دریا؛
- رشد روند جهانی سازی و در هم تنیدگی اقتصاد جهانی؛
- ابعاد جهانی و مرکزیت حوزه راهبردی خلیج فارس در کرانه جنوبی اوراسیا؛
- نیاز روزافزون قدرت‌های نوظهور منطقه‌ای به منابع انرژی خلیج فارس؛
- حفظ امنیت نوار ساحلی، جزایر، بنادر و خطوط کشتیرانی؛
- نیاز کشورهای آسیای میانه و قفقاز جهت دسترسی به دریای آزاد از طریق خلیج فارس و دریای عمان؛
- ناهمگونی کشورهای منطقه و شکنندگی ساختار امنیتی؛
- محرومیت زدایی و لزوم توسعه مناطق ساحلی و جزیره‌ای؛
- تقویت روحیه‌ی دریانوردی و اشاعه‌ی فرهنگ دریایی؛
- گسترش و تعمیق ارتباط صنایع دریایی و مراکز آموزشی-پژوهشی؛
- توسعه رویکرد دریایی؛
- هماهنگی و یکپارچگی سازمان‌های دریایی در یک سامانه کلان ملی؛

– آمایش سرزمینی مناطق ساحلی و جزیره‌ای. (نشریه پیام دریا، ۱۳۸۹: ۸۲)

تجزیه و تحلیل سؤال تحقیق

راهبرد دریایی چه تأثیری در ارتقای تصمیم‌گیری‌های ملی و کلان و همچنین افزایش توان ملی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

از آنجا که سیاست‌ها در قالب راهبرد تبیین می‌شود و اهداف اقتصادی، سیاسی، نظامی و ... را دنبال می‌کند. موفقیت در دستیابی به اهداف مورد نظر، بستگی به توان به‌کارگیری نیروی انسانی، ابزار و تجهیزات و قوانین و مقررات در حلهٔ فراگیر دارد و همه این موارد، در نهایت قدرت را به‌وجود می‌آورد.

حال از آنجایی که منافع کشورهای صاحب دریا ارتباطی مستقیم با خواسته‌ها، نیازها، توانایی‌ها و فرهنگ آن‌ها دارد و در واقع، سیاست دریایی آن کشورها را عینیت می‌بخشد و به واسطه این که گام برداشتن در مسیر راهبرد ملی به منظور دستیابی به اهداف کلان نظام جمهوری اسلامی، مستلزم برخورداری از امنیت و بهره‌گیری از همه عوامل کسب قدرت ملی می‌باشد، بنابراین برای کشوری دریایی مانند ایران که منافع، اقتصاد و امنیت آن با دریاها پیوند خورده است و نظر به این که مهم‌ترین منابع درآمدی و ذخایر انرژی کشور ما نیز در دریا و باریکه نزدیک به حوزه دریایی قرار دارد و دگرترین نظامی دشمن ما نیز دریاپایه است همه این عوامل ایجاب می‌کند که تفکر دریایی در سطوح مختلف مورد توجه قرار گیرد و برخورداری از راهبرد دریایی مناسب، حیاتی و الزامی است. بر این اساس و با توجه به بررسی و تجزیه تحلیل سؤال تحقیق رعایت و به کارگیری موارد زیر در ارکان تصمیم‌گیری کشور، تأثیر حتمی و قطعی در ارتقای توان و قدرت ملی کشور خواهد داشت:

۱- داشتن راهبرد در هر کشور در بُعد سیاسی، اقتصادی، نظامی و غیره جزو ضروریات است.

۲- توجه بیشتر به آب، با توجه به این پیش‌بینی که جنگ احتمالی آینده در خاورمیانه بر سر آب است و دیگر این که حمل و نقل کالا بر روی آب‌ها، مهم‌ترین، آسان‌ترین و ارزان‌ترین مسیرهاست و مزایای فراوانی دارد.

- ۳- استفاده از نقش طبیعی دریاها، جهت تفوق بر دشمن و تحوّل و تکامل در راهبرد با گذشت زمان و پیشرفت‌های جهان حاصل می‌شود.
- ۴- ارزش دریاها و اقیانوس‌ها به علت این که نزدیک به سه/چهارم سطح کره زمین را دربر می‌گیرد که در این میان، عوامل گوناگونی این ارزش را فزونی می‌بخشد و پی‌بردن به این نکته که، تحوّل ژئوپلتیک از این به بعد در آب‌ها و دریاها است.
- ۵- توجه و مذاقه بیشتر به نقش طبیعی دریاها، شکل سواحل، عمق آب، شوری آب و غیره و اهمیت اقتصادی آن و پی‌بردن به اهمیت ارتباطی و مواصلاتی مناطق آبی ایران و نقش آن‌ها برای ابرقدرت‌ها در بالابردن قوای خود، ضروری است.
- ۶- آمایش مناسب جمعیتی سواحل جنوبی کشور با توجه به کمبود شدید جمعیت در سواحل جنوبی خلیج فارس و دریای عمان در دستور کار قرار گیرد.
- ۷- تحوّل در بنیه اقتصادی مردم حاشیه دریاها، با مشاغل مرتبط با دریا صورت گرفته است.
- ۸- اقدام‌های مضاعف فرهنگی در نوار ساحلی جنوب کشور، با توجه به نفوذ فرهنگ بیگانه در این مناطق و تأثیر پذیری بر ساکنین سواحل ضروری به نظر می‌رسد.

نتیجه‌گیری

فقدان یک نقشه راه برای توسعه پایدار با محوریت دریا و عدم تبیین اهداف راهبردی در این زمینه از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی این حوزه در ایران است. تا زمانی که وضعیت موجود کشور در بخش دریا به درستی ارزیابی نشود و چشم انداز مطلوب با توجه به یک برنامه زمانی مشخص و معقول ترسیم نشده، وحدت رویه و تمرکز برنامه‌ریزی و مدیریت امور در حوزه دریا صورت نگرفته و تصمیم‌گیری‌ها - فرد محور بوده تا برنامه محور- انسجام و هم افزایی بخش‌های مختلف، کمی دور از انتظار است.

در ایران اگرچه ۵/۲۲ درصد جمعیت کشور در مناطق ساحلی و در کنار منبعی غنی زندگی می‌کنند اما بی‌توجهی به دریا و صنایع مرتبط با آن، حرکت رو به جلو و پیشرفت استان‌های ساحلی را با موانعی مواجه کرده است. این در حالی است که ایران

با داشتن مرزهای گسترده در جنوب و شمال کشور می‌تواند بیشترین بهره را از این نعمت خدادادی ببرد و به عنوان یک کشور دریایی پیشتاز محسوب شود.

بنابراین، ضروری است تا با دگرذیسی در نگرش به نقش دریا در توسعه ملی، راهبرد کلان دریایی تبیین شود. در پیشروی به سوی توسعه ملی، با سیاست گذاری کلان، طرح‌ریزی جامع و مانع، ترسیم هدف، نگاه مداوم به برنامه، ایجاد تصحیحات و بهینه‌سازی مستمر، پیشبرد مؤلفه‌های کلیدی تأثیرگذار با نیروی رانش خرد، در جهت بهره‌گیری از منابع و منافع دریا و در نهایت توسعه مناطق ساحلی، می‌توان به آینده‌ای درخشان دست یافت.

با شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، باید همواره با بهره‌گیری از مدیریت دانش- محور، هوشمندانه در جهت منافع ملی و توسعه انسانی با تکیه بر رویکرد دریایی گام برداشت.

در این تحقیق به صورت اجمال اهمیت و نقش برجسته دریا و منابع آبی بیان شده و تأثیر این عامل جغرافیایی بر افزایش توان نظامی، اقتصادی و... به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. کشور ایران نیز با توجه به دارا بودن این موهبت ارزشمند در سرتاسر حاشیه‌ی جنوبی، جنوب غرب و بخش زیادی از مرزهای شمالی لازم است از این ظرفیت بی‌بدیل استفاده حداکثری نموده و خود را در جهان آینده به یکی از بزرگترین کشورهای دنیا از نظر اقتصادی، سیاسی و قدرت ملی مطرح نماید.

کتابنامه:

منابع فارسی

- ۱- اسدی، بیژن(۱۳۷۱)، علایق و استراتژی ابرقدرت ها در خلیج فارس، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۲- اسنایدر، کریگ ای(۱۳۸۴)، امنیت و استراتژی معاصر، انتشارات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ(گزیده‌ای برگرفته از کتاب در سایت باشگاه اندیشه.
- ۳- اطاعت، جواد(۱۳۷۶)، ژئوپلیتیک و سیاست خارجی ایران، تهران: سفیر.
- ۴- اعظمی، هادی و فرشته منش، طیبه(۱۳۹۱) نیروی دریایی راهبردی و توسعه سواحل مکران، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
- ۵- آگاهی، عباس(۱۳۶۸)، مسایل ژئوپلیتیک، اسلام، دریا، آفریقا، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۶- تبریزی، محمد ابراهیم(۱۳۸۶)، قدرت دریایی در گرو نگاهی نو، ماهنامه‌ی علمی- اقتصادی بندر و دریا، سازمان بنادر و کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۶.
- ۷- چمنکار، محمد جعفر(۱۳۸۹)، نظرات اندیشمندان ژئوپلیتیک جهان در مورد اهمیت نظامی خلیج فارس، فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ نامه ایران بعد از اسلام، شماره اول.
- ۸- حافظ‌نیا، محمدرضا(۱۳۷۱)، خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، انتشارات سمت.
- ۹- رشیدی، مرتضی و فرهاد جهان تیغ(۱۳۹۱)، واکاوی تدابیر رهبری در خصوص اهمیت دریا، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
- ۱۰- سیاری، حبیب ا... (۱۳۹۱)، مصاحبه با فرمانده نیروی دریایی ارتش توسط مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ۱۱- سیاری، حبیب ا... (۱۳۹۱)، مصاحبه با فرمانده نیروی دریایی ارتش.
- ۱۲- سیاری، حبیب ا... (۱۳۹۱)، فرمانده نیروی دریایی ارتش، وب سایت اینترنتی طوفان نیوز،
- ۱۳- شکوهی، حسین، (۱۳۶۴)، فلسفه جغرافیا، انتشارات گیتاشناسی.
- ۱۴- شیرودی، مرتضی(۱۳۸۵)، مسایل نظامی و استراتژیکی معاصر، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، انتشارات زمزم هدایت
- ۱۵- صفوی، سید یحیی(۱۳۹۱)، همایش سراسری جغرافیا، توسعه و امنیت، تهران: تالار وزارت کشور(مصاحبه با خبرنگار صدا و سیما).
- ۱۶- عزتی، عزت ا... (۱۳۶۸)، جغرافیای نظامی ایران، مؤسسه انتشارات امیر کبیر.

- ۱۷- عزتی، عزت ا... (۱۳۷۸)، ژئواستراتژی، انتشارات سمت.
- ۱۸- کاظمی، سعید (۱۳۹۲)، لزوم تبیین اهداف راهبردی برای دستیابی به توسعه دریامحور، دانشگاه خلیج فارس بوشهر.
- ۱۹- کالینز، جان. ام (۱۳۸۴)، جغرافیای نظامی، ترجمه: محمد رضا آهنی و بهرام محسنی، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)، جلد اول و دوم.
- ۲۰- کامران، حسن (۱۳۸۱)، جایگاه سیاست دریایی در جمهوری اسلامی ایران، مجله‌ی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.
- ۲۱- کریمی پور، یدا... (۱۳۶۸)، جزوه‌ی درسی «جغرافیای سیاسی ایران»، انتشارات دانشگاه تربیت معلم
- ۲۲- کلاری، بشیر و کریمی، مرتضی (۱۳۹۱)، توانمندی آبراه بین‌المللی دریایی خلیج فارس بر ارتقای توان استراتژیک ایران، چکیده مجموعه مقالات همایش سراسری جغرافیا، توسعه و امنیت.
- ۲۳- کیانپور، ابوذر (۱۳۹۱)، استراتژی دریایی ایران در جهان نامتوازن، وب سایت استراتژی‌های جنگ‌های نوین.
- ۲۴- متقی، پیمان، (۱۳۹۱)، روزنامه مردم سالاری.
- ۲۵- محمودی، مهرداد، (۱۳۹۱)، اقتصاد دریایی و توسعه ملل: نابرابری جهانی، جهانی سازی و دریا، ماهنامه اقتصادی - علمی پیام دریا، تهران: شماره ۲۱۵.
- ۲۶- محمودی، مهرداد (۱۳۸۹)، رویکرد دریایی و توسعه ملی؛ جهانی سازی با قدرت دریایی، ماهنامه اقتصادی - علمی پیام دریا، تهران: شماره ۲۰۰

منابع خارجی و وب‌گاه‌ها

- ۱- وب سایت گسترش صنعت (۲۶ مرداد ۱۳۹۲)، گزارش: دریا، محور توسعه صنعت و تجارت.
- ۲- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، (<http://faternews.ir>).
- ۳- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، پورتال جامع ارتش جمهوری اسلامی ایران (<http://www.aja.ir>).
- ۴- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، (<http://vadiehelahi.ir>).
- ۵- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، (<http://www.javanonline.ir>)
- ۶- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، پایگاه اطلاع رسانی ایرنا. (info@irna.ir)
- ۷- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، (<http://advar.com>)
- ۸- سایت اینترنتی، (۱۳۹۱)، (<http://www.irde.ir>)

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی دانشکده و پژوهشکده دفاعی (دافوس)

سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۱۳۴-۱۱۵

بررسی عوامل مؤثر بر کاهش یا افزایش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

محمد رضا بشارتی^۱

مهدی چهار پاشلو^۲

مهدی حشمتی جدید^۳

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۲۵

چکیده

جمهوری اسلامی ایران و پاکستان از دیرباز به عنوان دو کشور همسایه صرف نظر از نوع حکومت- هایشان براساس دین اسلام، کتاب قرآن، پیامبر اسلام و قبله مشترک با یکدیگر روابط حسنه داشته‌اند. چنانچه فراز و فرود روابط این دو کشور را بررسی نماییم عواملی را در افزایش یا کاهش این روابط مؤثر می‌یابیم. در این پژوهش به بررسی برخی از این عوامل که باعث تقویت این رابطه و عواملی که باعث کاهش رابطه میان دو کشور شده، پرداخته است تا بتوان با علم به این شرایط و وضعیت در جهت مستحکم تر کردن روابط میان این دو کشور برنامه ریزی کرد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که عواملی مثل همکاری‌های ایران و پاکستان در ابعاد سیاسی و امنیتی، بستن قراردادهای منطقه‌ای، سیاسی- امنیتی، تجاری، فرهنگی و... میان دو کشور؛ مشترکات بسیار در عواملی چون دین و فرهنگ و زبان مردم این دو کشور، باعث تقویت روابط میان این دو کشور می‌گردد و عواملی همچون همکاری‌های اطلاعاتی پاکستان با سرویس‌های جاسوسی غرب به ویژه آمریکا و اسرائیل جهت جاسوسی و برهم زدن نظم منطقه ای و دخالت و جاسوسی در امور ایران (به ویژه همکاری‌های سازمان اطلاعاتی (ISI) پاکستان با سازمان اطلاعاتی CIA آمریکا)، حمایت از گروه‌های تروریستی به ویژه طالبان و وهابیان و

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)؛

۲. کارشناس ارشد مطالعات دفاعی استراتژیک؛

۳. پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین (ع).

هزینه کردن برای آن‌ها در جهت اعمال مخرب در ایران، ارتباط و همکاری با کشورهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای که در پی ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران هستند (مثل امریکا و عربستان)، حمایت از وهابیان جهت تبلیغات مخرب و ایجاد ناآرامی در مناطق شرقی ایران باعث کاهش روابط میان این دو کشور شده است. با نظر به این عوامل دو کشور باید با احترام به حقوق همدیگر و با برنامه‌ریزی‌های منسجم در جهت ایجاد و تقویت هرچه بیشتر مشترکات و تفاهات تلاش کنند و عوامل بحران زای ذکر شده در روابط میان دو کشور را تضعیف نمایند که نتیجه این عمل کاهش تنش‌ها و هزینه‌های امنیتی میان دو کشور و افزایش نفوذ دیپلماتیک آن‌ها در سطح بین‌الملل را در پی خواهد داشت.

کلید واژه‌ها: ایران، پاکستان، روابط، امنیت.

مقدمه و بیان مسأله

بدون شک، ایران در منطقه خاورمیانه دارای موقعیت مهمی می‌باشد. این امر نقش مهمی در تعامل بین‌المللی و منطقه‌ای قدرت‌های بزرگ ایفا می‌کند. به هر میزان تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی گسترش یابد و جلوه‌هایی از بی‌ثباتی در حوزه منطقه‌ای ظهور یابد، زمینه برای مداخله قدرت‌های بزرگ فراهم می‌شود. به هر میزان تأثیرگذاری منطقه‌ای ایران افزایش یابد، زمینه برای حداکثرسازی قدرت ملی و کاهش تهدیدهای امنیتی فراروی ایران به وجود خواهد آمد. واقعیت‌های حوزه ژئوپلیتیکی ایران بیانگر آن است که چند حلقه ژئوپلیتیکی در حوزه امنیت ملی ایران قرار دارد. هر حلقه ژئوپلیتیکی به عنوان بخش‌هایی از حوزه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود. بنابراین ضرورت‌های استراتژیک امنیت ایجاب می‌کند که زمینه‌های قدرت‌سازی از طریق ائتلاف و همبستگی با واحدهای هر حوزه جغرافیایی شکل گیرد. به طور کلی اساس سیاست جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با همسایگان خود بر این پایه است که حفظ امنیت آن‌ها در گرو حفظ امنیت جمهوری اسلامی ایران قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر نوع تهدید امنیتی جمهوری اسلامی ایران متضمن تهدید امنیتی همسایگان خواهد بود. (مولانا، ۱۳۸۸: ۱۲۸-۱۲۶) جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با تروریسم خارجی، مبارزه با قاچاقچیان کالا و مواد مخدر، حفظ امنیت مرزها و بهبود وضعیت محیط امنیت منطقه‌ای به کمک همسایگان و هم پیمانانش در خاورمیانه نیاز دارد. (لطیفان، ۱۳۸۷: ۲۰۸)

بررسی برخی عوامل مؤثر بر کاهش یا افزایش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

یکی از این همسایگان کشور پاکستان است. جمهوری اسلامی ایران و پاکستان از دیرباز به عنوان دو کشور همسایه صرف نظر از نوع حکومت‌هایشان براساس دین اسلام، کتاب قرآن و پیامبر اسلام و قبله مشترک با یکدیگر روابط حسنه داشته‌اند. گسترش مناسبات با کشورهای اسلامی از جمله پاکستان، در رأس سیاست‌های انقلاب اسلامی ایران بوده است تا در این راستا تشکیل امت واحد اسلامی را محقق نماید. در راستای روابط میان این دو کشور عوامل متعددی تأثیرگذارند. در این پژوهش، برخی از این عوامل که در تقویت و یا تضعیف روابط میان این دو کشور اهمیت زیاد و درخور توجهی دارند مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است که شناخت آن‌ها در جهت برنامه‌ریزی برای مستحکم‌تر کردن روابط میان این دو کشور لازم و ضروری می‌باشد.

سؤال تحقیق

عوامل مؤثر بر کاهش یا افزایش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان کدامند؟

نوع و روش تحقیق و ابزار جمع آوری اطلاعات

این تحقیق از نوع کاربردی بوده و به روش توصیفی - تحلیلی انجام یافته و در مراحل نگارش از ابزار متعددی از جمله منابع کتابخانه‌ای (مقالات، پایان نامه، پروژه‌های تحقیقاتی و...)، وبگاه‌های اینترنتی، ... استفاده شده است.

ادبیات و یافته‌های تحقیق

جایگاه پاکستان در سیاست امنیتی ایران

در مدت چند سال فعالیت گروهک تروریستی جندالشیطان (گروهک تروریستی ریگی) در جنوب شرق، به دلیل تجاهل اسلام آباد با پاکستان اختلاف داشت. ملاقات‌های انجام پذیرفته در سطح عالی میان رهبران ایران و پاکستان دوباره بارقه‌های امید در بهبود روابط میان دو کشور را روشن ساخت و دو کشور توافق نمودند روابط تجاری و نیز همکاری‌های امنیتی خود را ارتقا بخشند. همچنین «با به وجود آمدن یک ساختار معقول در افغانستان، یک همگرایی سیاسی در منافع ایران و پاکستان می‌تواند به

وجود آید. ما از این حقیقت که پاکستان دارای روابط ویژه‌ای با افغانستان (به دلیل ۲۴۰۰ کیلومتر مرز قابل نفوذ و این که پاکستان مسیر تجاری سنتی این کشور محصور در خشکی) می‌باشد نباید غافل شویم. مسأله فرقه‌گرایی که روابط دو کشور را تحت تأثیر قرار داده بود نیز تا حد زیادی می‌تواند تحت کنترل دولت نظامی قرار گیرد. به گونه‌ای که کشتار فرقه‌ای پس از این که دولت پرویز مشرف سخت‌گیری‌هایی را بر روی افراطیون مذهبی اعمال نمود رو به ضعف گذاشت. پاکستان با ما دارای مرز جغرافیای طولانی است. ما دارای پیوندهای نژادی و مذهبی با پاکستان هستیم. هر دو کشور یک منطقه استراتژیک از جهان را در اختیار دارند. ایران بر منطقه خلیج فارس تسلط داشته و پاکستان نیز در دهانه آن قرار دارد. هر دو کشور، منافعی را در یک افغانستان باثبات دارا خواهند شد». (مصاحبه با آقای فرازنده^۱، نقل از اخوان مفرد، ۱۳۸۵: ۳۸)

هر چند پاکستان مرز طولانی با ایران دارد و کنترل این مرز برای هر کشور چالش بزرگی است، بنابراین تحکیم و توسعه همکاری‌های امنیتی بین دو کشور ایران و پاکستان، خواست همیشگی مسؤولان دو کشور بوده است. یقیناً با گسترش روابط امنیتی بین دو کشور، از طریق مبادله اطلاعات به موقع، حضور اشرار و تروریست‌ها در مرز بین دو کشور کنترل خواهد شد. همچنین در صورت برقراری امنیت در مرز دو کشور، فضای بیشتری برای ایجاد فعالیت‌های مختلف اقتصادی و فرهنگی فراهم خواهد شد. (<http://www.irna.ir>)

تلاش برای ایجاد امنیت در مرزها و امضای توافق نامه دفاعی - امنیتی از موارد علاقمندی مشترک دو کشور همسایه است. به طوری که محمد نجار وزیر کشور جمهوری اسلامی ایران درباره همکاری‌های امنیتی ایران با کشور پاکستان اظهار کرد: در دیدار با مقام‌های پاکستان و نیز معاونان امنیتی وزارت کشور ایران و پاکستان، پیش نویس موافقت نامه امنیتی آماده شده که قرار است امضا و ترتیبی اتخاذ شود که مرزهای دو کشور برای ساکنان دو طرف امن باشد». (روزنامه خراسان: سه‌شنبه ۲۵/۱۲/۱۳۸۸)

محمد نجار اظهار کرد: «مراقبت بر مرزها، مقابله با جرایم سازمان یافته، مقابله با قاچاق انسان و مبارزه با حمل و توزیع مواد مخدر و سایر جرایم که ممکن است در حدود و

^۱ - ایشان ۶ سال سر کنسول ایران در کراچی بوده است.

مرزهای کشور با همسایگان اتفاق بیافتد را از جمله موارد همکاری‌های امنیتی با دیگر کشورها دانست». (۲۵ مرداد ۱۳۹۰، <http://www.pana.ir>)

جایگاه ایران در سیاست امنیتی پاکستان و نقش ISI در این مورد

تحولات سال‌های اخیر به ویژه حوادث رخ داده پس از یازدهم سپتامبر در آمریکا نگرانی‌های عمده دفاعی - امنیتی پاکستان را احیا کرد و سبب شد تا این کشور در منطقه به دنبال یار و متحد بگردد و در این روند یکی از مهم‌ترین گزینه‌های این کشور می‌توانست جمهوری اسلامی ایران باشد. (اخوان مفرد، ۱۳۸۵: ۳۰)

اما در پاکستان ارتش و سرویس اطلاعات نظامی (ISI) دکترین نظامی این کشور را تدوین می‌کنند. رسانه‌ها و ارباب جراید در پاکستان توجه گر تدابیر و سیاست‌های این دو کانون قدرت در روند تصمیم‌سازی در حوزه سیاست دفاعی - امنیتی‌اند و کاملاً تحت مدیریت و در خدمت اهداف این دو حرکت می‌کنند. این دو کانون در تنظیم روابط خود با ایران همواره منافع ملی این کشور را مطمع نظر قرار داده‌اند. در محیط داخلی پاکستان و تعامل آن با مسایل منطقه‌ای و بین‌المللی در تنظیم روابط این کشور با ایران بسیار تأثیرگذار است. (مصاحبه با آقای شکیبا، مدیر کل روابط خارجی معاونت همکاری‌های دفاعی و امور بین‌الملل وزارت دفاع در بهار ۱۳۸۳، نقل از اخوان مفرد، ۱۳۸۵: ۳۴)

چنانچه گفته شد در پروسه تدوین سیاست دفاعی پاکستان و اعمال آن از نقش ارتش و سازمان اطلاعاتی پاکستان (آی. اس. آی) نباید غافل شد. آی. اس. آی قدرتمندترین تشکیلات اطلاعاتی پاکستان محسوب می‌شود و گفته می‌شود سازماندهی بسیاری از گروه‌های افراطی و حتی القاعده و طالبان از سوی این سازمان صورت گرفته است. این سازمان به دلیل جایگاهی که در پاکستان و تحولات این کشور داشته روز به روز قدرتمندتر شده است. در ارتباط با ایران نیز این سازمان در بسیاری از مقاطع تأثیرگذار بر روابط بوده است. آنچه مشخص است روابط تنگاتنگ آی. اس. آی با سازمان اطلاعات آمریکا (CIA) است و سرویس‌های اطلاعات آمریکا در سازماندهی آی. اس. آی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته‌اند. بنابراین به نظر می‌رسد عناصر و تخصص با ایران در درون این سازمان تلاش می‌کنند تا از توسعه روابط در ابعاد مختلف ممانعت کنند. (اخوان مفرد، ۱۳۸۵: ۳۴، نقل از بی نام، ایران، پاکستان؛ ضرورت تقویت روابط و گسترش همکاری مشترک، اطلاعات ۸۱/۱۰/۳)

به طور مثال به دنبال ترور حسین مسفر القطحانی، دیپلمات عربستانی که در ماه می ۲۰۱۱ م در کراچی ترور شد، نیروهای امنیتی پاکستان مدعی شدند که جریان شیعه‌ای که مورد حمایت ایران بوده در این ترور نقش داشته است. (فردا نیوز، ۱۳۹۰)

بنابراین در دستگاه سیاسی دیپلماسی اراده‌ای قوی لازم است تا متناسب با شرایط جدید منطقه‌ای و بین‌المللی جایگاه ایران در سیاست‌های دفاعی-امنیتی پاکستان را ارتقا ببخشد. در یک جمع بندی می‌توان اذعان کرد که در حال حاضر زمینه‌های مساعد برای توسعه روابط دو کشور در ابعاد مختلف از جمله همکاری‌های دفاعی-امنیتی به واسطه بسترهای مناسب تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی به وجود آمده است که به نظر می‌رسد علائق معطوف به توسعه روابط با ایران را در رهبران پاکستان تقویت می‌کند و پاکستان در سال‌های اخیر تلاش می‌کند تا ایران را در زمره کشورهای دوست خود جای داده به گسترش مناسبات با آن اقدام نماید. (اخوان مفرد: ص ۳۴: نقل از بی نام، ایران، پاکستان؛ ضرورت تقویت روابط و گسترش همکاری مشترک، اطلاعات ۸۱/۱۰/۳)

محقق لازم می‌داند با توجه به منابع محدودی که در اختیار داشته به معرفی اجمالی آی. اس. آی نیز بپردازد.

یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین سازمان‌های اطلاعات پاکستان، آی. اس. آی یا سرویس اطلاعاتی نظامی آن است که وظیفه‌اش تأمین امنیت ملی و مسایل راهبردی بوده و در کارهای ضد جاسوسی و جاسوسی در همسایگان پاکستان به ویژه مسایل نظامی بسیار فعال است. از مهم‌ترین فعالیت‌های آن، علاوه بر مقابله اطلاعاتی-امنیتی شدید با هندوستان که از عمده وظایف اصلی آن است، مشارکت با امریکا و عربستان در تشکیل حکومت طالبان در افغانستان، حمایت غیر مستقیم از سپاه صحابه و پشتیبانی مالی و امنیتی از اشراک ایران، ترویج فرقه گرایی در پاکستان و تلاش برای تقویت آن در ایران و فرهنگ گسترش و دسترسی آسان به سلاح در پاکستان است. بیشتر اعضای این سرویس نظامی هستند و از لحاظ ساختاری دارای هفت معاونت می‌باشد. اهداف مهم آن در ایران بیشتر در زمینه جاسوسی در مسایل نظامی است و از طریق منابع و عناصر محلی، سنی‌های افراطی و وهابی، سفارتخانه، کنسولگری‌های پاکستان در ایران نسبت به تشدید اختلاف در مسایل قومی و مذهبی به ویژه در استان‌های دارای شرایط ویژه می‌پردازد. این سرویس از طریق مراودات نظامی و نزدیکی به عناصر نظامی به جمع-

بررسی برخی عوامل مؤثر بر کاهش یا افزایش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

آوری اطلاعات می‌پردازد. سرویس‌های اطلاعاتی دو کشور همسایه شرقی ما به جهت نفوذ امریکایی‌ها فعالیت‌های اطلاعاتی علیه جمهوری اسلامی ایران را در دستور کار خود دارند. سرویس اطلاعاتی افغانستان بعد از تحولات چند سال اخیر، هم اکنون تحت نظر امریکایی‌ها و به‌عنوان امنیت ملی شکل گرفته است که فعلاً قصد پرداختن به آن را نداریم. اما پاکستان دارای سرویس اطلاعاتی با قدمت ۶۰ سال است که در حال حاضر به لحاظ فعالیت‌های این سرویس در استان‌های شرقی و مرکز کشور، به‌عنوان حریف اطلاعاتی ما محسوب می‌شود این سازمان از نظر اداری و لجستیکی زیر نظر وزارت دفاع می‌باشد و یکی از گسترده‌ترین سازمان‌های اطلاعاتی کشور پاکستان محسوب می‌شود. از نظر تعداد کارکنان نیز دارای استعداد بیشتری نسبت به سایر سازمان‌های مشابه است. (سلمان، ۱۳۹۰: ۵)

آی.اس.آی از لحاظ ساختاری دارای هفت معاونت به ترتیب زیر می‌باشد:

- ۱- معاونت امور عمومی و خدمات؛
- ۲- معاونت ضد اطلاعات مشترک؛
- ۳- معاونت دفتر اطلاعات مشترک؛
- ۴- معاونت عملیات خارجی مشترک؛
- ۵- معاونت فنی و جمع آوری اطلاعات مخبراتی؛
- ۶- معاونت مالی؛
- ۷- معاونت طرح و برنامه و تجزیه و تحلیل.

از میان معاونت‌های یاد شده، معاون پنجم مدیر کل سازمان (D.D.G.1,5) با عنوان فنی و جمع آوری اطلاعات مخبراتی^۱ فعالیت دارد و در نقاط مختلف کشور و نوار مرزی جمهوری اسلامی ایران و با هدایت امریکایی‌ها، دارای ایستگاه‌های جمع آوری اطلاعات مخبراتی از طریق استراق سمع، تلفن، دورنگار، نمابر، بی‌سیم و رادار می‌باشد. علاوه بر معاونت‌های مزبور، نیروهای سه‌گانه ارتش پاکستان نیز دارای واحد-های اطلاعاتی هستند که در نهایت گزارش‌های کلی از اوضاع را به آی.اس.آی ارسال می‌کنند. (سلمان، ۱۳۹۰: ۸)

از اهداف سرویس آی.اس.آی در ایران موارد زیر قابل ذکر می‌باشد:

- ۱- جمع‌آوری اطلاعات پنهانی و آشکار در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی؛
- ۲- بررسی تحولات داخل ایران و مسایلی که بر امنیت ملی پاکستان تأثیر می‌گذارد؛
- ۳- برقراری ارتباط فی‌مابین ارتش جمهوری اسلامی ایران با پاکستان به منظور شناسایی ساختار، تجهیزات و قدرت نظامی ارتش؛
- ۴- شناسایی حریف‌های خارجی خود و بررسی فعالیت‌های آنان در پوشش سفارتخانه‌ها، کنسولگری‌ها و مراکز فرهنگی؛
- ۵- جمع‌آوری اطلاعات از جمهوری اسلامی ایران جهت مبادله و فروش به کشورهای حریف از جمله امریکا؛
- ۶- نیابت اطلاعاتی از برخی کشورهای فرامنطقه علیه جمهوری اسلامی ایران از جمله امریکا و انگلیس. (سلمان، ۱۳۹۰: ۱۵)

آی.اس.آی را از بدو تشکیل تاکنون می‌توان به سه دوره تقسیم کرد. دوره اول بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ که در آن سال‌های شکست پاکستان در سه جنگ با هند و از دست دادن بخش‌های زیادی از خاک پاکستان بود. در آن سال‌ها به جز چند دولت غیرنظامی با عمر کوتاه در تمامی مدت حکومت در اختیار نظامیان بود و فعالیت‌های آی.اس.آی نیز در جهت منافع سیاسی و کسب قدرت نظامیان متمرکز شده بود پس از روی کار آمدن «ذوالفقار بوتو» پاکستان که فاقد قانون اساسی بود و دولت در چنبره نظامیان قرار داشت، برای نخستین بار در سال ۱۹۷۳ دارای قانون اساسی شد. در بین سال‌های ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۷ دوره نوسازی آی.اس.آی در زمان بوتو بود؛ اما حضور نظامیان آنچنان در آی.اس.آی رخنه کرده بود که تلاش‌های بوتو برای هم‌گامی آی.اس.آی با دولت نتیجه بخش نبود و با کودتای ارتش و نقش آفرینی آی.اس.آی در تظاهرات‌های خیابانی پس از انتخابات که دولت بوتو در آن به تقلب متهم شده بود، سرانجام دولت بوتو را سرنگون شده و آی.اس.آی با به روی کار آمدن دوباره نظامیان و ژنرال ضیاء-الحق، وارد سومین دوره حیات خود شد که این سبک و روش کماکان نیز ادامه دارد. میراث ضیاءالحق برای پاکستان پایه ریزی بنیادگرایی افراطی اسلامی بود؛ او که صراحتاً اعلام کرده بود که پاکستان با اجرای قوانین شریعت اسلامی باید به جمهوری اسلامی

تبدیل شود و به سرعت حمایت عالمان دینی را جلب و برای استحکام بخشی به پایه‌های کودتای خود نیاز به ارتش و سازمان اطلاعاتی یک دست و قوی داشت وی با برکنار کردن ارتشیان میانه رو، ژنرال‌های بنیادگرا را در رأس ارتش قرارداد و به سرعت نفوذ ارتش را بر آی.اس.آی به بالاترین درجه ممکن رسانید تا آنجا که آی.اس.آی عملاً با نظارت ارتش و تحت فرماندهی طبقه خاص از تندرویان و افراطیون بنیادگرا بازسازی و به ابزاری برای بسط و گسترش تفکرات بنیادگرایی در کشور و همسایگانش تبدیل گردید. (دولتی، ۱۳۸۹: ۳۱)

«در هنگام حکمرانی ضیاءالحق آی.اس.آی به طور جدی به «رویگردانی بیرونی» پرداخت و ابتدا با ورود به حمایت از گروه‌های مبارز افغان که بر ضد حکومت‌های مارکسیست-کمونیسم شعله‌های جنگ داخلی در افغانستان را افروخت و پس از تجاوز شوروی به افغانستان در سال ۱۹۸۰ و حمایت گسترده این سازمان از مجاهدین افغان به بازیگری اصلی صحنه افغانستان تبدیل شد. همچنین تغییرات عمده خلأ قدرت در منطقه ناشی از انقلاب اسلامی در دهه ۸۰ میلادی، جنگ ایران و عراق و توجه سازمان‌های اطلاعاتی منطقه برای جلوگیری از تکرار انقلاب مشابه ایران در کشورهای متبوعشان سبب یکه تازی آی.اس.آی در نقش آفرینی اطلاعاتی در منطقه گردید. در واقع از همان هنگام اولویت شماره یک آی.اس.آی از برنامه‌ریزی در برابر تنش‌های داخلی و یا تجاوزات هند به در اختیار گرفتن نبض تحولات افغانستان تبدیل گردید و به کارگزار سرویس‌های اطلاعاتی غرب و کشورهای عربی در افغانستان تبدیل شد در همان هنگام توجه اسرائیل و امریکا به آی.اس.آی از جهت تأمین نرم افزار و سخت افزار اطلاعاتی به دو دلیل حضور شوروی در افغانستان و امکان کنترل مجاهدین افغان از سوی آی.اس.آی برای ضربه زدن به روس‌ها و همچنین هم‌جواری پاکستان با ایران و انجام عملیات‌های ضد جاسوسی و جمع‌آوری اطلاعات برای غرب در مقابل ایران، سبب ارتقای سطح کیفی و کمی آی.اس.آی شد.

از طرفی واسطه بودن آی.اس.آی برای ارسال کمک‌های مالی عرب و حتی سکونت بنیادگرایان اسلامی عرب و تبدیل شهرهای مرزی افغانستان به پایگاهی برای مجاهدین عرب - افغان که پایه‌های فکری و رهبری امروزی القاعده را تشکیل می‌دهند، روز به روز موجب افزایش اعتبار و ارتباط آی.اس.آی شد. پس از کشته شدن ضیاءالحق در

سانحه سقوط هواپیما و روی کار آمدن دولت غیرنظامی خانم بوتو دیگر آی.اس.آی به نقش فرا دولتی خود رسیده بود و تغییرات در سطوح دولت‌ها موجب تغییرات عملکردی و یا تغییر دکترین آی.اس.آی نبود. در واقع دوره سوم آی.اس.آی دوره تثبیت و کمال است که از سال‌های ۱۹۷۷ تاکنون ادامه دارد. سبک و سیاق اطلاعاتی آی.اس.آی برگرفته از سازمان‌های اطلاعاتی آمریکا و انگلیس و اسرائیل بوده که در واقع با بومی‌سازی هوشمندان‌های به نقش‌آفرینی در سطوح بین‌المللی می‌پردازد. انحصار سالیان متمادی سازمان اطلاعاتی پاکستان در حمایت و هدایت بنیادگرایان اسلامی و سپس پرورش و رشد طالبان که اکنون به پاشنه آشیل غرب تبدیل شده‌اند، امروزه اجازه مانورهای مستقلانه اطلاعاتی و تعیین خط مشی منحصرانه را به آی.اس.آی می‌دهد و این مجموعه امروز با استفاده از خطرات القاعده برای غرب، با نقش‌آفرینی دوگانه و شاید چندگانه و روش‌های پیچیده اطلاعاتی، ضمن راضی نگه داشتن سازمان‌های اطلاعاتی فرامنطقه‌ای در چندین جبهه اطلاعاتی عملیاتی با در اختیار گرفتن ابتکار عمل مبارزه می‌کند. حفظ شرایط ناپایدار افغانستان که ضامن عدم تمرکز دولت مرکزی افغانستان بر روی اختلافات مرزی است را می‌توان اصلی‌ترین هدف این سرویس اطلاعاتی برشمرد. با توجه به این امر که حضور نیروهای امریکایی، ناتو و متحدین آنان در افغانستان علاوه بر پررنگ کردن نیاز این نیروها به مسیرهای تدارکاتی پاکستان موجب درآمد و گردش اقتصادی بالای پاکستان می‌شود. ضمن این‌که با حمایت چند لایه آی.اس.آی از طالبان و القاعده و اتخاذ سیاست چندوجهی، به بهانه مبارزه با تروریسم از کمک‌های نقدی غرب نیز بی‌نصیب نمی‌ماند. همچنین به دلیل وجود تنش‌های بین ایران و اعراب به یار مورد اعتماد آنان در خصوص تبادلات اطلاعاتی تبدیل شده و گاهی موجبات ارسال حمایت‌های مادی و تسلیحاتی از گروه‌های تروریستی مخالف ایران را نیز برای آنان فراهم می‌سازد و از این رهگذر از مواضع آنان در حمایت از پاکستان در برابر هند نیز استفاده می‌برد. هرچند با توجه به موازنه هسته‌ای بین هند و پاکستان، روابط بین دو کشور به ثبات قابل قبولی رسیده، اما باز هم برای پاکستان حفر سنگرهای دفاعی در برابر هند راهبرد تغییرناپذیری است. این موضوع غیر قابل انکار است که دامن زدن به ناامنی در افغانستان و تبدیل پاکستان به منطقه امن طالبان و القاعده امروزه به برنامه اصلی آی.اس.آی تبدیل شده، اما این شمشیر

دو لبه همواره تهدیدی بالقوه برای پاکستان است که می‌تواند با کمی اشتباه از سوی برنامه‌ریزان امنیتی و اطلاعاتی پاکستانی موجبات ضربه‌های جبران ناپذیری را به امنیت داخلی پاکستان فراهم سازد و همان اتفاقی را که در دهه ۹۰ برای غرب در خصوص پایهریزی القاعده و طالبان به وجود آورد تبدیل به چالش آینده پاکستان کند». (دولتی، ۱۳۸۹: ۲۲)

انرژی هسته‌ای در پاکستان

در قاره بزرگ آسیا پنج قدرت اتمی حضور دارند: چین، هند، پاکستان، کره شمالی و روسیه. از این گذشته، سه کشور دیگر نیز در لبه و مرز اتمی شدن قرار دارند که توانایی تبدیل شدن سریع به یک قدرت اتمی را دارند و عبارتند از: کره جنوبی، تایوان و ژاپن. پس از پایان حاکمیت بریتانیا در هند در سال ۱۹۴۸-۱۹۴۷ م، هند و پاکستان تاکنون سه جنگ تمام عیار با یکدیگر داشته‌اند، ضمن آن‌که نزاع پنهانی بر سر کشمیر روابط بین دو کشور را مسموم ساخته است. تداوم این نزاع بسیار خطرناک است، چرا که این دو کشور هر دو مجهز به سلاح‌های اتمی هستند (محیط عملیاتی مشترک چالش‌ها و پیامدها: ۶۹-۶۸).

تأسیسات هسته‌ای هند و پاکستان عملاً روبروی هم آرایش گرفته‌اند و یکدیگر را نشانه گرفته‌اند. گرچه هر دو کشور یک راه را برای دستیابی به انرژی هسته‌ای انتخاب کردند، اما امروز انرژی هسته‌ای هند مورد تأیید (ضمنی) جامعه بین‌المللی است و امریکا تصریحاً تحریم‌ها را فراموش کرده و قرارداد هسته‌ای با هند امضا می‌کند. این در حالی است که هنوز بمب هسته‌ای پاکستان، بمب اسلامی نامیده شده و تقبیح می‌شود. از آنجا که اتهاماتی مبنی بر همکاری شبکه عبدالقدیر خان پاکستانی بر ایران وارد شده است، بنابراین تبلیغات منفی بین‌المللی علیه ایران، انرژی هسته‌ای صلح آمیز ایران را ادامه جریان بمب اسلامی توصیف می‌کنند و می‌تواند به صورت بالقوه هدف بمب‌های هندی نیز قرار گیرد. وقتی این مسأله را در کنار قراردادهای مفصل امنیتی هسته‌ای میان هند و امریکا و حضور پر رنگ اسرائیل در هند قرار می‌دهیم، نتیجه یاد شده بدیهی‌تر به نظر می‌رسد. (<http://southasia.blogfa.com/post-132.aspx>)

پیدایش طالبان و تأثیر آن بر روابط جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

روابط جمهوری اسلامی ایران و پاکستان از سال تولد پاکستان ۱۳۲۶ ش آغاز می‌شود دو کشور در دوران قبل از انقلاب اسلامی روابط نزدیک و حسنه داشته‌اند و عضو پیمان سنتو و عمران منطقه‌ای بودند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران ۱۳۵۷ روابط دو کشور دارای فراز و نشیب‌هایی بوده است و به تدریج رو به بهبودی گذاشت. دو کشور همراه با ترکیه به دلیل ضرورت همکاری منطقه‌ای سازمان اقتصادی اکو را تشکیل دادند. هر دو حامی مجاهدان افغان و خواهان خروج شوروی از افغانستان بودند از سال ۱۳۶۸ شرایطی مناسب در روابط دو کشور فراهم شد و خانم بوتو در پاکستان به قدرت رسید و اوج روابط گرم ایران و پاکستان بعد از انقلاب اسلامی بوده است. برخلاف همکاری دو کشور در دوران مقاومت افغان‌ها، در سال ۱۳۷۳ پاکستان با همکاری دول عربی و امریکا جنبش طالبان را با توجه به آماده بودن زمینه داخلی در افغانستان به وجود آوردند. جنبش طالبان در راستای منافع دولت‌های متحد در افغانستان بوده و پیامد آن از همه جهات به ضرر امنیت و منافع ملی ایران بود و در چنین شرایطی موج ترور اتباع ایران و شیعیان پاکستان به وسیله گروه‌های مذهبی وهابی پاکستان با حمایت بیگانگان انجام پذیرفت. در نهایت شهادت دیپلمات‌های ایران در مزار شریف افغانستان به وسیله طالبان، باعث سردی و تیرگی روابط ایران و پاکستان گردید. این فضا در روابط ایران با پاکستان حاکم بود تا این که با وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ امریکا در حمله به افغانستان طالبان را از قدرت حاکمه از میان برداشت.

(<http://andishehha.com/telex.php>، ۱۳۸۹/۱۲/۲۰، ۱۰۱۴۷)

شکل‌گیری طالبان با سه خصوصیت ایدئولوژیکی، قومی و وابستگی به خارج در سال ۱۳۷۳ ش (۱۹۹۴م) به صورت تشکیلات سازمان یافته پا به عرصه‌ی ظهور گذاشت. از لحاظ ایدئولوژیکی، حرکت یاد شده یک جریان و جنبش سیاسی دینی مربوط به شاخه سنتی نهضت اسلامی به رهبری علمای دینی می‌شد. از لحاظ قومی حرکتی بود در جهت اعاده حاکمیت انحصاری قوم پشتون در افغانستان و خصوصیت سوم وابستگی کامل آن‌ها به خارج و نیروی بیگانه برمی‌گشت. شکل‌گیری و تقویت طالبان با حمایت اساسی سه کشور امریکا، عربستان سعودی و پاکستان انجام پذیرفت. طالبان از بعد دینی با نگاه وهابی‌گری و دشمنی آشکار با تفکر شیعه و نشان دادن

بررسی برخی عوامل مؤثر بر کاهش یا افزایش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

نسخه‌ای انحرافی از اسلام و حکومت اسلامی، از بعد سیاسی و امنیتی ایجاد ناامنی و تهدید مرزهای شرقی ایران و تسویه های قومی و نژادی-دینی در درون افغانستان و ایجاد موج مهاجرت آنان به کشورهای همسایه به ویژه ایران، ترور اتباع ایرانی در پاکستان و افغانستان، ترانزیت مواد مخدر، بی‌ثبات سازی منطقه و ایجاد زمینه حضور و افزایش دخالت قدرت‌های بزرگ، همگی در تقابلی آشکار با منافع ملی و سیاست خارجی ایران داشت. (<http://andishehha.com/telex.php>، ۱۳۸۹/۱۲/۰، ۱۰۱۴۷)

بدون تردید پیدایش گروه طالبان محصول سیاست‌ها و اهداف خاصی است که پاکستان در ارتباط با فضای سیاسی حاکم بر افغانستان جست‌وجو می‌کرد. به عبارت دیگر، رهبری پاکستان بعد از شکست تلاش‌های مکرر، متوجه آشتی رهبران گروه‌های متخاصم افغانی و عادی ساختن اوضاع افغانستان شد و بنابراین تصمیم گرفت «نیروی جدید» را وارد عمل کند که با این گروه‌ها ارتباطی نداشته باشد. در نتیجه اواخر سال ۱۹۹۴م، در صحنه سیاسی- نظامی افغانستان «نهضت طالبان» پدیدار شد. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که طالبان، با شرکت فعال وزارت کشور پاکستان تشکیل شده است. پیروزی طالبان باعث تحکیم موضع پاکستان در افغانستان شده بود و توانایی تنظیم جریان حوادث این کشور را برای اسلام آباد ممکن می‌ساخت. مطمئناً ایران و پاکستان، نافذترین قدرت‌های منطقه‌ای در ارتباط با مسایل جاری در افغانستان بودند و سیر حوادث در دهه اخیر همواره شاهد روابط نزدیک دو کشور در رابطه با مسایل افغانستان بوده است. پیدایش گروه طالبان و دیدگاه‌ها و اهداف خاص رهبران پاکستان در زمینه ضرورت تجهیز و تقویت این گروه، عملاً صحنه روابط میان تهران و اسلام آباد را متشنج ساخته بود. به عبارت دیگر، به موازات توسعه سرزمینی طالبان در افغانستان، به ویژه بعد از سقوط هرات و شهادت شهید مزاری (رهبر حزب وحدت) و از همه مهم‌تر، بعد از سقوط کابل از سوی طالبان، اختلاف موجود میان این دو کشور تا حدودی عمیق‌تر شده است. جمهوری اسلامی ایران در راستای سیاست‌های گذشته خود نسبت به مسایل افغانستان، این بار نیز مهم‌ترین و کارسازترین راه برای پایان جنگ داخلی افغانستان را در انجام مذاکره میان طرف‌های درگیر جست‌وجو می‌کرد، در صورتی که پاکستان مانع آن می‌شد. (حسینی، ۱۳۷۶: ۴۶)

پاکستان ذاتاً نسبت به ایران همگراست؛ اما به شکل تحمیلی و با توجه به مسایلی که این کشور در عرصه داخلی - منطقه‌ای با آن روبه‌روست به شکل عارضی نسبت به ایران واگرایی نشان می‌دهد که این مورد در ظهور طالبان در پاکستان و تکامل نقش این کشور در افغانستان قابل مشاهده بود. (رضایی، ۱۳۸۴: ۱۶۳)

مدارس طالبان هم که از زمان اشغال افغانستان به وسیله شوروی و با حمایت مالی و معنوی ضیاءالحق و پشتیبانی امریکا جهت تربیت جنگ جویان اسلامی علیه شوروی به وجود آمد، پس از سقوط شوروی نیز به رشد خود ادامه دادند و تا سال ۱۹۸۸ با حمایت مالی آی.اس.آی و عربستان سعودی و کشورهای عربی خلیج فارس ۸۰۰۰ مدرسه رسمی و ۲۵۰۰۰ مدرسه غیر رسمی به وجود آمد. این مدارس اکنون منشأ بسیاری از چالش‌های داخلی پاکستان است. (شفیعی، ۱۳۸۹، <http://www.dr-shafie.ir>)

وهابیت در پاکستان و مناطق قومی جمهوری اسلامی ایران

جهاد اصل مشترک تمام فرقه‌های اهل سنت و به ویژه سلفیون، وهابیت و القاعده می‌باشد. آنچه باعث شد که جهادگران مکاتب مختلف پاکستان را به هم رساند اشغال افغانستان و حضور نیروهای کمونیستی در این کشور بوده است. موضوع دیگری که در رشد و توسعه سلفی‌گری در پاکستان نقش داشته، پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس جمهوری اسلامی ایران بر اساس آموزه‌های فقهی تشیع است. اگر این واقعیت را بپذیریم که سلفی‌گری و شیعه به خاطر اختلاف مبانی، از همان آغاز نگاهی خصمانه به یکدیگر داشته‌اند، می‌توان پذیرفت پیروزی انقلاب اسلامی بر مبنای فلسفه تشیع با واکنش منفی بخش‌هایی از جهان عرب مواجه شود. پاکستان از جمله کشورهای اسلامی است که تحت تأثیر وهابیت قرار دارد، بنابراین روابط این کشور با ایران نیز در جهان اسلام با فراز و نشیب زیادی مواجه می‌باشد. (رضوی نیا، ۱۳۸۷: ۱۱۰)

از سویی اندیشه انقلاب اسلامی ایران در پاکستان به خاطر وجود شیعیان جایگاه خاصی دارد. از سوی دیگر نفوذ وهابی در این کشور در مقابل این اندیشه مقاومت کرده و عرصه را بر شیعیان پاکستان تنگ‌تر نموده است. (رضوی نیا، ۱۳۸۷: ۱۱۱)

تکثر قومی از شاخصه‌های بافت جمعیتی ایران است. با توجه به آسیب پذیری اقوام در مرزهای ایران، امروزه وهابیت با سرمایه‌گذاری در این مناطق در جهت ایجاد شکاف‌های قومی - مذهبی به شدت فعال است، چرا که شکاف‌ها و تعارضات قومی -

بررسی برخی عوامل مؤثر بر کاهش یا افزایش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

مذهبی، با ایجاد بی‌نظمی و ناامنی در مرزها، زمینه ناامنی کشور را فراهم خواهد کرد (اسلامی، ۱۳۸۷).

وهابیت از طریق ابزار فرهنگی و اقتصادی با توجه به فقر فرهنگی و اقتصادی مناطق مرزی ایران و با تحریک اهل سنت در صدد نفوذ در مناطق یاد شده می‌باشند. برای نمونه وهابیت با تبلیغ محرومیت اقتصادی در استان سیستان و بلوچستان که ریشه در جبر جغرافیایی منطقه و ضعف بنیادهای زیستی آن دارد با جذب افراد مناسب، در صدد بهره‌برداری از آنان می‌باشد. فاصله و انزوای جغرافیایی نسبت به مرکز در تشدید محرومیت استان تأثیر شگرفی داشته است. از سوی دیگر، ساختار اجتماعی استان مبنی بر قبیله، پایین بودن سطح آگاهی‌ها و ضعف ارتباطات، فقر فرهنگی به ویژه در بعد مذهبی باعث شد مولوی‌ها و افرادی با گرایش مذهب وهابیت نفوذ زیادی داشته باشند. (کاویانی راد، ۱۳۸۶: ۱۱۵)

از سویی هم‌جواری استان سیستان و بلوچستان با پاکستان و مشکلات اقتصادی می‌تواند در فعال سازی شکاف‌های قومی- مذهبی مؤثر باشد، هرچند از لحاظ نژادی و زبانی، فرهنگ آنان ایرانی است. وهابیت با نفوذ در سیستان و بلوچستان و جذب برخی افراد در سال‌های اخیر، در صدد گسترش اندیشه خود می‌باشد.

روابط پاکستان و ایالات متحده آمریکا

روابط سیاسی آمریکا و پاکستان از بدو استقلال این کشور تاکنون دستخوش نوسانات بسیار بوده است. در دوران جنگ سرد، پاکستان در بلوک غرب قرار داشت. (فرزین نیا، ۱۳۸۳: ۲۸) دو رویداد پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و وقوع کودتای مارکسیستی در افغانستان در اواخر دهه ۱۹۷۰م در خاورمیانه سبب شد که پاکستان برای آمریکا جایگاه ویژه‌ای پیدا کند. (خدادادی، ۱۳۸۵: ۱۲۳) پس از تجاوز شوروی به افغانستان در سال ۱۹۷۹، پاکستان به کشور خط مقدم برای دفاع از تجاوز ارتش سرخ مسکو تبدیل شد و سیل کمک‌های اقتصادی و نظامی آمریکا به پاکستان سرازیر شد تا از جهاد در افغانستان حمایت به عمل آید. پس از جنگ سرد و با خروج نیروهای شوروی از افغانستان و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و کاهش خطر نفوذ کمونیسم، اهمیت پاکستان برای آمریکا کاهش می‌یابد. (فرزین نیا، ۱۳۸۳: ۲۸)

پس از حوادث ۱۱ سپتامبر از این جهت که امریکا به پایگاهی برای حمله به افغانستان در منطقه نیاز دارد و از طرف دیگر پاکستان حامی اصلی طالبان است، امریکا اولویت سیاست خارجی خود را در روابط با پاکستان که موجب انعقاد تحریم‌ها بر اثر آزمایش اتمی و حکومت نظامی در پاکستان شده بود را لغو نموده و به حمایت از پاکستان می‌پردازد. (فرزین‌نیا، ۱۳۸۳: ۳۱)

به دنبال کشته شدن ۲۶ نظامی پاکستانی به وسیله هواپیماهای بدون سرنشین امریکا واکنش‌های شدیدی از طرف پاکستان متوجه امریکا گردید. پاکستان خطوط تدارکاتی به درون افغانستان را مسدود کرد، کنفرانس بن در مورد آینده افغانستان را تحریم کرد و ایالات متحده را مجبور کرد تا عملیات‌های هواپیماهای بدون سرنشین در یک پایگاه در جنوب غرب پاکستان را تعطیل کند. هرچه باشد یک پاکسازی استراتژیک در روابط این دو کشور در حال رخ دادن است. (<http://www.asnoor.ir/Public/Articles,5/10/90>)

روابط پاکستان و عربستان سعودی

حقیقت این است که روابط پاکستان با کشورهای حوزه خلیج فارس، از قدیم حسنه بوده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تجاوز شوروی به افغانستان روابط دو کشور عربستان سعودی و پاکستان گسترش بیشتری یافت. عربستان کمک بسیاری از طریق پاکستان به مجاهدان افغانی نمود. پس از اضمحلال اتحاد جماهیر شوروی کمک‌های عربستان به کشورهای آسیای مرکزی و ارتباط آن کشور با منطقه از طریق پاکستان صورت می‌گیرد (پاکستان، ۱۳۸۹: ۲۶۹-۲۶۵). در زمان حاضر بیش از یک میلیون پاکستانی در بخش‌های مختلف اقتصادی عربستان مشغول به کار هستند. (پاکستان، ۱۳۸۹: ۲۶۹-۲۶۵)

مسئله نفت یکی دیگر از عوامل این نزدیکی است. پاکستانی‌ها از نظر سوخت مشکل دارند، بنابراین دریافت سوخت هم از این منطقه برای آن‌ها حایز اهمیت است. عربستان و پاکستان از روابط حسنه و راهبردی ویژه‌ای برخوردارند. دامنه این روابط به بخش‌های مهمی مانند قراردادهای نظامی نیز گسترش یافته است. عربستان سعودی در شهرهای شمالی پاکستان و اداره مدارس دینی نقش و حضوری فعال دارد. (پاکستان، ۱۳۸۹: ۲۶۹-۲۶۵)

نتیجه گیری

در این پژوهش برای شناخت شرایط و وضعیت رابطه ایران و پاکستان در جهت برقراری و استحکام هرچه بیشتر روابط دو کشور، برخی عوامل مؤثر بر افزایش یا کاهش روابط دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. عواملی چون جایگاه پاکستان در سیاست امنیتی ایران، جایگاه ایران در سیاست امنیتی پاکستان و نقش آی.اس.آی (سازمان اطلاعاتی پاکستان) در این مورد، انرژی هسته‌ای در پاکستان، پیدایش طالبان، وهابیت در پاکستان و مناطق قومی جمهوری اسلامی ایران، روابط پاکستان و ایالات متحده امریکا و همچنین روابط پاکستان و عربستان سعودی از جمله مسائلی هستند که به طور مختصر به آن‌ها اشاره شد. با توجه به سؤال تحقیق، هر کدام از این‌ها در جای خود در روابط بین ایران و پاکستان می‌تواند تأثیر مثبت و یا منفی بگذارد. مثلاً همکاری‌های ایران و پاکستان در ابعاد سیاسی و امنیتی، بستن قراردادهای منطقه‌ای، سیاسی - امنیتی، تجاری، فرهنگی و... میان دو کشور و دیگر نزدیک بودن دین، فرهنگ و زبان مردم این دو کشور باعث تقویت روابط میان این دو کشور می‌گردد و عواملی همچون همکاری‌های اطلاعاتی با سرویس‌های جاسوسی غرب، به ویژه امریکا و اسرائیل برای جاسوسی و برهم زدن نظم منطقه‌ای و دخالت و جاسوسی در امور ایران (به‌ویژه همکاری‌های سازمان اطلاعاتی آی.اس.آی پاکستان با سازمان اطلاعاتی سی.آی.ای امریکا)، حمایت از گروه‌های تروریستی به ویژه طالبان و وهابیون و هزینه کردن برای آن‌ها در جهت اعمال مخرب در ایران، ارتباط و همکاری با کشورهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای که در پی ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران هستند (مثل امریکا و عربستان)، حمایت از وهابیون جهت تبلیغات مخرب و ایجاد ناآرامی در مناطق شرقی ایران باعث کاهش روابط میان این دو کشور شده است. با توجه به این موارد؛ دو کشور، به‌ویژه ایران باید با برگزاری نشست‌های میان دو کشور برای شفاف سازی روابط و حل مشکلات بیشتر تلاش کنند و تا حد ممکن از نقاط قوت و مشترکات میان دو کشور جهت حل بحران‌ها استفاده شود و بیش از پیش با انعقاد قراردادهای مختلف منطقه‌ای، اقتصادی، سیاسی - امنیتی، تجاری و بازرگانی به‌ویژه انعقاد قرارداد همکاری‌های فرهنگی میان دو کشور، تغییری در ساختار و روند رفتارهای سازمان اطلاعاتی آی.اس.آی از سوی

دولت پاکستان در مواجهه با ایران، مذاکرات توسط ایران در جهت حل بحران‌های هند و پاکستان و حتی افغانستان در منطقه... که همه این عوامل باعث کاهش بحران‌ها به-ویژه سیاسی-امنیتی می‌شود و هرچه بیشتر دست دخالت معاندان نظام جمهوری اسلامی و برهم‌زنندگان آرامش منطقه‌ای در این منطقه(به ویژه پاکستان و مرزهای شرقی ایران)، کوتاه می‌شود که نتیجه آن، کاهش هزینه‌های امنیتی دو کشور، ایجاد صلح و ثبات در منطقه و افزایش نفوذ دیپلماتیک برای دو کشور در صحنه‌ی روابط بین‌الملل را در پی خواهد داشت.

کتابنامه:

منابع فارسی

- ۱- پورسعید، فرزاد(۱۳۸۸)، تحول در روابط بین‌الملل، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دوازدهم، شماره چهارم.
- ۲- جمراسی فراهانی، علی اصغر(۱۳۷۴)، بررسی مفاهیم نظری امنیت ملی(عوامل تهدید امنیت ملی و شیوه‌های حراست از آن در سیاست بین‌المللی)، تهران: نشر مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- ۳- خدادادی، محمداسماعیل(۱۳۸۵)، مسایل منطقه‌ای ایران در چشم‌انداز مقام معظم رهبری، فصلنامه حصون، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- ۴- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی(۱۳۸۹)، پاکستان، دوره جدید مباحث کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، چاپ دوم، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۵- درویشی سه تلانی، فرهاد(۱۳۷۶)، مناسبات امنیتی- نظامی امریکا و ایران(۱۳۵۷-۱۳۳۲)، چاپ اول، تهران: انتشارات معاونت تحقیق و پژوهش دافوس سپاه.
- ۶- رستمی، محمود(۱۳۷۸)، فرهنگ واژه‌های نظامی، چاپ اول، تهران: نشر ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- ۷- زهتاب سلماسی، یعقوب و کریم صارمی(۱۳۸۸)، محتمل‌ترین راهبرد امریکا در قبال ایران و شیوه مقابله با آن، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، چاپ اول.
- ۸- صفوی، سید یحیی(۱۳۸۷)، جغرافیای نظامی ایران، جلد سوم(جنوب و جنوب شرق کشور)، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۹- عزیزاده، حسین(۱۳۷۷)، فرهنگ خاص علوم سیاسی، تهران: انتشارات روزنه.
- ۱۰- فرزین نیا، زیبا(۱۳۸۳)، سیاست خارجی پاکستان، تغییر و تحول، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۱۱- کریمی پور، یدا... (۱۳۸۰)، مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان(منابع تنش و تهدید) تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم.
- ۱۲- گروه پژوهش جنگ‌های آینده(۱۳۸۸)، محیط عملیاتی مشترک جهان در سال ۲۰۳۰ و پس از آن، ترجمه کیوان منزوی، چاپ اول، تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.

منابع خارجی و وبگاهها

1-www.asnoor.ir/Public/Articles,5/10/90

2- <http://www.asnoor.ir/Public/Articles,1387/12/17>

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی دانشکده و پژوهشکده دفاعی (دافوس)

سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۱۶۲-۱۳۵

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

ایرج قنبری^۱

حسین ملکوتی خواه^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۲۵

چکیده

گروهک پژاک پس از گروه‌های سنتی ضد انقلاب، به عنوان یک گروه ضد انقلاب جدید (مدرن) در سال ۲۰۰۴ (با انشعاب از پ. ک. ک.) و طرح ادعاهای واهی احزاب سنتی مانند: خود مختاری کردستان، بازپس‌گیری حق ملت مظلوم کرد و... به وجود آمد و شرارت خود را تحت عنوان کاذب «دفاع مشروع» در شمال غرب کشور شروع نمود.

مقابله مؤثر با این گروهک به طور یقین تک بعدی نبوده و می‌باید در ابعاد مختلف نظامی، سیاسی، فرهنگی اجتماعی، اطلاعاتی و امنیتی و هماهنگ طرح‌ریزی و اجرا شود تا بتواند تأثیر مناسب را گذاشته و گروهک را در موضع انفعال ببرد. که به لحاظ اهمیت اطلاعات و تأثیر آن بر حوزه‌های دیگر، این تحقیق ضمن بررسی عملیات رزمی گروهک پژاک در استان کردستان به دنبال یافتن راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی می‌باشد به گونه‌ای که توان عملیاتی گروهک در اجرای عملیات رزمی در خاک جمهوری اسلامی ایران تا حد امکان کاهش یابد. این تحقیق کاربردی و از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی به روش پیمایشی انجام شده است. هدف کلی این تحقیق شناخت راه‌های مقابله اطلاعاتی و امنیتی با عملیات رزمی گروهک پژاک در کردستان است. جامعه آماری از فرماندهان گردان پیاده به بالا تا سطح فرمانده قرارگاه استانی و کارشناسان سپاه و رده‌های مرتبط با پژاک در کردستان می‌باشند که تعداد آن‌ها در یک برآورد حدود ۱۱۰ نفر بوده است که ۳۹ نفر به‌عنوان جامعه نمونه

۱. پژوهشگر مطالعات دفاعی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)؛

۲. پژوهشگر مطالعات دفاعی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع).

انتخاب شده اند. و از نرم افزار Spss و طیف پنج گزینه ای لیکرت (از ۱ تا ۵) نتایج به دست آمده در خصوص راه‌های مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی در کردستان تجزیه و تحلیل شده است.

کلید واژه‌ها: گروهک پژاک، کردستان، عملیات رزمی، راه‌های مقابله.

مقدمه

از ابتدای پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی به رهبری بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و پس از به نتیجه نرسیدن مذاکرات نمایندگان حضرت امام (ره) با نمایندگان جمهوری کردستان در مه‌آباد در سایه خیانت قاسملو و همفکرانش و پشتیبانی‌های شوروی و هدایت استخبارات رژیم بعث عراق، سایه تفکر شوم مقابله نظامی با جمهوری اسلامی ایران و نظام مقدس آن در فضای به وجود آمده در کردستان در گروه‌های مختلف آن زمان علی‌رغم وجود برخی مخالفت‌ها در رأس حزب دمکرات شکل گرفت و با این انگیزه که هدف ما رسیدن به خود مختاری کردستان و دادخواهی از ملت مظلوم کرد و ... می‌باشد اقدام به تسلیح نیروهای خود با سلاح‌های اهدایی شوروی و رژیم بعث نمودند. (خیری مطلق، ۱۳۷۹: ۴۰۳-۳۶۴)

در گذر زمان گروه‌های معاند دیگر مانند گروهک کومله، خبات، رزگاری (رستگاری) و ... در جمهوری اسلامی ایران ظهور یافتند که گروهک پژاک پس از گروه‌های سنتی ضد انقلاب، به‌عنوان یک گروه ضد انقلاب جدید از دل پ.ک.ک در سال ۲۰۰۴ پا به عرصه وجود گذاشت و ادعاهای واهی احزاب سنتی مانند خود مختاری کردستان، بازپس‌گیری حق ملت مظلوم کرد و ... را با ادبیات جدید مطرح نموده و شرارت خود را با عنوان کاذب «دفاع مشروع» با هدف «مسأله کرد در چارچوب تحولات دموکراتیک ایران، تلاش برای آزادی تمام اقشار جامعه و ایجاد روابط آزادانه بین خلق‌های ایرانی» شروع نمود.

مهم‌ترین عامل در مقابله با عملیات رزمی گروهک پژاک، شناخت ابعاد مختلف و تأثیر گذار آن است. که با شناخت و آگاهی صحیح از این ابعاد (بعد نظامی، اطلاعاتی و امنیتی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی اجتماعی) از یک سو و با بسیج منابع، امکانات و آموزش نیرو متناسب با سطح انتظار و مأموریت‌های واگذاری از سوی دیگر می‌توان

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

با دشمن مقابله مؤثر نموده و با حداقل هزینه حداکثر بهره برداری را به عمل آورد. که در بین این ابعاد، بعد اطلاعاتی و امنیتی به لحاظ اهمیت و کارکرد مؤثر آن دارای جنبه پیشگیرانه نسبت به ابعاد دیگر بوده و در صورت موفقیت در این بعد مبارزه، می‌توانیم نسبت به محدود نمودن اقدام‌های دشمن و در نتیجه موفقیت در مقابله دست یابیم.

بیان مسأله

بررسی آمار عملیات‌های رزمی و تعداد شهدا و جانبازان آن و عملیات‌های غیر رزمی (جذب، فرهنگی، اقتصادی و ...) گروهک پژاک در کردستان و نتایج آن نشان می‌دهد که یکی از اصلی‌ترین معضله‌ها در امنیت کردستان در حال حاضر فعالیت گروهک پژاک می‌باشد. امروزه اهمیت اطلاعات به‌صورت عام و اشراف اطلاعاتی به‌صورت خاص برتری خود را در تمامی عرصه‌ها اثبات نموده است و برنده یک رقابت و مبارزه، طرفی است که دارای اطلاعات بیشتری بوده و به تبع آن حرکات و اقدام‌های دشمن را پیش‌بینی می‌نماید. که این مسأله در بعد نظامی به مراتب اهمیت مضاعفی پیدا می‌نماید. توجه به ابعاد مختلف مبارزه، می‌تواند دستاوردهای زیادی به‌دنبال داشته باشد. بنابراین مبارزه اطلاعاتی و امنیتی با عملیات‌های رزمی گروهک پژاک به‌عنوان یک راه مبارزه‌ای کارآمد می‌تواند از غافلگیری نیروهای خودی جلوگیری نموده و را برای تقابل همه جانبه به‌عنوان یک شالوده مستحکم با این گروهک آماده نماید. هر چند اطلاعات مختلفی در خصوص عملیات‌های رزمی گروهک پژاک در یگان‌های مختلف درگیر در منطقه وجود دارد؛ به‌دلیل عدم توجه به تدوین این موارد، تاکنون کتاب، جزوه و یا نوشته‌ای در مورد تبیین چگونگی مقابله جامع با گروهک پژاک وجود نداشته و عملاً خلأ این مهم احساس می‌شود. در این تحقیق برآنیم تا با شناخت عملیات رزمی گروهک پژاک، به راه‌های مقابله اطلاعاتی و امنیتی با آن دست یابیم.

سؤال تحقیق

سؤال اصلی

راه‌های مقابله با عملیات رزمی گروهک پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی در کردستان چگونه است؟

روش تحقیق

تحقیق حاضر توصیفی-تحلیلی می‌باشد و از منظر هدف، کاربردی است.

ابزار و روش‌های گردآوری اطلاعات

در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های زیر و با ترکیبی از فضای واقعی و فضای مجازی استفاده شده است.

۱. فضای واقعی (real space)

الف) روش کتابخانه‌ای

(۱) مطالعه و فیش‌برداری: انجام مطالعات اسناد کتابخانه‌ای و گردآوری اطلاعات با استفاده از فیش‌برداری،

(۲) بررسی اسناد: بررسی اسناد و مدارک آموزشی و عملیاتی موجود در یگان‌های نیروی زمینی سپاه.

ب) روش میدانی

(۱) مصاحبه: انجام مصاحبه با صاحب نظران و خبرگان مرتبط با مسایل عملیاتی و طرح ریزی در سطح سپاه،

(۲) مشاهده: بررسی عملیات‌های اجرا شده به وسیله پژاک از نزدیک و بررسی محاسن و معایب آن‌ها برای دستیابی به شیوه مقابله مناسب،

(۳) استفاده از پرسش‌نامه.

۲. فضای مجازی (syber space)

الف) روش جست‌وجو در کتابخانه‌های اینترنتی ب) سایت‌ها دیگر

محیط تحقیق

فرماندهان قرارگاه استانی، لشکر عملیاتی و سپاه‌های شهرستانی تا رده گردان‌های رزم و کارشناسان نظامی استان کردستان به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته‌اند. محیط تحقیق، استان کردستان بر اساس تقسیمات سیاسی کشوری می‌باشد بازه زمانی تحقیق از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ می‌باشد.

جامعه نمونه تحقیق

جامعه آماری شامل تعداد کل فرماندهان قرارگاه استانی، لشکر عملیاتی و سپاه‌های شهرستانی و گردان‌های رزم و کارشناسان نظامی استان کردستان می‌باشد که با بررسی صورت گرفته حدود ۱۱۰ نفر می‌باشند.

$$n = \frac{t^2 * s^2}{d^2} = \frac{3/841 * 0/025}{0/025} = 38/4 \approx 39$$

با استفاده از فرمول زیر و با احتساب خطای ۰/۰۵ و واریانس ۰/۰۲۵ حجم نمونه در این تحقیق ۳۹ نفر تعیین شد که برای اطمینان و دقت بیشتر، پرسش‌نامه بین ۵۰ نفر از فرماندهان که به روش نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک از جامعه آماری مورد تحقیق انتخاب شدند، توزیع شد و همه افراد پرسش‌نامه‌ها را تکمیل و عودت دادند. اطلاعات استخراج شده از ۵۰ عدد پرسش‌نامه با استفاده از نرم افزار آماری Spss به وسیله رایانه پردازش شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات پردازش شده از آمار توصیفی استفاده شده است.

ادبیات نظری تحقیق

۱- استان کردستان

استان کردستان با وسعتی معادل ۲۹۱۳۰ کیلومتر مربع در غرب ایران و در مجاورت بخش شرقی کشور عراق قرار دارد. این استان که در دامنه‌ها و دشت‌های پراکنده سلسله جبال زاگرس میانی قرار گرفته است، از شمال به استان آذربایجان غربی و زنجان، از شرق به همدان و زنجان، از جنوب به استان کرمانشاه و از غرب به کشور عراق محدود است. استان کردستان بین ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. (ایرانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳)

کردستان به دلیل وجود مرز طولانی با عراق، کوهستانی بودن منطقه و به ویژه مرز، همجواری با عراق و حضور کشورهای فرامنطقه‌ای در شمال عراق به صورت آشکار و پنهان دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد.

این استان منطقه‌ای کاملاً کوهستانی است که از مریوان تا دره قزل‌اوزن و کوه‌های زنجان جنوبی در مشرق گسترده شده است. ناهمواری‌های این استان که با عنوان ناحیه کوهستانی کردستان مرکزی بررسی می‌شود، مشتمل بر دو بخش غربی و شرقی است. این دو قسمت از نظر شکل پستی و بلندی و جنس زمین متفاوتند. قسمت وسیعی از سنندج، مریوان و سرزمین‌های اطراف آن‌ها تا جنوب کردستان بخش کوهستانی غربی را تشکیل می‌دهد. (ایرانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸)

۲- تاریخچه شکل‌گیری گروهک پ.ک.ک

ظهور پ.ک.ک آرام و بی‌سر و صدا بود. این امر تنها از اندیشه یک نفر یعنی عبدالله- اوجلان که با نام مستعار آپو شناخته می‌شد، نتیجه شد. اوجلان در کودتای ۱۹۷۰ در آنکارا، دانشجوی بود و در فدراسیون جوانان انقلابی و گروه چپ دیگری به نام (انجمن آموزش عالی آنکارا) فعالیت می‌کرد. وی از دوستش (ماهرجیان) که از رهبران چپ اوایل دهه ۱۹۷۰ بود، الهام گرفت. منطقه زاد بومی وی حلوان- سیوه رک بود، اما وی نیز مانند بسیاری از کردهای شهری به زبان ترکی حرف می‌زد. پس از عفو سال ۱۹۷۴، اوجلان برای تأسیس یک جنبش آزادیبخش صرفاً کردی بر اساس مارکسیسم- لنینیسم، شش تن از یارانش را به گرد هم آورد. این عده بر آن شدند که تمامی پیوندهای خود را با گروه‌های چپ ترکیه بگسلند. در سال ۱۹۷۵ اوجلان و یارانش از درون ترکیه به حاشیه کردستان آمدند، و هم خود را صرف یارگیری از مناطق زاد بومی خود نمودند، مناطقی مانند: اورفه، الازیگ، گازی آنتپ، تونجلی و مرعش. (یونسی، ۱۳۸۰: ۶۵۸)

در سال ۱۹۷۵ گروه یاد شده تبلیغات سیاسی خود را در ترکیه آغاز و در سال ۱۹۷۷ با عنوان (مسیر انقلاب کردستان) منسوری را منتشر نمود، و بالاخره در ۲۷ نوامبر سال ۱۹۷۸ به طور رسمی به (حزب کارگران کردستان) با علامت اختصاری (پ.ک.ک) تغییر نام یافت. به دنبال کودتای ۱۹۸۰ در ترکیه و ممنوعیت فعالیت احزاب، پ.ک.ک مرکز

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

فعالیت خود را به لبنان و سوریه انتقال داد و موفق شد در سال ۱۹۸۱ در مرز سوریه و لبنان، اولین کنگره خود را برگزار نماید. (یونسی، ۱۳۸۰: ۶۶۸)

هم چنین حزب استراتژی مبارزه چریکی را برگزید و هم زمان اعضای محبوس حزب در زندان‌های ترکیه نیز شروع به تجمع، اعتراض، شورش و اعتصاب انفرادی نمودند. خود آویزی (مظلوم دوغان) عضو شورای مرکزی پ.ک.ک در تاریخ ۲۱ مارس ۱۹۸۲ در سلول انفرادی در زندان، خود سوزی بعضی چریک‌ها در ۱۸ مارس ۱۹۸۲ و اعتصاب غذای عده‌ای از اعضای حزب تا دم مرگ در ۱۴ جولای ۱۹۸۲ نمونه‌ای از فعالیت‌های تجدید حیات پ.ک.ک می‌باشد. (یونسی، ۱۳۸۰: ۶۶۵)

جبهه دیگر مبارزه پ.ک.ک تشدید اقدام‌های امنیتی در طول مرز بود. در سال ۱۹۸۵ پ.ک.ک (جبهه آزادیبخش مردمی کردستان) را با هدف راه اندازی شبکه‌های تدارکاتی، پایگاه‌ها و جنگ شهری و گردآوری اطلاعات و بسیج توده‌ها تأسیس کرد. این جبهه در سرزمین فقر زده‌ای که معروض ستم و سرکوب حکومت بود به سرعت رشد کرد و توسعه یافت و همین حمایت فزاینده مردم بود که پ.ک.ک را برای دستگاه حکومت به عاملی وحشتناک تبدیل کرد. (یونسی، ۱۳۸۰: ۶۶۵-۶۶۸)

در مقابل این اقدام پ.ک.ک، دولت تلاش نمود که این وحشت را با وحشت و از طریق اعمال قوانین محدود کننده که برخی از آن‌ها در زیر اشاره شده است، تلافی نماید، که نتیجه این اقدام‌ها بر خلاف تصور ارتش ترکیه طوری شد که بهترین امکان را برای جلب مردم و یارگیری در اختیار پ.ک.ک قرار دهد:

۱. ممنوع نمودن زبان کردی طی قانون شماره ۲۹۳۲ در اکتبر ۱۹۸۳ در آموزش و پرورش؛

۲. ممنوع نمودن آوازهای محلی غیر ترکی در شرق و جنوب شرقی آناتولی؛

۳. ممنوعیت اسامی خاص کردی طی قانون ۱۵۸۷. (یونسی، ۱۳۸۰: ۶۶۵-۶۶۷)

با شروع درگیری‌ها نظامی در ترکیه، ارتش ترکیه موفق شد با دستگیری، زندان و اعدام تعداد زیادی از اعضای حزب از جمله تعدادی از اعضای کادر رهبری حزب، ضربات خرد کننده‌ای بر پیکر آن حزب وارد آورد. رهبری حزب برای ترمیم صدمات وارده، بدنه حزب را گسترش داده و آن را تا حدود ۱۰ هزار نفر چریک مسلح ارتقا داد، به

گونه‌ای که در سال ۱۹۸۶ و در جریان برگزاری کنگره سوم، خبر تأسیس (ارتش آزادی بخش کردستان) انتشار یافت. (معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه در لشکر ۲۲، ۱۳۸۲: ۵)

در این دوره حضور مردم در این گروه اندک بود و با توجه به عدم شناخت مردم منطقه، از کمک به این حزب خودداری می‌کردند. به همین دلیل حزب برای حل این مشکل که از راه تبلیغ و به صورت مسالمت آمیز حل نشده بود به زور و خشونت متوسل شد و از ۱۵ آگوست ۱۹۸۴ با حمله به مردم، پاسگاه‌های ژاندارمری و... در شهرهای (اروح) و (شم‌نیلی) از استان حکاری به کشتار مردم و نظامیان اقدام نمود. در این عملیات‌ها در فاصله سال‌های ۱۹۸۴ تا ۲۰۰۱ حدود ۳۰ هزار نفر به وسیله این حزب کشته شدند که از این تعداد هزار نفرشان از زنان و کودکان بودند. در این درگیری‌ها مزارع، مراکز درمانی، مدارس، خدمات عمومی، کلانتری‌ها و... تخریب شد و صدها مأمور دولتی از هر قشری به قتل رسیدند. در این درگیری‌ها حدود ۵ هزار نظامی کشته و ۱۱ هزار زخمی شدند. این درگیری‌ها با شدت تمام تا سال ۱۹۸۸ مصادف با دستگیری اوجالان در تاریخ (۲۷/۱۱/۷۷ ه. ش) ادامه داشت و به مهم‌ترین معضل امنیتی دولت ترکیه و دغدغه اصلی ارتش آن کشور تبدیل شده بود.

اوجالان در تاریخ ۱۶ ژانویه ۱۹۹۸ با پاسپورت قرمز و با نام جعلی (لازاروس ماوروس) که از سوی قبرس رومی (جنوبی) تهیه شده بود، ایتالیا را ترک کرد و مجدداً به مسکو و از آن جا به کنیا فراری داده شد. در تاریخ ۱۶ فوریه ۱۹۹۸ طی عملیات ویژه در کنیا دستگیر و به ترکیه آورده شد. (معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه در لشکر ۲۲، ۱۳۸۲: ۵-۱۰)

پس از دستگیری اوجالان، شورای رهبری حزب برای حفظ جان وی با ملاحظه دگرگونی‌های سیاسی بین‌المللی فعالیت نظامی خود را به حالت تعلیق درآورد و پس از کنگره هشتم و در سال ۲۰۰۱ م نام حزب را به (کنگره آزادی و دموکراسی کردستان) با علامت اختصاری (پ.ک.ک) تغییر داده و استراتژی سیاسی را به‌طور مشروط جایگزین مشی نظامی و مسلحانه نمود. قرار گرفتن نام (ک.د.ک) در فهرست گروه‌های تروریستی توسط امریکا آنان را واداشت تا در پوشش نامی جدید (ک ه ک) (کنگره خلق

کردستان) به کار خود ادامه دهند. (معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه در لشکر ۲۲، ۱۳۸۲: ۵-۱۲)

روند حزب نیرو از ایران در ابتدای تشکیل پ.ک.ک نیز وجود داشت و افراد ایرانی نیز در حزب عضویت داشتند، بنابراین توجه ویژه کادر رهبری حزب به ایران و نقطه

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

عطف آن پس از دستگیری اوجالان و حمایت‌های قابل توجه و ناآرامی‌های کردستان در حمایت از اوجالان بود که رهبران حزب را به توجه بیشتر به ایران ترغیب نمود.

(مصاحبه سردار رجبی، ۱۳۹۰/۲/۲۴)

حزب پ.ک.ک با آنالیز این وضعیت و از پرتو این حمایت‌ها به فکر معامله و چانه زنی با جمهوری اسلامی ایران افتاد و روند جذب نیرو از ایران را تسریع بخشید. این روند جذب و توجه حزب باعث شد که تا سال ۱۳۸۳ که شاخه ایرانی پ.ک.ک با عنوان پژاک تشکیل شد، آمار نیروهای ایرانی حدود ۱۰۰۰ نفر بود که تقریباً معادل استعداد نیرویی تمام احزاب ضد انقلاب دیگر بود.

این روند و شرایط ویژه ای که بر پ.ک.ک حاکم شده بود (به رسمیت شناختن پ.ک.ک به عنوان یک حزب تروریستی، جلوگیری از آسیب پذیری حزب پس از دستگیری اوجالان، حفظ شرایط تداوم و بقای حیات حزب) باعث شد که چهار شاخه پ.ک.ک را با عناوین پرده، پیچک (چاره سری)، پیده و پژاک مصوب و اعلام نمایند. البته با این استراتژی که شاخه‌های یاد شده اختیار تصمیم‌گیری حزبی را ندارند و سیاست‌گذاری (خارجی، تبلیغاتی، جذب، آموزش، متون درسی و تقسیم نیروی آموزش دیده و ...) از اختیارات پ.ک.ک می‌باشد و اظهار نظر شاخه‌ها هر چند مخالف سیاست‌های کلی پ.ک.ک باشد، فقط یک تدبیر است. (مصاحبه سردار رجبی،

۹۰/۲/۲۴)

۳- گروهک پژاک

پژاک که از حروف اول کلمات (پارت ژیان آزاد کردستان) گرفته شده به معنای (حزب حیات آزاد کردستان) در سال ۱۳۸۲ تأسیس شده است. دبیر کل آن رحمان حاجی احمدی اهل نقره و از اعضای اسبق کمیته مرکزی حزب دمکرات می- باشد که در جریان کنگره چهارم به همراه جمعی از معترضین به رهبری غنی بلوریان از حزب دمکرات کناره گرفته و در آلمان ساکن شده بود. در کادر رهبری حزب علاوه از اکراد ایرانی تعدادی از اکراد ترکیه و سوریه نیز حضور دارند؛ اما بدنه اصلی آن از حدود ۸۰۰ نفر گرد ایرانی عضو (پ.ک.ک) تشکیل یافته است که هم اکنون به بیش از هزار نفر بالغ می‌شود. (نماینده ولی فقیه در لشکر ۱۳۸۸، ۲۲، ۱۷)

سه شبکه تلویزیونی به نام‌های (روژ تی وی)، (روژ هلات) و (تیشک) و شبکه ارسال پیام کوتاه از طریق تلفن همراه از شبکه‌هایی می‌باشد که در راستای اهداف پژاک اقدام به پخش برنامه می‌نمایند. (پایگاه اطلاعاتی سپاه ناحیه سنندج، ۱۳۹۰، ۱)

۳-۱- اهداف گروهک پژاک

پژاک در اطلاعیه‌ای که در ۱۲ آوریل ۲۰۰۴ (۲۴ فروردین ۸۳) به مناسبت برگزاری اولین کنگره حزب انتشار داد اهداف و خط مشی حزب را تشریح کرده است. جملات زیر عصاره تئوری، اهداف و خط مشی حزب را در خود جای داده‌اند: (کردستان یک مستعمره‌ای است که به چهار قسمت تقسیم شده است، رهایی تنها به وسیله مبارزه مسلحانه ممکن خواهد بود، هدف ما تشکیل یک کردستان متحد و مستقل و سوسیالیست است.) (واحد سیاسی لشکر ۲۲ بیت المقدس، ۱۳۸۲: ۱۰)

سران حزب نیز در مصاحبه‌های متعددی به این موضوع پرداخته‌اند که نکات زیر از موضوعات اساسی آن می‌باشد:

الف) گذار از نظام دین سالار (براندازی جمهوری اسلامی) و رفع سیاست‌های فشار و انکار، مغایر با حقوق و آزادی‌های انسانی حاکم بر ایران و ایجاد جامعه دمکراتیک در چارچوب اتحادیه فدراتیو:

زیرا به زعم آن‌ها جمهوری اسلامی ایران، آمادگی و ظرفیت پذیرش و تأمین دمکراسی را نداشته و با تمام نیرو در مقابل خواست‌ها و مطالبات دمکراتیک خلق گُرد و سایر نیروهای سیاسی، اجتماعی مقاومت خواهند نمود. که این مبارزه را با روش‌های مختلفی با استفاده از ابزارهای مدنی و ... دنبال می‌نمایند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. مبارزه با تمام گرایش‌ها و ساختارهای مبتنی بر سنت گرایی که مانعی برای تحقق دمکراسی معاصر و اتحاد آزادانه خلق هاست.

۲. نیرومند ساختن سازماندهی‌های دمکراتیک زنان، جوانان، کارگران، کارمندان و گروه‌های صنفی دیگر در راستای تحقق و توسعه جامعه مدنی و اقدام به توسعه نهادهای جدید، در صورت مانع سازی رژیم و عوامل آن باید خلق را بر اساس آگاهی از خط دفاع مشروع به سازماندهی دمکراتیک واداشته و نافرمانی مدنی را در همه جا گسترش داد.

۳. نظام بخشی به تمامی اقشار اجتماعی و نیروهای سیاسی طرفدار دموکراسی در ایران به شکل بلوک‌های دموکراتیک و ایجاد کوردیناسیون جامعه دموکراتیک - اکولوژیک. این کوردیناسیون وظیفه همگانی و پیشبرد مبارزات مشترک را بر عهده می‌گیرد.

۴. مهیا نمودن مشارکت آزادانه خلق‌های ایران در یک نظام سیاسی دموکراتیک، مبنای قرار دادن منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد و تدوین قوانین اساسی بر اساس آزادی و حقوق جهانی و معیارهای دموکراتیک.

۵. مبارزه بر ضد نمادها و نهادهای ضد حقوقی نظام حاکم مانند اعدام و ...

ب) بنیان نهادن جامعه آزاد و دموکراتیک در چارچوب جمهوری فدرال دموکراتیک ایران چون به گمان حزب، دولت‌های ملی و دینی توانایی اداره جامعه را از دست داده‌اند. اتحاد آزادی و برابری خلق‌ها تنها در نظامی فدرال، سکولار، دموکراتیک و مدرن امکان‌پذیر است. حل مسایل سیاسی و فرهنگی خلق‌های ایران با گذار از نظام موجود و رسیدن به نظامی دموکراتیک تحقق می‌یابد:

۱. تأسیس جمهوری فدرال دموکراتیک و به رسمیت شناختن حقوق مشارکت دموکراتیک؛
۲. گذر از شیوه مدیریتی متمرکز و ایجاد پارلمان محلی در چارچوب نظام فدرال؛
۳. وضع قانون اساسی در پارلمان‌های ایالتی؛
۴. تضمین حق آزادی بیان، اندیشه، رسانه‌ها و ارتباطات در قانون اساسی؛
۵. حمایت از کوچک کردن ارتش‌ها و کاهش بودجه نظامی؛
۶. مبارزه همه جانبه برای تحقق صلح و مخالفت با هرگونه پیمان نظامی مخمل امنیت.

ج) تأمین آزادی و مساوات برای زن؛

۱. پیشبرد مبارزات آزادی زن بر مبنای ایدئولوژی رهایی زن (بر اساس نظر آپو)؛
۲. گسترش سازماندهی‌های مستقل زنان و ایجاد نهادهای قانونی؛
۳. اعمال حقوق برابر برای زن و حذف نگرش‌های مذهبی؛
۴. طرفداری از مشارکت مساوی، فعال و آزادانه زنان در تمام عرصه‌ها.

د) چاره یابی دموکراتیک مسأله کرد در ایران؛

۱. به رسمیت شناختن هویت ملی کردها؛

۲. تضمین مشارکت آزادانه کردها در اتحادیه فدراتیو دمکراتیک ایران؛

۳. تضمین مشارکت گروه‌هایی که به دلایلی غیر قانونی اعلام شده‌اند.

۳-۲- ساختار سازمانی

حزب حیات آزاد کردستان (پژاک) شاخه کردستان جمهوری اسلامی ایران پ.ک.ک بوده در تاریخ ۱۳۸۳/۱/۲۴ با برگزاری کنگره اول خود به مدت ۷ روز اعلام موجودیت نمود.

ساختار این گروهک به صورت دبیر کلی اداره می‌شود و در تشکیلات سازمانی به ترتیب تشکیل یافته از:

۱. کنگره؛
۲. ریاست حزب (دبیر کل) و جانشین؛
۳. کردیناسیون (دفتر سیاسی) (با ۹ نفر عضو)؛
۴. مجلس حزب (کمیته مرکزی) (با ۳۵ نفر عضو)؛
۵. شاخه نظامی (هاگ)؛
۶. نهادها و شاخه‌های حزب (ارگان‌ها). (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان پژاک، ۱۳۸۲: ۲۲)

برخی از ارگان‌های مهم حزب که به صورت مستقیم زیر نظر کمیته مرکزی یا مجلس اداره می‌شوند عبارتند از:

۱. کمیته دفاع مشروع (مسئولیت شاخه نظامی بر عهده این کمیته است)؛
۲. کمیته رسانه‌ای (تبلیغات و انتشارات)؛
۳. اتحادیه جوانان؛
۴. اتحادیه زنان؛
۵. کمیته سیاسی و روابط خارجی؛
۶. کمیته قضایی یا انضباطی؛
۷. کمیته تشکیلات. (معاونت اطلاعات قرارگاه شهید شهرامفر، ۱۳۹۰: ۲)

۳-۲-۱- کنگره

- کنگره بالاترین ارگان تصمیم‌گیری حزب است که هر دو سال یک بار با مشارکت حداقل دو سوم اعضا منتخب برگزار می‌شود.

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

- کنگره با تصمیم دو سوم اعضای مجلس حزب و یا با درخواست یک سوم اعضای حزب یا یک سوم اعضای کنگره و با موافقت ریاست حزب می‌تواند به صورت فوق‌العاده برگزار شود.
- کنگره در مورد برنامه و اساس‌نامه حزب تصمیم‌گیری خواهد نمود. سیاست کلی را تعیین، عملکرد حزب را ارزیابی، اعضای مجلس، کمیته انضباطی و ریاست حزب را انتخاب و بر فعالیت‌هایشان نظارت می‌کند.
- در صورت لزوم جهت ارزیابی وضعیت سیاسی و اتخاذ تصمیماتی مهم (خارج از تغییر برنامه و اساس‌نامه و سلب و انتخاب اعضای مجلس) کنفرانس حزب می‌تواند برگزار شود. کنفرانس‌ها با پیشنهاد دو سوم اعضای مجلس و تصویب ریاست حزب تشکیل می‌شوند. (اساسنامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان، پژاک، ۱۳۸۲: ۲۱)
- ۳-۲-۲- ریاست حزب
- با رأی اکثریت از میان نامزدها در کنگره انتخاب می‌شود.
- ریاست حزب حداکثر برای دو دوره متمادی می‌تواند انتخاب شود.
- در برابر کنگره مسئول بوده و در فاصله بین دو کنگره نماینده حزب بوده و گزارشی از فعالیت‌های خود را به آن ارائه می‌دهد.
- سیاست‌های کنگره را با همکاری کوردیناسیون عمومی به اجرا گذاشته و پیگیری می‌نماید.
- مسئولیت برگزاری جلسات کوردیناسیون عمومی و مجلس را بر عهده دارد.
- در صورت فوت، استعفا و یا ناتوانی در به‌جا آوری وظایف، تا زمان برگزاری کنگره، کوردیناسیون عمومی و کالتاً وظایف او را به جای می‌آورد. (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان، پژاک، ۱۳۸۲: ۲۱-۲۳)
- ۳-۲-۳- کوردیناسیون عمومی (دفتر سیاسی)
- در فاصله بین دو کنگره کوردیناسیون عمومی با همکاری ریاست حزب، بالاترین ارگان اجرایی حزب می‌باشد و مسئولیت کلیه فعالیت‌های حزب بر عهده آنان است.

- کوردیناسیون عمومی از ریاست حزب و نمایندگان: اتحادیه زنان شرق (یک نفر) اتحادیه جوانان شرق (یک نفر)، اتحادیه رسانه‌های دمکراتیک (یک نفر)، نیروی آزادی کردستان (یک نفر) و فعالیت‌های سیاسی (چهار نفر) تشکیل می‌شود.
- اعضای کوردیناسیون عمومی به غیر از ریاست و نماینده نیروی آزاد کردستان در نشست‌های منظم مجلس حزب برای دوره‌های مشخص انتخاب می‌گردند.
- کوردیناسیون در گروهک پژاک معادل دفتر سیاسی در احزاب ضد انقلاب کردی سنتی بوده و وظایف آن را بر عهده دارد. (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان پژاک، ۱۳۸۲: ۲۲)
- ۳-۲-۴- مجلس حزب
- در فاصله زمانی دو کنگره، مجلس حزب بالاترین ارگان فعالیت و تصمیم‌گیری است. مجلس حزب از سوی کنگره انتخاب و گزارش فعالیت‌های خود را به کنگره ارائه می‌دهد.
- مجلس حزب ۳۵ نفر از اعضای حزب بوده که از سوی کنگره انتخاب می‌گردند.
- مجلس حزب با همکاری ارگان‌های بالاتر مسئولیت تعیین سیاست‌های روزانه و تاکتیک حزب و نیز عملی ساختن این سیاست‌ها و اهداف مشخص شده در برنامه حزب و حرکت در راستای خط مشی تعیین شده از سوی کنگره، مسؤول می‌باشد.
- مجلس حزب شش ماه یک بار همایش گسترده خود را برگزار می‌نماید. مجلس با درخواست ریاست حزب، کوردیناسیون عمومی و یا پیشنهاد ۲/۳ اعضای مجلس و تصویب ریاست حزب، به حالت فوق‌العاده می‌تواند تشکیل جلسه دهد. (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان پژاک، ۱۳۸۲: ۲۴)
- ۳-۲-۵- نهادها و شاخه‌های حزب
- اتحادیه زنان
- در چارچوب اهداف، آرمان‌ها و سیاست‌های کلی حزب حرکت نموده و سازماندهی خود را بر این مبنا به پیش می‌برد. اراده آزاد زن را در فعالیت‌های ویژه خود مبنا قرار داده و در تشکیلات و سازماندهی درونی دارای اختیارات و ابتکار عمل می‌باشد.

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

فعالیت‌های این اتحادیه با هماهنگی کوردیناسیون عمومی صورت می‌پذیرد. اتحادیه می‌تواند با رسیدن به حد مقبول توان سازمانی و تصویب ریاست حزب طی کنفرانسی به استقلال سازمانی دست یابد. (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان پژاک، ۱۳۸۲: ۲۱-۲۴)

• اتحادیه جوانان

در چارچوب اهداف مشخص شده برنامه حزب و سیاست‌های کلی آن حرکت نموده و به سازماندهی خود می‌پردازد. در سازماندهی و تشکیلات درونی دارای ابتکار عمل بوده و فعالیت‌های آن با نظارت کوردیناسیون عمومی می‌باشد. اتحادیه می‌تواند با رسیدن به حد مقبول سازمانی و تصویب ریاست حزب طی برگزاری کنفرانسی به استقلال برسد. (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان پژاک، ۱۳۸۲: ۲۱-۲۴)

• اتحادیه رسانه‌های دمکراتیک

در چارچوب اهداف مشخص شده برنامه حزب و سیاست‌های کلی آن حرکت نموده و اساساً مسؤول تبلیغ و نشر اهداف مبارزات دمکراتیک در ایران و شرق کردستان می‌باشد. در سازماندهی و تشکیلات درونی دارای ابتکار عمل بوده و فعالیت‌های آن تحت نظارت کوردیناسیون عمومی می‌باشد. اتحادیه می‌تواند با رسیدن به حد مقبول سازمانی و تصویب ریاست حزب طی برگزاری کنفرانسی به استقلال برسد. (اساس‌نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان پژاک، ۱۳۸۲: ۲۳)

۳-۲-۶- محل استقرار قرارگاه‌های عمده

پژاک در چهار منطقه از خاک عراق قرارگاه ثابت داشته و نیروهای خود را در روستاهای اطراف آن به صورت پراکنده گسترش داده که عبارتند از:

- قرارگاه مرکزی در قلعه توکان؛
- قرارگاه خاکورک (کردستان شمالی)؛
- قرارگاه خنیره (کردستان مرکزی)؛
- قرارگاه آسوس (کردستان جنوبی). (معاونت اطلاعات قرارگاه شهید شهرامفر، ۱۳۹۰، ۵)

۴. عملیات رزمی

۴-۱- مشخصات جنگ‌های چریکی

جنگ‌های چریکی به لحاظ ماهیت و ویژگی خاص خود در عدم توازن در قوا و ... براساس شاخصه‌هایی طرح‌ریزی می‌گردد که موفقیت در اجرا را تا حد امکان با کمترین تلفات و آسیب پذیری تضمین نماید که مهم‌ترین این مشخصات عبارتند از:

غافلگیری

عبارت است از ضربه زدن به نقاط ضعف دشمن در زمان و مکان و شرایطی که دشمن انتظار آن را نداشته باشد. اجرای غافلگیری نیاز به اطلاعات وسیع و دقیق از منطقه عملیات، نیروهای دولتی و محدودیت‌ها و مقدمات آن‌ها دارد.

شدت عمل

چریک با تمرکز نیرو و قدرت آتش در زمان و مکان معین از زمان مورد نیاز برای عملیات کم کرده و با شدت و بی‌رحمی وارد عمل می‌شود. دقت، سرعت، خشونت و به‌کارگیری توان رزمی و قطعی برای درگیر شدن با هدف باعث پایین آوردن روحیه دشمن خواهد شد.

تحرك

برای حفظ ابتکار عمل و جلوگیری از غافلگیر شدن، چریک باید تحرك کافی داشته باشد تا بتواند به نقطه‌ای حمله نماید که دشمن انتظار آن را ندارد و همچنین پخش شدن سریع و به موقع نیروها پس از اجرای عملیات جهت احتراز از مواجهه یا تمرکز نیروهای ضد چریک نیاز به تحرك فوق‌العاده‌ای دارد و برای نیل به این هدف، چریک باید سبک حرکت کند و جهت تجدید تدارکات از بومیان محلی کمک بگیرد. این مهم با رعایت اقدام‌هایی از قبیل کم کردن بار مینا، کم کردن سازمان، استفاده از بومی‌ها و امکانات لجستیکی محلی حاصل می‌شود.

پراکنندگی

تفرق نیروها از مشخصات اصولی عملیات چریکی است. نیروهای چریک معمولاً عملیات خود را با مقیاس کوچک ولی در منطقه وسیعی اجرا می‌کند.

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

انعطاف پذیری

قابلیت عکس‌العمل مناسب و سریع در مقابل نقاط ضعف و اشتباهات تاکتیکی دشمن و بهره برداری از آن‌ها جهت رسیدن به پیروزی. (اردیبهشتی، ۱۳۴۴: ۱۲)

به کارگیری تاکتیک‌های ویژه

چریک با بهره‌گیری از خلاقیت و ابتکار و پرهیز از تاکتیک‌های تکراری موفقیت در عملیات را با به کارگیری تاکتیک‌های نو تضمین می‌نماید.

جنبه تکاملی

جنگ‌های چریکی در مسیر تکامل در تاکتیک، تکنیک، پشتیبانی و اطلاعات می‌باشد تا بتواند تأثیر خود را به عنوان عامل بدست‌گیری و حفظ ابتکار عمل حفظ نماید. (جنگ چریکی جنگی است که پس از وارد ساختن ضربه غافلگیرکننده، بلافاصله با عقب‌نشینی همراه است و وقتی که تحت فشار قرار گرفتند ممکن است بین غیر نظامیان متفرق شده و سپس در محلی که قبلاً تعیین شده است (نقطه الحاق) دور هم جمع شوند). (صمدی، ۱۳۷۴: ۸)

۲-۴- اصول عملیات رزمی جنگ‌های چریکی

۱. حمله به اهداف آسیب‌پذیر با قدرت زیاد؛
۲. اجتناب از درگیری قطعی؛
۳. تمرکز سریع برای اجرای عملیات رزمی و سپس تفرقه فوری به منظور رهایی از واکنش؛
۴. اجرای عملیات بر مبنای غافلگیری؛
۵. تحرک؛
۶. بهره‌گیری از پوشش مردم بومی؛
۷. شناخت کامل زمین؛
۸. شدت در اجرای عملیات. (صمدی، ۱۳۷۴: ۹ با تلخیص)

۳-۴- انواع عملیات رزمی چریک

۱-۳-۴- عملیات اطلاعاتی

داشتن اطلاعات دقیق از دشمن و منطقه عملیاتی و مقاومت‌های نهفته درباره بومیان منطقه عملیاتی، رمز موفقیت در عملیات چریکی است.

سازمان اطلاعاتی نیروی چریک تحت تأثیر دو محور قرار گرفته و عملیات اطلاعاتی خود حول این دو محور انجام می‌دهد:

الف) جمع‌آوری اطلاعاتی که برای اجرای مأموریت خود چریک ضروری است.

ب) تهیه اطلاعاتی که برای نیروی منظم متفق چریک اهمیت دارد. (صمدی، ۱۳۷۴: ۱۳)

۴-۳-۲- عملیات کنترل جمعیت

به مجموعه اقدامات و فعالیت‌هایی که نیروی چریک برای به‌دست آوردن و استفاده از پشتیبانی نیروی مردمی و همچنین سلب همکاری نیروی مردمی و بومی با نیروی ضد چریک در یک منطقه انجام می‌دهد عملیات کنترل جمعیت می‌گویند.

اقدام‌هایی که سازمان‌های چریکی به منظور کنترل جمعیت انجام می‌دهند عبارتند از:

- ایجاد شبکه اطلاعاتی؛
- انجام فعالیت‌های روانی (تبلیغات، دستورها، تهدیدها) و ترور؛
- خشونت بر علیه افرادی که همکاری نمی‌کنند؛
- ایجاد اغتشاش و خرابکاری؛
- دسته‌بندی و سازمان‌افراد غیر نظامی. (اردیبهشتی، ۱۳۴۴: ۱۶)

۴-۳-۳- عملیات پدافندی (تأمینی)

اصولاً نیروهای چریک به علت عدم دسترسی به سلاح و تجهیزات کافی، هیچ‌گاه درصدد تصرف و نگهداری زمین نیستند. از این لحاظ چریک توانایی اجرای عملیات مؤثر پدافندی را ندارد؛ اما گاهی کنترل و نگهداری بعضی مناطق نظیر قرارگاه‌ها و پایگاه‌های چریکی به قدری برای او حیاتی است که حاضر است در یک نبرد قطعی نیز با نیروهای دولتی درگیر شود.

اقدام‌هایی که در تأمین مد نظر قرار می‌گیرد شامل: سیستم اعلام خبر، حرکت عده‌ها، استتار، اختفا و پوشش، پراکندگی و تفرقه، اقدام‌های ضد اطلاعاتی، تأمین مدارک و اسناد و تأمین مخابرات و... می‌باشد.

به طور کلی افراد چریک از دو سیستم تأمین استفاده می‌کنند:

- تأمین داخلی (تأمین متکی بر اصول حفاظت و تأمین نظامی)
- تأمین خارجی (اطلاع به موقع از فعالیت‌های دشمن از طریق عناصر مخفی)

(صمدی، ۱۳۷۴: ۱۵)

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

رزم تدافعی نیز از جمله عملیات‌های پدافندی می‌باشد که چریک در برخی موارد اجرا می‌نماید. (اردبیهشتی، ۱۳۴۴: ۲۰)

۴-۳-۴- عملیات تهاجمی

این عملیات شامل یک سری عملیات محدود و گسترده است که به صورت عملیات ایزدایی، تاخت، کمین و... انجام می‌گیرد. منظور از اجرای این عملیات برهم زدن سازمان، تضعیف روحیه، انهدام نیرو و تأسیسات نیروهای ضد چریک می‌باشد و شامل عملیات‌های: ایزدایی، تاخت، ضربتی و کمین می‌باشد. (صمدی، ۱۳۷۴: ۱۶)

پس از بررسی میدانی، کتابخانه‌ای و مصاحبه با افراد خبره در موضوع تحقیق، الگوی پیشنهادی، شامل راه‌های مقابله اطلاعاتی و امنیتی با گروهک پژاک تهیه و سپس برای تأیید یا رد آن، به صورت پرسش‌نامه محقق ساخته در اختیار جامعه نمونه از خبرگان موضوع قرار گرفت. که شامل موارد زیر می‌باشد:

اشراف اطلاعاتی- اجرای عملیات کنترل جمعیت- عملیات اطلاعاتی- عملیات فنی و تخصصی.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱) توصیف ویژگی‌های مربوط به تحصیلات، سابقه حضور در کردستان و سابقه درگیری با پژاک، افراد مورد مطالعه.

جدول شماره ۱: نتایج حاصل در باره وضعیت تحصیلی پاسخ دهندگان				
	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
زیر دیپلم	۱	۲	۲	۲
دیپلم	۹	۱۸	۱۸	۲۰
فوق دیپلم	۲۰	۴۰	۴۰	۶۰
لیسانس	۱۵	۳۰	۳۰	۹۰
فوق لیسانس	۳	۶	۶	۹۶
دکتری	۲	۴	۴	۱۰۰
کل	۵۰	۱۰۰	۱۰۰	

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲

فراوانی و درصد وضعیت تحصیلی پاسخ دهندگان نشان دهنده آن است که بیشترین تعداد، یعنی ۲۰ نفر (۴۰ درصد) از آن‌ها دارای تحصیلات فوق دیپلم می‌باشند و کمترین تعداد یک نفر (دو درصد)، دارای تحصیلات زیر دیپلم می‌باشند.

جدول شماره ۲ نتایج حاصل در باره سابقه خدمت پاسخ دهندگان در کردستان				
	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
۱ تا ۵ سال	۷	۱۴	۱۴	۱۴
۶ تا ۱۰ سال	۶	۱۲	۱۲	۲۶
۱۱ تا ۱۵ سال	۴	۸	۸	۳۴
۱۶ تا ۲۰ سال	۱	۲	۲	۳۶
۲۱ تا ۲۵ سال	۷	۱۴	۱۴	۵۰
۲۶ تا ۳۰ سال	۲۱	۴۲	۴۲	۹۲
۳۱ تا ۳۵ سال	۴	۸	۸	۱۰۰
کل	۵۰	۱۰۰	۱۰۰	

فراوانی و درصد وضعیت مربوط به سابقه خدمت پاسخ دهندگان نشان دهنده آن است که بیشترین تعداد، یعنی ۲۱ نفر (۴۲ درصد) از آن‌ها بین ۲۶ تا ۳۰ سال در کردستان خدمت کرده‌اند، و کمترین تعداد، یک نفر (دو درصد)، دارای بین ۱۶ تا ۲۰ سال در کردستان خدمت کرده است.

جدول شماره ۳: نتایج حاصل در باره سابقه درگیری پاسخ دهندگان با عناصر پژاک				
	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
فاقد سابقه درگیری	۲	۴	۵,۱	۵,۱
در حد ۱ تا ۵ مرتبه	۲۶	۵۲	۶۶,۷	۷۱,۸
بیش از ۵ مرتبه و تا حد زیاد	۱۱	۲۲	۲۸,۲	۱۰۰
کل	۳۹	۷۸	۱۰۰	
بدون پاسخ	۱۱	۲۲		
کل	۵۰	۱۰۰		

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

فراوانی و درصد مربوط به سابقه درگیری پاسخ دهندگان با عناصر پژاک نشان دهنده آن است که بیشترین تعداد، یعنی ۲۶ نفر (۵۲ درصد) در حد یک تا پنج بار سابقه درگیری با عناصر پژاک را دارند، و کمترین تعداد، دو نفر (چهار درصد)، پاسخ دهندگانی هستند که فاقد درگیری با عناصر پژاک می باشند. لازم به یادآوری است تعداد ۱۱ نفر جواب سؤال بالا را نداده‌اند.

۲) توصیف پاسخ‌های افراد مورد مطالعه به سؤال‌های پرسش‌نامه

در این قسمت پاسخ‌های افراد مورد مطالعه به سؤال‌های پرسش‌نامه تحقیق را مورد بررسی قرار می دهیم.

جدول شماره ۴: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات کنترل جمعیت چقدر است؟				
درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۶	۶	۶	۳	کم
۳۲	۲۶	۲۶	۱۳	متوسط
۷۰	۳۸	۳۸	۱۹	زیاد
۱۰۰	۳۰	۳۰	۱۵	خیلی زیاد
	۱۰۰	۱۰۰	۵۰	کل

نتایج ارایه شده در جدول یادشده در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات کنترل جمعیت چقدر است؟» نشان می‌دهد که ۶ درصد پاسخ دهندگان به این گزاره پاسخ «کم» داده‌اند، ۲۶ درصد از آن‌ها پاسخ «متوسط» و ۶۸ درصد به این گزاره «پاسخ زیاد و خیلی زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۳/۹۲ با پراکندگی ۰/۹ می‌باشد که حاکی از موافقت نسبی افراد پاسخ دهنده با این موضوع است.

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲

جدول شماره ۵: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات نفوذ اطلاعاتی در هسته‌ها، تیم‌ها و مناطق استقرار پژاک چقدر است؟				
	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
زیاد	۱۶	۳۲	۳۲	۳۲
خیلی زیاد	۳۴	۶۸	۶۸	۱۰۰
کل	۵۰	۱۰۰	۱۰۰	

نتایج ارایه شده در جدول بالا در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات نفوذ اطلاعاتی در هسته‌ها، تیم‌ها و مناطق استقرار پژاک چقدر است؟» نشان می‌دهد که در مجموع ۱۰۰ درصد پاسخ دهندگان به این گزاره پاسخ «زیاد و خیلی زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۴/۶۸ با پراکندگی ۰/۴۷۱ می‌باشد که حاکی از موافقت کامل افراد پاسخ دهنده با این موضوع است.

جدول شماره ۶: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات مراقبتی فنی در مناطق مورد علاقه پژاک و هسته‌ها چقدر است؟				
	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
متوسط	۵	۱۰	۱۰	۱۰
زیاد	۲۶	۵۲	۵۲	۶۲
خیلی زیاد	۱۹	۳۸	۳۸	۱۰۰
کل	۵۰	۱۰۰	۱۰۰	

نتایج ارایه شده در جدول بالا در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات مراقبتی فنی در مناطق مورد علاقه پژاک و هسته‌ها چقدر است؟» نشان می‌دهد که ۱۰ درصد پاسخ دهندگان به این گزاره پاسخ «متوسط» و ۹۰ درصد به این گزاره پاسخ «زیاد و خیلی

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۴/۲۸ با پراکندگی ۰/۶۴ می‌باشد که حاکی از موافقت بالای پاسخ دهندگان است.

جدول شماره ۷: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات اطلاعاتی با هواپیمای بدون سر نشین در مناطق مورد علاقه پژاک چقدر است؟

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی کم	۳	۶	۶,۱	۶,۱
کم	۱۰	۲۰	۲۰,۴	۲۶,۵
متوسط	۱۲	۲۴	۲۴,۵	۵۱
زیاد	۱۷	۳۴	۳۴,۷	۸۵,۷
خیلی زیاد	۷	۱۴	۱۴,۳	۱۰۰
کل	۴۹	۹۸	۱۰۰	
بدون پاسخ	۱	۲		
کل	۵۰	۱۰۰		

نتایج ارایه شده در جدول فوق در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات اطلاعاتی با هواپیمای بدون سر نشین در مناطق مورد علاقه پژاک چقدر است؟» نشان می‌دهد که در مجموع ۲۶,۵ درصد پاسخ‌دهندگان به این گزاره پاسخ «کم و خیلی کم» داده‌اند، ۲۴,۵ درصد از آن‌ها پاسخ «متوسط» و ۴۹ درصد به این گزاره پاسخ «زیاد و خیلی زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۳/۳۱ با پراکندگی ۱/۱۴ می‌باشد که حاکی از موافقت نسبی افراد پاسخ دهنده با این موضوع است.

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲

جدول شماره ۸: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات مشترک اطلاعاتی با واجا بر علیه هسته‌ها و تیم‌های پژاک چقدر است؟				
درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۶۰،۱	۶،۱	۶	۳	خیلی کم
۱۰،۲	۴،۱	۴	۲	کم
۳۰،۶	۲۰،۴	۲۰	۱۰	متوسط
۶۹،۴	۳۸،۸	۳۸	۱۹	زیاد
۱۰۰	۳۰،۶	۳۰	۱۵	خیلی زیاد
	۱۰۰	۹۸	۴۹	کل
		۲	۱	۰
		۱۰۰	۵۰	کل

نتایج ارایه شده در جدول بالا در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات مشترک اطلاعاتی با واجا بر علیه هسته‌ها و تیم‌های پژاک چقدر است؟» نشان می‌دهد که در مجموع ۱۰/۲ درصد پاسخ دهندگان به این گزاره پاسخ «کم و خیلی کم» داده‌اند، ۲۰/۴ درصد از آن‌ها پاسخ متوسط» و ۶۹/۴ درصد به این گزاره پاسخ «زیاد و خیلی زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۳/۸۴ با پراکندگی ۱/۱ می‌باشد که حاکی از موافقت نسبی افراد پاسخ دهنده با این موضوع است.

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

جدول شماره ۹: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات نفوذ اطلاعاتی در مدارس، دانشگاه‌ها و احزاب چقدر است؟				
	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی کم	۲	۴	۴۰۱	۴۰۱
متوسط	۹	۱۸	۱۸۰۴	۲۲۰۵
زیاد	۲۴	۴۸	۴۹	۷۱۰۵
خیلی زیاد	۱۴	۲۸	۲۸۰۵	۱۰۰
کل	۴۹	۹۸	۱۰۰	
بدون پاسخ	۱	۲		
کل	۵۰	۱۰۰		

نتایج ارایه شده در جدول بالا در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات نفوذ اطلاعاتی در مدارس، دانشگاه‌ها و احزاب چقدر است؟» نشان می‌دهد که تنها ۴/۱ درصد پاسخ‌دهندگان به این گزاره «پاسخ خیلی کم» داده‌اند، ۱۸/۴ درصد از آن‌ها پاسخ «متوسط» و ۷۷/۶ درصد به این گزاره پاسخ «زیاد و خیلی زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۳/۹۸ با پراکندگی ۰/۹۲۴ می‌باشد که حاکی از موافقت افراد پاسخ‌دهنده با این موضوع است.

فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال دوازدهم، شماره ۷۳، پاییز ۱۳۹۲

جدول شماره ۱۰: نتایج مربوط به سؤال به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات جدا سازی و ایجاد تفرقه بین پژاک و عقبه‌های آن (ترکیه، ارمنستان، آذربایجان و...)، به منظور قطع ارتباط و پشتیبانی‌ها چقدر است؟				
درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۴	۴	۴	۲	کم
۱۴	۱۰	۱۰	۵	متوسط
۵۰	۳۶	۳۶	۱۸	زیاد
۱۰۰	۵۰	۵۰	۲۵	خیلی زیاد
	۱۰۰	۱۰۰	۵۰	کل

نتایج ارائه شده در جدول بالا در خصوص این پرسش که «به نظر شما برای مقابله با عملیات رزمی پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی میزان تأثیر اجرای عملیات جدا سازی و ایجاد تفرقه بین پژاک و عقبه‌های آن (ترکیه، ارمنستان، آذربایجان و...)، به منظور قطع ارتباط و پشتیبانی‌ها چقدر است؟» نشان می‌دهد که تنها چهار درصد پاسخ دهندگان به این گزاره پاسخ «کم» داده‌اند، ۱۰ درصد از آن‌ها پاسخ «متوسط» و ۸۶ درصد به این گزاره پاسخ «زیاد و خیلی زیاد» داده‌اند، میانگین نظرات افراد مورد مطالعه در این خصوص معادل ۴/۳۲ با پراکندگی ۰/۸۱۹ می‌باشد که حاکی از موافقت بالای افراد پاسخ دهنده با این موضوع است.

نتیجه گیری

بررسی ویژگی‌های جامعه نمونه نشان می‌دهد که سطح سواد بیشترین تعداد پاسخ دهندگان فوق دیپلم، دارای درجه افسر ارشد، سابقه خدمتی ۲۶ تا ۳۰ سال در کردستان و با سابقه چند مرحله درگیری با عناصر پژاک و در مشاغل فرماندهی می‌باشند. بررسی نتایج پاسخ دهندگان به راه‌های مقابله با عملیات رزمی پژاک در کردستان، در بعد اطلاعاتی و امنیتی بیانگر این مطلب است که بیشتر پاسخ دهندگان جامعه خبره در

عملیات رزمی پژاک در کردستان و راه‌های مقابله با آن در بعد اطلاعاتی و امنیتی

حد زیاد و بسیار زیاد به راه کارهای زیر جهت مبارزه با عملیات رزمی گروهک پژاک در بعد اطلاعاتی و امنیتی اعتقاد دارند:

الف) اجرای عملیات نفوذ اطلاعاتی در هسته‌ها، تیم‌ها و مناطق استقرار پژاک؛

ب) اجرای عملیات مراقبتی و فنی در مناطق مورد علاقه پژاک و هسته‌ها؛

ج) اجرای عملیات جداسازی و ایجاد تفرقه بین پژاک و عقبه‌های آن (ترکیه، ارمنستان، آذربایجان و...) به منظور قطع ارتباط و پشتیبانی‌ها؛

د) اجرای عملیات نفوذ اطلاعاتی در مدارس، دانشگاه‌ها و احزاب.

کتابنامه:

منابع فارسی

۱. ایرانی، جمال (۱۳۸۹)، استان شناسی کردستان، تهران: انتشارات وزارت آموزش و پرورش.
۲. پایگاه اطلاعاتی ناحیه سنندج (۱۳۹۰)، شناخت پژاک، انتشارات سپاه.
۳. جزوه اساس نامه و برنامه حزب حیات آزاد کردستان (پژاک) ۱۳۸۲.
۴. خیری مطلق، رضا (۱۳۷۹)، برگ سبز (ناله کوک) خاطرات غنی بلوریان از رهبران حزب دمکرات کردستان، تهران، خدمات فرهنگی رسا.
۵. زنده دل، حسن (۱۳۷۸)، مجموعه جامع ایرانگردی استان کردستان، تهران: نشر ایران گردان.
۶. صمدی، محمدرضا (۱۳۷۴)، جزوه جنگ نامنظم (چریک و ضد چریک)، انتشارات دانشکده افسری سپاه.
۷. عملیات رزمی و جنگ چریکی (۱۳۸۹)، سایت علمی دانشجویان ایران.
۸. مرکز بررسی و اطلاع رسانی آسیب‌های تروریسم واجا (۱۳۹۰)، جزوه ارمغان چته‌ها.
۹. معاونت سیاسی حوزه نمایندگی ولی فقیه در لشکر ۲۲ بیت المقدس (۱۳۷۸)، نگاهی گذرا به احزاب و گروهک‌ها، سنندج: انتشارات معاونت سیاسی سپاه.
۱۰. معاونت اطلاعات قرارگاه شهید شهرامفر (۱۳۹۰)، جزوه پژاک چگونه شکل گرفت.
۱۱. معاونت اطلاعات لشکر ۲۲ بیت المقدس (۱۳۸۶)، محور شناسی باشماق، انتشارات سپاه.
۱۲. معاونت اطلاعات قرارگاه شهید شهرامفر (۱۳۹۰)، تاکتیک‌های گروهک پژاک،
۱۳. مصاحبه با سردار رجبی فرمانده قرارگاه استانی شهید شهرامفر، ۹۰/۲/۲۴.
۱۴. نوروزی، محمد تقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی امنیتی، تهران: انتشارات سنا.
۱۵. یونسی ابراهیم (۱۳۸۰)، مترجم ابراهیم یونسی، تاریخ معاصر کرد، تهران: انتشارات پانیزد.

منابع خارجی و وب‌گاه‌ها

1- [http: www. Daneshjo.ir-forum.php](http://www.Daneshjo.ir-forum.php).